

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- TÓTH KRISZTINA verse 217
KUKORELLY ENDRE verse 219
DARVASI LÁSZLÓ: Virágzabálók (regényrészlet III.) 221
RÁCZ PÉTER versei 237
SPIEGL MÁTÉ versei 238
KASZÁS MÁTÉ: Átjárások (Bámulok, avagy kíváncsiság és félelem) 240
G. ISTVÁN LÁSZLÓ verse 251
PAYER IMRE verse 251
BÁNKI ÉVA: Babilon felé (regényrészlet) 253
POSZLER GYÖRGY: „Verseken tündöklő” Kolozsvár (magán-szellemidézés hat évtized után) 264

*

Sándor Iván hetvenöt éves

- SÁNDOR IVÁN: A tetthely megközelítése (Egy nyomozás krónikája) 277
OLASZ SÁNDOR: Fabrizio a huszadik század harcmezein (A világ ideje és a megélt idő Sándor Iván Tengerikavics című könyvében) 284
FORGÁCH ANDRÁS: Kilenc töltőtoll, avagy a Sándor Iván-esszé mibenléte (Sándor Iván: Séta holdfényben) 289

*

- NAGY BOGLÁRKA: Hétköznapi halálkozások (Tóth Krisztina: Síró ponyva) 294
SZABÓ LEA: „A történetek fonala” (Magdalena Tulli: Vörösbén) 299
SZERBHORVÁTH GYÖRGY: Dupla csavar (Ingo Schulze: Szimpla sztorik) 302
PAPP ÁGNES KLÁRA: Nyitott világok (Ljudmila Ullickaja: Médea és gyermekei; Kukockij esetei) 305
RUDAŠ JUTKA: Fordítás és kultúra (A fordítás mint kulturális praxis) 309

2005

MÁRCIUS

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Város Önkormányzata,

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Betűdsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencsek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1. – az Alexandra Kiadó könyvesboltjaiban.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ády Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Fókusz Könyvesbolt,** Hunyadi u. 8–10. **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5–7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. –

Mosonmagyaróvárott: Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápan:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19–21. – **Siófokon:** Kő-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar** könyvtár – Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – Grand Café Mozi és Kávézó, Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt,** Király u. 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegersze- gen:** Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21–23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37. – Atlantisz Könyvsziget, Piarista köz 1.

www.jelenkor.net

500,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XLVIII. ÉVFOLYAM

3. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Király utca 21. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@axelero.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nem kért kéziratokat elektronikus
formában (e-mail) nem áll módunkban fogadni. Minden felbélyegzett válaszborítékkal
ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Király utca 21. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alaprogram,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.

Felélős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(1089 Bp., Orczy tér 1. , Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900.).

További információ és telefonos megrendelés: 06 80/444-444;
hirlapelofizetes@posta.hu

Valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.
Előfizetési díj az I. félévre 3000,- Ft, a II. félévre 2500,- Ft,
egy évre belföldre: 5500,- Ft; a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: 12100,- Ft.
Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

Tar Sándor (1941–2005)

Életének 64. évében, 2005. január 31-én elhunyt Tar Sándor József Attila-díjas író, a kortárs magyar irodalom egyik legjelentősebb novellistája. Kötetei, például *A Te országod*, *A mi utcánk* vagy *A lassú teher*, melyek a társadalom peremén élők világából merítik témáikat, a huszadik század magyar prózairodalmának maradandó értékei. Tar Sándort temetésén február 8-án Debrecenben Morcsányi Géza és Závada Pál búcsúztatta.

Gyarmathy Tihamér (1915–2005)

Életének 90. évében, 2005. január 9-én elhunyt Gyarmathy Tihamér pécsi születésű festőművész, grafikus, az Európai Iskola egykori tagja, az Elvont Művészek Csoportjának egyik alapítója, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. A művész emlékkiállítására február 21-én nyílt meg a pécsi Művészetek Háza Martyn Ferenc Tetőtéri Galériájában.

Szerzőink

- Tóth Krisztina (1967) – költő, műfordító, Budapesten él.
Kukorelly Endre (1951) – költő, író, Budapesten él.
Darvasi László (1962) – író, Budapesten és Szegeden él.
Rácz Péter (1948) – költő, műfordító, Budapesten él.
Spiegl Máté (1980) – költő, Kecskeméten él.
Kaszás Máté (1953) – író, Pécsen él.
G. István László (1972) – költő, esszéista, tanár, Budapesten él.
Payer Imre (1961) – költő, Budapesten él.
Bánki Éva (1966) – író, a Károli Gáspár Református Egyetem tanársegéde, Budapesten él.
Poszler György (1931) – irodalomtörténész, esztéta, Budapesten él.
Sándor Iván (1930) – író, esszéista, Budapesten él.
Olasz Sándor (1949) – irodalomtörténész, kritikus, a *Tiszatáj* főszerkesztője, Szegeden él.
Forgách András (1952) – író, dramaturg, műfordító, Budapesten él.
Nagy Boglárka (1967) – kritikus, a *Jelenkor* szerkesztője, Pécsen él.
Szabó Lea (1979) – a Pécsi Tudományegyetem BTK PhD-hallgatója, Pécsen él.
Szerbhorváth György (1972) – író, szerkesztő, publicista, a vajdasági Kishegyesen él.
Papp Ágnes Klára (1968) – kritikus, Budapesten él.
Rudaš Jutka (1969) – a Maribori Egyetem magyar tanszékének oktatója, Mariborban él.

TÓTH KRISZTINA

Sziréna

*Egyszer anyám
míg élsz meséld el
álmomban
mit akartál
mikor ágyamhoz
lépve éjjel
egyszer csak
kitakartál*

*Mozgott a szád
de nem volt hangod
a tudat
halva ébred
ismertem azt
a husky-arcot
aki belőled
nézett*

*Azt a domesztii
kálhatatlan
hajnali
szürke szempárt
hányszor is láttam
hány alakban
mongol
holdon a membránt*

*Farkasokat
vedlett fotókon
jó volna
végre tudni
hova fülel
a lélek folyton
mi elől
kéne futni*

*Emlékszel
örökké siettünk
kapkodva
öltözködtem
puhán ügetett
szótlan testünk
a jeges
ködben*

*Mért volt e
készenlét miért a
rianó
kába kényszer
napkeltét
átszelő sziréna
– addig ugye
nem mész el*

Ez

*Nagyon hideg van mindenki egész
másképp csinálja mint ahogy
én csinálnám helyettük túl hideg
azt hiszem szívből túl kevés*

*ezek szerint vagyis szerintem
bárki bárkivel senki senkinek
mind meg van alaposan sértve
de vérig elég könnyen jön a vér*

*jön-megy a vér havaz elolvad olvad és havaz
reggel bekapcsolom a tévét nézem hogy beszélnek
elnézem hogy szaval
ahogy beszél ilyen ijesztően félre*

*csak díszlet nem figyel oda
na hát ilyen állítólag az élet
kikapcsolom
némi zavar némileg zavar*

*de nem nagyon
és nem marad nyoma
nyáron kiköltözöm a kertbe
reggel kiülök kipakolok ezt-azt este beviszem*

*bánulom hogy izeg-mozog
mindez mintha föl volna tekercselve
igyekszem nyugton ülni nyugodtan ülök
azt hiszem tényleg ez volna az*

*leég a vállam
tanítok egy kisvárosban hat órát
autózzom hat órát tanítok
részbe'*

*arról beszélek nekik amit nem tudok
részbe' nem
ha felkérnek valamire elvállalom
és csak későn veszem mindig észre*

*fölkérsz elvállalom elfáradok és megcsinálok
felhívom akit kell hívni aki akar
ez mind nagyjából működik olykor igen
olykor ennél alaposabban vagyok leverve*

*nyitott szem hosszú álom
minden mindenféle mindent lefed
ez így lehet hogy túl sok különböző ügyet takar
átalszom a telet*

*vagy legalábbis
szívesen átaludnám mint a medve
alszom a szívemen
a szívgödör felett.*

DARVASI LÁSZLÓ

Virágzabálók

(regényrészlet)

A fiatal férfi szégyenlősen tapogatja a mentéjét. A ruha fölhasadt szövetén bizonytalanul siklik végig az ujjja, míg végül puhát és meleget érez. Látja már, ahogy a szuronyt visszarántották a hasából, a hideg vas magával vonta a beleit is, melyek most, akár a vastag hajókötelek, kilógnak a testéből. A fiú tétován felnéz, és a szerb felkelő hirtelen hatalmassá növvő arcába pillant. A másik száját vastag, gennyes var borítja, és úgy liheg, mintha nem kapna levegőt. A szerb tüdeje sípol, szabad öklével ütögeti a homlokát. A sebesült nemzetőr megcsóválja a fejét, néhány pillanatig még tartja a beleit, ahogy a kötényünkbe szedett gyümölcscsel állunk a fonott kas vagy az abroncsos hordó előtt, majd imbolyogva megindul, aztán zuhan arccal előre. Fájdalma irtóztató, fuldokolva lélegez, s alsó testét fölvonva, hasát a talajtól eltartva vergődik, mintha fejfel akarna belebújni a földbe. Szíve dermedten verdesi az utolsókat, s a szikkadt fücsomókat harapdálva csakhamar eszméletét veszíti, és elvérzik.

A harctéren maradt tetemekről vándorcigányok húzkodják le az összevérzett katonagúnyákat. Nagyon meleg van, fekete fürtökben zümmögnek a döglegyek, a bokrok hűvöséből kóbor kutyák leselkednek, s türelmetlenségükben, hogy nem férnek a tetemekhez, egymást is marják. A távolban még eldörren egy-egy karabély. Amíg az asszonyok gyors és szakavatott mozdulatokkal vetkőztetnek, s a férfiak értékek után kutatnak, a Somnakaj nevű gyereklány az árokparton virágot tépked, s hurkol az engedetlenül csavarodó szárakból a nyakába rózsafüzért, kutyatejvirágból sárga láncot. Olyan a szél, mintha élő, de láthatatlan emberalakok körül táncolna, a halottak lelkei itt maradtak, s most fényes, áttetsző csapatokba gyűlve gyászolják az elhullott testeket. Egyre erősebbek a szagok. A kislány önfeledten dúdolgat, majd egyszeriben megborzong. Amerre csak ellát, kitekert testű, vérben ázó halottak hevernek. Még mindig didereg a bőre, holott nem rendíti meg különösebben a látvány, látott ő már halált eleget, tanúja volt cigány, török és szerb pusztulásának éppúgy, mint osztrák határőr katona haláltusájának. Homályos emlékei most Szarajevót idézik. Az apjával egyszer, már nem is tudja, miért, hosszan, nagyon hosszan, órákon át bolyongtak a városban, vékony lépcsősoron kaptattak fölfelé, aztán visszafordultak, másfelé indultak, s a kislánynak az volt az érzése, hogy végérvényesen eltévedtek. Este lett, hideg. Az apja nem szólt, erős kezével csak húzta maga után a gyermeket. Aztán egy síkator végén fény világlott rájuk, a piciny ablakokban gyertyák imbolyogtak, s a szőnyegbe csavart és így agyonvert fiatal bosnyák holtteste ott hevert Somnakaj mezítelen lába előtt. Az apja szó nélkül taszította hátra, majd kicsavarta a sző-

* A regény előző fejezetei a *Jelenkor* 2005/1. és 2005/2. számában olvashatók. (A szerk.)

nyegből a tetemet. Somnakaj kíváncsian előrefurakodott. Nem volt a fiún egyetlen vércsepp, egyetlen ütésnyom sem, s az arca olyan békéről árulkodott, mintha csak álmodott volna.

Somnakaj hunyorog, majd ingerülten, hogy kéretlen emlékei megzavarták a szórakozásában, a magasba pillant. Fent szelíden fodrozódnak a bárányfelhők, s már vadmadár is köröz a közeli füzes felett. A kislány megérzi, hogy nézik. Sápadt férfiarc bámul rá a földről. S mintha mondana is valamit a magyar katona, a szája félig tátva, foga között földmorzsa és gyökérdarab sötétlik, vér szivárgott az állára, s úgy feketedett meg, mintha sötét virágú tulipán szirma ragadt volna a szőke borosták tuskéire. A katona arca nyugodt, holott fájdalommal iszonytató lehetett. Nem, a halott mégsem őt nézi, állapítja meg a kislány, majd közelebb halol. A fiú arca előtt gyepűrőzsa virága ingadozik.

Letépem, suttogja mosolyogva Somnakaj.

Nem adtad nekem, ér ujjá a katona állához, csak megmutattad, mondja még a lány, s valóban letépi a virágot. S nem látja meg, vagy csak nem akarja észrevenni, hogy a szirmok ragadnak, mert még mindig véresek.

Nem sokkal később Szép Klára a Fekete sas utcabéli házban a gyermekéhez lép, mert szoptatni akart.

Délután van, és hőség.

Olyan hőség ez, dörmögi Koszta Nyikiforov néhány utcával odébb, ahogy ellép a kócbabától, hogy a szívekig kúszik.

Szép Klára áll az ablaknál megdermedve, nem szoptat, fázik.

A fiatalasszony sorsa példázat arra, hogyan lehetséges három férfit szeretni egyidejűleg és folyamatosan s legfőképpen háborítatlanul. Lehetséges három szerelmet dédelgetni és gyötörni, lehetséges egyszerre három szerelemben teljessé tenni és a fenéig üríteni azt az életet, amely sokszor egyetlen hiábavaló vágyakozásba is beleromlik. Szép Klára méltó volt mindegyik szerelméhez, s a hűség, melyet a lelkében gondozott, valódi és őszinte volt.

Klára gyermekként olyan, mint egy könnyű, hajlékony faág. A festett papírszalag elszakad a kezében, de a fűszál az ujjára tekergődzik, és még másnap is frissnek tetszik. A tenyere közepén, épp az életvonalon van egy piros folt, olyan, mint egy pici lábnyom. Vagy inkább virágszirom? A gyermek sokszor képzelődik arról, vajon a dolgok hogyan látják őt.

Ez az ablak, csicsergi az anyjának, ez az ablak, anyukám, nem akarja, hogy most kinézzek rajta.

Ez a konyhatűz, anyuskám, azt akarja, hogy simogassam meg a szívét, mert a tűznek is van szíve, tudod-e.

Az anyja összeszorítja a száját, nem válaszol. Sápadt, kedvetlen arcát szinte kettévágja a fény. S amikor a kislány könnyel telt szemmel fut hozzá, s a megégett ujját tartja elé, csak annyit mond, magad csináltad, akkor magad is gyógyítsd meg.

Klára gyereklány még, amikor egy esőverte, unalmas délután az apja fontoskodó ábrázattal magához inti, majd elébe helyez három pici fadobozt, hogy a kislány válasszon. A gyermek szemében kék fény villan, és kacagva kapja fel mind a három dobozt, mind kell neki, mind. Az apja megjátszott kelletlenséggel csóválja a fejét, s a metszőfogát kivillantva elmosolyodik. A gyermek sebesen kiűrti a dobozokat. Mind a három dobozkában papírszeletre lel, az egyikre az volt

írva, hogy NEM, a másokra: IGEN, a harmadikra: TALÁN. Klára így tanulja meg, hogy soha nem lehet több, amit az embertől elvesznek, mint amennyit adnak neki, ám a döntése még így is kétségtelenül helyénvalónak tűnt. Mert azt már ekkor is tudja, hogy amit el lehet venni, el is kell venni. S az apja, akinek tartozásai ekkoriban az eget ostromolják, nevetve vonja magához.

A fiatalasszony újra próbálkozott. A kicsi azonban elutasította a duzzadó mellbimbót. Klára összerántotta magán az inget, s ingerülten dobta vissza a bölcsőbe a gyermeket, aki nyomban felsírt. Az asszonyban napok óta gyűlt a feszültség.

Hallgass már!

Elég legyen!

Klára megvonta a vállát, s tétova mozdulattal nyúlt hajának egy elszabadult tincse után. S ahogy megemelkedett a keze, akkor látta meg, hogy a gyermek uja véres. S véres a szája is, és vér piroslik az ő ujján is. Hirtelen úgy érezte, mintha egy álom legfényesebb, utolsó pillanatában lenne, amely oly közel van már az ébrenléthez, hogy csak a szemünket kell rányitni. Mintha valaki azt kívánta volna, hogy az ablakon át bezuhogó fény, a még mindig kavargó utcapor, s egy távoli kiáltás, mely rekedt, mély torokból hangzott a Kárász utca felől, egyként készítse arra az asszonyt, amit nemsokára valóban tenni fog. Klára teste megfeszült, majd elernyed. Óvatos tapintásokkal sebet keresett a kicsin. Aztán saját véres ujjbegyére bámult. Zavartan ingatta a fejét, majd lehajolt, s a nyelve hegyével megérintette a vércseppet. Olyan finoman tette, ahogyan az asztalra szóródott porcukrot vesszük magunkhoz egy gyors nyalintással. A tenyere az arca elé emelkedett, s a vért óvatosan szétkenete az ínye húsán. Majd mozdulatlanul állt a késő délutáni fényben. Mintha megfestették volna az alakját. A haja csillogott, nyakának fehér ívén ezüstösen ragyogtak a pihék, a bőrén ezer apró gyöngyöt vetett a borzongás. Véres volt a szája, véres volt a nyelve, s végre a gyermek is elhallgatott.

Klára napok óta rettegett, éjszaka többször is felkelt, és langyos, cukros tejjel igyekezett nyugtatni magát. Egyszer imádkozott is, de rögtön szégyen fogta el, mert az imát mindig is a lélek gyengeségének vélte. Nem imádkozni kell, hanem azt is meglátni és meghallani, amit mindenáron el akarnak rejteni előlünk. Ha a nő félt, megfájdult tenyerén a piros folt. Klára végre fáradt megnyugvást érzett. Napokig folyamatosan ágyúztak, s ha felhagytak a lövöldözéssel, nem lehetett tudni, mikor kezdik újra. A túlpartról áthallatszó dörgés, az ágyúgolyók sívítása, majd becsapódása a legszörnyűbb viharokat idézte. Éjszakánként világító lövedékek festették lilára az ég hasát, s látni lehetett, hogyan kapnak lángra a túlpart házai. Olykor egy-egy lövedék derékba kapott egy nyárfát, s a meghasadt és kettétört törzs úgy nézett ki, mint valami hatalmas fogpiszkáló. Szép Imre írt, végig jegyeztelt az utolsó napok alatt, kissé ittas is volt talán, s ahogy járkált fel s alá a lakásban, kellenlenül bólogatott. A szél a város fölé sodorta a lőporszagot. Aztán egy reggel csönd lett, csönd és hőség. Ezen a napon volt a szőregi csata.

Klára végre felsóhajtott.

Pallagi Ádám meghalt.

A vér az övé volt, Ádám vére, Klárának erről a leghalványabb kétsége nem volt, mert jól ismerte ezt az ízt. S Klára megérezte a vérben a halált is, holott amikor először ízlette, akkor az élet ízével találkozott. Véletlen találkozás volt ez, né-

hány évvel ezelőtt a Főtér forgatagában. Klárát voltaképpen kapaszkodók és közös élmények nélküli szerelem kapcsolta Pallagi Ádámhoz, s ez a szerelem egy pillanatra sem csábított a beteljesülés mámorával, ám a boldogtalansága sem volt elviselhetetlen. Mégis nyugodt szerelem volt ez, mert annyi ígérettel sem bírt, amennyit egy óvatlan taszítástól, egy kedves mozdulattól vagy meggondolatlanul elejtett szótól várhat az ember. Ezt a szerelmet nem mérgezte hazugság, sem pedig félreértés, nem kezdte ki a türelmetlenség indulata és a mértéktelenség heve, nem rakódott rá az unalom penésze. Olyan szerelem volt ez, amelynek nem volt szüksége a világ támogatására, játékos ravaszkodásokra vagy körmönfont számításokra. Olyan szerelem volt ez, amely magából fogat, magát táplálta, s amikor elérkezett az idő, magába pusztult bele, de mindig maradt belőle egy rossz fényű fillér, amellyel meg lehetett kötni az újrakezés első üzenetét, s e tranzakció aztán további forintokat és aranytallérokat hozott a léleknek eme különös vállalkozásában. Ha valaki megkérdezte volna Klárát, miért szereti ezt a fehér bőrű, komoly tekintetű, gyakran mégis gúnyra és megvetésre ingerlő fiút, a lány azt mondta volna,

mert távol van.

És soha nem lesz közelebb.

Mert érinthetetlen.

Mert általa én is érinthetetlen vagyok.

Néhány esztendővel a forradalom kitörése előtt történt. Nyár volt, május vége, szerte a határban pipacs és kankalin virágzott. Klára és a szolgálólánya a Főtér északi sarkán sétáltak el, mögöttük sárgállt a városháza, a túloldalon a nagy fehér mészfoltokkal gyógyítgatott, erősen omladozó várfal húzódott. A lányok a Frei Teréz nevű asszonyságtól tartottak hazafelé, mert az idős, nagyszájú, de fürge ujjú hölgy, Klára régi ismerőse, a viseltes szalmakalapokat újra divatossá tudta varázsolni. Klára leadott az asszonyságnak kettőt, mert apja utolsó hajóútfjára készült. S kalap, kendő vagy napernyő nélkül nem volt ajánlatos gőzösré szállni, ha tiszta volt az idő. Az „Arany golyóhoz” címzett vendéglő előtt ifjak vitatkoztak emelt hangon, egyikük még az öklét is felemelte, kiabálva fenyegetőzött, szokás volt akkoriban a politikát a közterekre és egyéb nyilvános helyekre vinni. A szolgálólány egy pillanatra elbámult, de Klára, akárha megérezte volna, hogy valami fontos történik, türelmetlenül magával vont. Nagy és kietlen terület volt a város főtere, s ha éppenséggel nem lepték el az árusok, a szekerükből gyümölcsöt, zöldséget, kenyeret, posztót és gyapjút kínáló kereskedők, a várbeli katonaság fölvonulásra és gyakorlatozásra használta. A téren sokáig tiltották a fák ültetését. Klára éppen ellegyezett maga előtt egy pimasz legyet. A rovar percek óta az arca előtt körözött, s a lánynak az volt az érzése, a szeme tükrére akart mindenáron rászállni. Ekkor pillantotta meg a fiút. Pallagi Ádám egyenesen feléjük tartott, és merőn bámulta a lányt. Klára tenyere hirtelen megsajdult, s a lány arra gondolt, hogy ezt az ártatlanul tolakodó, erőszakos, de mégsem kellemetlen tekintetű, mely akárha valami bimbózó virágfej fénye lenne, már soha többé nem képes elfelejteni. Bosszantó nemtörődomséggel lovas katona ügetett el egészen közel mellettük, s úgy tetszett, az állat tompora elsodorja a fiút. Ám ő az utolsó pillanatban oldalt perdült, s mert közben megcsúszott a szennycsatorna ázott falán, némi komikus kapálózás után jókorát esett. Hallani lehetett a karcsontja recsenését. A fiú szeme kikerekedett, és

tekintetében inkább megdöbbenés látszott, mint fájdalom. Feltérdelt, s közben újra Klára szemét kereste a tekintete. A lány és a mellette topogó szolgáló egyszerre nyúltak a fiatalember felé, ám Klára hirtelen visszahúzta a kezét, nem segített a feltápászkodó fiúnak. Nem ért hozzá. Nem mintha illetlenségnek gondolta volna, hogy egy szerencsétlenül járt ifjúnak kezét adjon. Úgy érezte, ha csak hozzáér a fiúhoz, már akkor is végérvényesen elront valamit. A fiú pillantása végigfutott a gyöngyosoros mellényen és a vörös bársonyszoknyán, majd váratlanul elnevette magát. A lány egyáltalán nem értette, mit nevet a karját rázogató fiatal férfi, akinek olyan fehér az arca, mint a tej, s a szeme szomorúbb, mint a nézése. Ádám nem vette észre, hogy vércsík ereszkedik az ingujja alól s ráfolyik a kézfejére, s mint aki végképp szabadulni akar a fájdalomtól, újra megrázta a karját. A lány megérezte a szájára csapódó meleget, nyelve önkéntelenül az ajkára tévedt. Klára ekkor ismerte meg Pallagi Ádám vérének ízét, ám a valóságban eztán sem, soha nem érintette a fiatalembert. Nem ért a kezéhez, nem érintette az arcát vagy a szőkén göndörödő, vastag szálú haját, nem ért viseltes kabátja ujjának szegélyéhez, nem ismerte meg a testét, a testének illatát és kipárolgásait, csak a tekintetét tudta, furcsa, egyszerre nyílt, mégis már-már szégyenkező nézését, és persze tudta a vérének ízét. Pallagi Ádám újra felnevetett,

ugyan semmiség, hölgyeim,

biccintett hetykén a nők felé, majd a fiatalemberekre jellemző hirtelen horgadó bosszúsággal az öklét rázta a már rég eltűnt lovas után.

Klára három férfit szeretett egyszerre és mindörökre, három különböző férfi uralta a testét, a vágyait, a lelkének hangulatait, s bár ő hivatalosan Szép Imre, e bogarasnak mondott, néha napokra elhallgató s a dolgozósobájába húzódó férfi mellett döntött, e választás korántsem csak a korszellem felé tett szükségszerű gesztus volt, amennyiben a férj nélkül maradt vénlányokat már ekkor is lenéző gúny vagy óvatoskodó idegenkedés övezte. Bármennyire különös, ez is valódi és őszinte szerelem volt. Klára valóban boldog volt, hogy ennek a nyugodt tekintetű, ábrándos férfinak az asszonya lehet, akiről azt tartották, hogy tavasszal titokban virágokat ültet a Főtéren, tulipánhagymákat és kikericszagymákat kapar el a poros földbe, és aztán azt figyeli, ezen a lehetetlen helyen hogyan és mikor nőnek ki a növények. Azon a napon, amikor a férfi eljött hozzájuk, és némi zavart torokköszörülés, ám minden felesleges bevezető nélkül megkérte Klára kezét, a bukott vagy, engedékenyebb fogalmazással, a vállalkozását meghatározatlan ideig szüneteltető hajótulajdonos, Pelsőczy László szinte nyomban igent mondott.

Szép Imre természetes nyugalommal tekintett Klára arcába, s ettől a lány zavarba jött. Érezte, hogy elpirul, és ettől dühös lett. Szép Imre tekintete semmit sem ígért, távolról nézett rá, és nyugalmat sugárzott. A férfi újra az apa felé fordult, majd magyarázni kezdett.

Tudja, uram, a minap fölkerestem Klára kisasszony édesanyjának a sírját. Igen kedves, láthatóan nagy gonddal megépített síremlék, ám ha tanácssal szolgálhatnék néhány új növény és virág ültetésére, mert ön igényt tart rá, nos, szívesen élnék a lehetőséggel. Annyi mindent ígérhetnék e kézkérő alkalmával, jólétet, biztonságot, napfényt, ám én nem ígérek semmi különöset, ha csak annyit nem, hogy Klára is olyan lesz mellettem, mint az én mimóza virágom. *Mimosa pudica*, mint bizonyára tudják, ez a növény hivatalos neve. Pelsőczy úr nyilván jól ismeri e virág különös tulajdonságát is. A legkönnyebb, legodaadóbb érintés-

re is sértődötten rejti el magát, a szépségét, s nagy sokára nyílik a világra újra. Én megtanultam úgy érinteni a virágot, hogy e közelítés neki már nem kellemetlen, duzzadó levelei mit sem törődnek tolakodó, ingerlő ujjaimmal, feszesen és nyugodtan nyújtóznak a fényben tovább. Maga, Pelsőczy úr, gyönyörűen tud ígérni. Valóságos költészet, ahogyan teszi, már megbocsásson, de akaratlanul is fültanúja voltam egy-egy üzleti tárgyalásának. Azt ígérem hát önnek, hogy a lánya virágzását bántani nem fogom. Azt ígérem, hogy nem fog elhúzódni, s magába fordulni, ha érintem, csak mert óvni, szeretni vagy megismerni akarom.

Ez mind igen szép, bólintott a hajótulajdonos Pelsőczy, hanem a legfőbb kérdés mit szól e dologhoz, a plafon felé pillantott, majd a lányára mosolygott. S miután Klárát kiküldte a szobából, a két férfi még alkonyatig beszélt, s nyilván ittak is, mert amikor Szép Imre elköszönt, igencsak gyanúsán csillogott a szeme.

Az esküvőt néhány hét múlva megtartották

Szép Imre pontosan tudta, hogy nincs egyedül az asszony életében. A férfi tudta, hogy osztoznia kell a feleségén, s ez a talán túlságosan is nyugodt, a semmittevés biztonságát inkább választó, mintsem kockázatos pénzügyi vagy politikai kalandokba bocsátkozó, ám a lelke mélyén mégis kéjenc férfi bölcsen elfogadta a látszatra bonyolult helyzetet. Tudta, hogy türelmesnek kell lennie, és bámulatra méltó természetességgel bízott magában. Olykor a türelem egyszerűsít a világi történések kusza szövedékén, mondogatta egy-egy virágát vagy földdel teli s ébredni nem akaródzó hagymát rejtő cserepét vizsgálgatva. Holott a dolgot még az is bonyolította, hogy a tejföllösszájú Pallagi gyerek mellett, akinek egyébként Szép Imre a fiút elkönnyvelte, a saját testvérbátyja, a nálánál alig másfél évvel idősebb Péter volt a harmadik rivális. De Szép Imre soha nem úgy gondolt a másik két férfira, mint vetélytársakra, akikkel küzdenie, harcolnia kell. Osztozott az asszonyon, adott belőle és kapott belőle, ám amit elnyert Klára testétől és lelkétől, az őt tökéletesen kielégítette. S afelől sem nyugtalankodott, hogy amennyit ő ad, kielégíti-e Klárát, elég-e neki a viszonylagos, bár biztos lábakon álló, házias jólét, a havonta megvásárolt ruhák, a bálók fényessége, a nem túl gyakori, ám annál hevesebb és olykor váratlan helyzetekbe torkolló szerelmi együttlétek illékony öröme. Szép Imre nem gondolta, hogy adhatna többet, mint ahogy azt sem gondolta, keveset ad. A férfi tudatosan soha nem harcolt az asszonyért, talán azért, mert nem is tudta, miként kell egy másik emberért megküzdeni. Amíg élt, soha nem tépett le virágot.

Szép Imre mosolya dühítette és féltékennyé tette Klárát a házasság első hónapjaiban, ám lassan megértette, hogy ez a távolról érkező, különös derű mégis neki szól, nyugtatni és erősíteni kívánja őt, s igazából ő sem vár mást a férfitől, mint ezt a belátó nyugalmat, a gondoskodásnak eme kiszámítható rendszerét. A férfi soha nem bántotta az asszonyt. Soha nem kiabált vele, tenyere nem csattant Klára arcán, nem tette ki a haragjának vagy a rosszkedvének, váratlan szeszélyre és látszólag ok nélküli ingerültségre inkább a fiatalasszony volt hajlamos. A nő olykor minden előzmény nélkül támadt a férfira, félelmének és elkeseredésének özönét zúdította rá, vadul és süketen vádolta, miközben Imre a társalkodó ajtajának dőlve fújta a pipafüstöt, s komoly, már-már megértő tekintettel hallgatta, amint Klára a szemére veti a lustaságát, az önzését, a tehetetlenségét és a korlátoltságát, majd hirtelen elneveti magát. Klára úgy tudott nevetni, hogy gyakorta

azt hitték, sír. A nő végül nagyot fújt, dühösen a férfi felé csapott, és már ő is mosolygott. Aztán csak ültek egymás mellett, mígnem szétterült a város fölött a sötét fátyol, az utcákon elzörögtek az utolsó szekerek és a birkaprémmelegre megrakott kocsik, kigyúltak fent a csillagok, és Szép Imre lassan kibontotta a ruhából az asszony testét.

Később Klára olvasott, a férfi tekintete pedig úgy járt fel s alá a szobában, úgy vette számba a tárgyakat, a falakra aggatott préselt virágok tükrös kis képeit, az apró vitrinekben ragyogó kövecskéit, mintha leltárt készítené. Néha kintről kiáltás harsant, futó lábak zaja halt el a Mars tér felé, szokás szerint részeg suhancok háborgatták a környéket. De ha esni kezdett, Szép Imre mindig kitarta az ablakot, és sokáig hallgatta a monoton kopogást. Ha végképp besötétedett, a férfi gyertyát gyújtott, és írt. Úgy sercegett a tollhegy, mintha a papírt megsebezne a mondatok. Különös feljegyzéseivel megteltek a fiókok, kapcsos ládák, füzetek.

Olyan vagyok, mondta egyszer egy ilyen estén Szép Imre, mint aki egész életében valami nagy hibára vár.

Miféle hibára, pillantott fel az asszony egy könyvből, és kérdően fölkonta a szemöldökét. Klára maga sem tudta, miért, de kedvelte a férfinak ezeket a hangulatait. Talán azért, mert jó volt a másikat elesettnek és bizonytalanoknak is látni? Imre a fejét ingatta, tenyere lassan végigsimított a halántéka ezüstjén, hirtelen nagyon fáradt lett.

Úgy van ez, kedvesem, magyarázta, s az arca elvékonyult, mint mindig, ha bölcselkedni kezdett, úgy van ez, ismételte, hogy minden, ami tudható, az embertől tudható. Énnekem Isten még semmit sem mondott. Jó, korábban kérdeztem erről, arról. Most már nem kérdek. De persze azt nem állítom, hogy nem szólít majd egyszer, ám túlságosan nem várom ezt a pillanatot. Vannak virágok, melyek levelei nem kedvelik a napsütést, és a túlzott fényben alszanak. Egyszer majd mutatok magának madársósokát.

A férfi vállat vont, és felállt.

Túlbonnyolítja, Imre, mosolygott az asszony, s a tekintete újra a könyv lapjára esett.

Persze, vont vállat a férfi, és rágyújtott. Aztán a vitrines szekrényhez lépett, kis ideig tétovázott a borosflaska, a likőrösüveg meg az ánizspálinka között, végül az utóbbi mellett döntött. Majd kérés nélkül vitt az asszonynak is egy pohárral, melynek vékony üvegfalán virágszirom derengett kéken. S ahogy ilyenkor szokták, Klára hagyta, hogy a férje ujjbegye a nyakán nyugodjon, míg az édes szirup leszalad a torkán.

Pallagi Ádám leginkább az asszony vágyaiban élt, könnyű mozgású alakja ritkán léptette elő az álmai világából. Ám ha előbukkant, annak mindig jó oka volt. Ha Klára a távot fürkészte, ha éjszakánként útra kelt a lelke, ha álmodott, Ádám volt a társa. S ezek az együttlétek annyi érzékiséggel bírtak, hogy e képzeletbéli, álom szötte játékban néha érintették egymást, megfogták a másik kezét. Ám csak ilyenkor. A fiú elhullott szempillát csippentett le a lány arcbőréről, óvatosan kiemelte a hajába hullott hársfalevelet, egy felfelé kanyargó csigalépcsőnél a kezét nyújtotta, hogy segítsen a magasba lépni, ám több soha nem történt. Van olyan mámor, amely nem piszkít be, tűnődött Klára. Ha lett volna valaki, akinek beszélhet erről a kapcsolatról, ha elmondhatta volna, nyilvánvalóan a bizalom szót írja kör-

be. Azt mondta volna, mindenekfelett megbízik ebben a fehér bőrű, zavart mosolyú fiúban. S talán azt is hozzáteszi kelletlen vállrándítással, mint akit zavar a maga igazsága, nyilván azért van ez így, mert az igazi bizalom nem más, mint hatalommal bírni a másik ember természete felett. Bízol benne, tehát ismered. Bízol benne, hiszen jól tudod, mit tesz most vagy holnap, miféle gondolatokkal küszködik, miféle kételyek sanyargatják, és miféle örömök vigasztalják, bízol benne, mert bár távol van, de soha nem jöhet közelebb, mint ahogy távolabbra sem kerülhet soha. Klára sokáig el sem tudta képzelni, hogy a fiú igazán bajba kerülhet. Szép Imrét többször megálmolta holtában, Pétert látta haldoklani, s egy végső, dühödt kiáltással az életből kiszakadni, Ádámot azonban soha nem képzelte el testi bajban. A fiú sebezhetetlennek tetszett. Klára nem hitte, hogy Ádám éppúgy elpusztulhat, mint bárki más, s hogy éppolyan rettenetes testi szenvedésben is lehet része, mint akárki halandó emberfiának. És amikor megtudta, mert a rózsaszirmon sötétlő vér íze elmondta neki, hogy Ádám nem él, Klára a fájdalomba csaknem beleőrült.

Ha a nő figyelme a világ tapasztalható része felé fordult, ha apró, de vonzó tárgyak felületét figyelte, ha kézbe fogott egy barna héjú diót, s az ujjbegye végigjárt a durva csontfelületen, ha letört egy göcsörtös nyírfaágat, vagy játékból az árokparti csalánból tépett, s könnybe lábadt szemmel engedte magába az égető fájdalmat, ha tejbe áztatott kiflit emelt a szájához, ha a sáros utcákon szekér vájta kátyú felett torpant meg, hogy megbámulja az apró hegycsúcsokhoz hasonlatos sárccsimbókokat, a harmadik férfi, Szép Péter volt vele. Péter hatalmas termetű, nyers modorú, de őszinte férfi volt, alakra és természetre éppen az ellentéte a testvérének. Mintha a fivérek szülei Péterbe tékoztak volna az összes szenvedélyüket, s Imrének csak a rezignált nyugalom maradt volna. Péter őszintesége gyakran sértő és bántó volt, de aztán a megbánása viharos színjátékának nem lehetett ellenállni. Letérdelt, bömbölt, a mellét verve harsogott és fogadkozott. Mindkét kézfejét és egész felsőtestét, beleértve a hátát is, vastag szőr borította. Akárha állati erő szunnyadt volna benne, mely minden pillanatban robbanni készül. Péter igazi barbár volt, ám érzelmes barbár. Bömbölve sírt, de némán ütötte a legnagyobbakat. Sokszor mulatott át éjszakákat cigányokkal és külvárosi lumpokkal, hogy aztán reggel Klára észrevegye, az ablakuk alatt álldogál, kint a még néptelen, derengő fényű utcán, dús, fekete haja fehér a hótól, és a vérekes szemével csak néz, bámul felfelé, mintha megvakult volna. Nem igaz, hogy Péter mindig akkor csapta ki az utcai kaput, amikor Klára szerette volna, és vágyott a férfi jelenlétére. Péter hetekre eltűnt, elmaradt, nem is üzent. Azt se tudták, él-e, hal-e, vagy megint lefotgák valami könnyelmű károkozásért, hirtelen haragú rombolásért, egy pimasz alak jogos, de túlzásba vitt fölpofozásáért, mely vádpontok igen gyakran váltogatták egymást Péter hosszú bűnlajtsromán. Szép Imre csak mosolygott ilyenkor, s egy hajtással babrálva szórakozottan bólogatott, előkerül, az én fivérem mindig előkerül. Ne félj, Klára, ölelte meg a feleségét, és az asszony megnyugodott. A férje ujjain megérezte a föld szagát. És amikor Péter újra jött, egyszeriben Klára feszült lett, éles és sérülékeny. A fiatalasszony gyakran napokig hiába várakozott az ablaknál. Hiába fűrkészte a hajnali utcát, hiába bámult a lassú és vontatott derengésbe, hiába nézte végig a város ébredését. Aztán egy reggel váratlanul megjelent Péter. Hatalmas volt, fáradsága vonzó, nyakán harapásnyomok sötétlettek, állt az ablak alatt, és bámult felfelé. Klára dühösen rántotta össze a függöny nehéz szövetét, majd per-

cekig állt ökölbe szorított kézzel. De megint Péter győzött, mert Klára újra világos-
ságot csinált, a függőnyt félrevonva bosszús ökölrázással fenyegette meg a férfit.
Péter csak állt, bajusza fénylett a nyáltól, és mosolygott. S ha Klára intett, Péter
mintha álomból ébredt volna, megrázta a fejét, csatakos haját hátracsapta, majd
döngő léptekkel bezúdult hozzájuk, s úgy ereszkedett a társalkodó asztalához,
hogy félő volt, a nagyot reccsenő szék nyomban összeomlik a súlya alatt. Aztán
úgy kortyolta a konyhában a forró kávé, mintha a világ legtermészetesebb dolga
lenne, hogy hajnalban a testvéröccsénél időzik, és annak fiatal feleségéhez beszél
fojtott torokhangján mindenfélét. Csizmája alatt jókora tócsa fénylett. Péter vég-
re elhallgatott. Hosszan elbámulta az asszonyt, aztán benyúlt a kabátja belső zse-
bébe, pontosan a szíve fölé, majd óvatosan kiemelte a színültig teli likőrös-
pohárkát, és Klára felé nyújtotta. Efféle mutatványokra csak ő volt képes. A világ-
végéről is eljött a mellényzsebbe sülyesztett pohárkával, hogy annak tartalmából
egy csepp sem hiányzott. S mikor mivel udvarolt Péter, néha diólikőrt, ánizst,
rumpuncsot vagy ötvenfokos málnaszirupot hozott. Egyszer tévedésből vagy
huncutságból, mert hiszen barátai közt régen híre ment, kinek viszi hosszú lumpo-
lásai után az engesztelő likőröket, méregerős köményes pálinkát öntöttek a ki-
csiny, aranszegélyes pohárba. Péter józanodva szagolgatta az áttetsző folya-
dékot, elvörösödött dühében, a keze megremegett. Klára felkacagott, és úgy haj-
totta le az italt, akárha mindennap élne ilyesfajta lélegzetelállító szeszekkel. Fuldo-
kolva köhögött aztán, a szeme könnybe lábadt, előbb tátogott, mint aki megnémul,
majd gyors, apró csuklások közepette mondani akart valamit. A férfi felhörrent,
magához vonta, de nem fogta meg, két kifordított csuklóját szorította az asszony
karjához, úgy húzta a testét a magáéhoz. Mintha piszkos lett volna a tenyere. Az-
tán a szája megkereste a száját, a köményszagú ajkak még mindig remegtek.

Megérinthezem, kérdezte szelíden a férfi.

Megérinthez, csuklott bele Klára a férfi szájába, s persze jól tudta, ha nemet
mond, Péter akkor is megérinti, megfogja és lihegve végigtapogatja. Sokáig tar-
tott, míg a férfi megtanulta, előbb kérnie kell azt, ami egyébként régen az övé már.
Klára később a férfi kézfejeére fektette az arcát, s amikor Péter komótosan cihelődni
kezdett, megcsavarta az orrát. Péter nőtlen volt, de nem volt hű Klarához. Szép Pé-
ternek szeretői és lotyói voltak mindenfelé a környéken, a közeli Dorozsmán vagy
a folyó mellé települt Algyón, és persze kurvákhoz is járt, néha bordélyban virradt
rá, kétes hírű színésznőcskékkal flörtölt, ám Klára nem bánta a kicsapongásokat.
Maga sem értette, hogyan is lehetséges ez, de soha nem volt féltékeny erre a durva
és erőszakos, ám olykor a végtelékig érzelmes emberre. Ha Szép Péter megérintet-
te az asszonyt, annak mindig nyoma maradt Klára testén, egy karcolás, sárga sze-
gélyű kék foltok, lila harapásrózsák a combok belső párnáin, egy gyengéden
átvérzett bőrfelület a váll vagy a csípő fehér hullámán. Péter szerette hosszan csó-
kolgatni a nő tenyerén a piros foltot. Ilyenkor beszélt is ahhoz.

Tudja, lelkem, amikor kicsi voltam, én álldogáltam ott, és vártam, hogy észre
vegyen.

Aztán sokáig várt-e, Péter?

Ó, nagyon sokáig. Éheztem. Fáztam. Szomorú voltam. Kivert kutya voltam.

És aztán dühös lett, nyílt tágra az asszony szeme játékos borzadállyal.

Igen, igen, egészen méregbe gurultam, hogy hiába várok.

És akkor dühében nőni kezdett.

Igen, igen, nagyon megnöttem. Hahhh, ekkora lettem, szívta tele levegővel hatalmas mellkasát a férfi.

Mint egy hegy, Péter, jaj, ez fáj, nevetett az asszony, holott tényleg fáj neki, ahogy megfogták a derekát.

A férje, Imre néha észrevett egy-egy sebet. Hümmögve bámulta kis ideig a szivárványos bőrfelületet, aztán gyógykenőcs után nézett, s akkurátusan beken-
te a sérült testrészt.

Szép Imrét azért választotta Klára, mert ő hasonlított leginkább az apjára, a szerencsejátékos, a kártyás és mindig a szakadék szélén táncoló Pelsőczy László hajótulajdonosra, aki, míg élt, oltalma és bizodalma volt a gyereklánynak. Hol-
ott Szép Imre nem kártyázott, nem kockázott, nem járt uzsorásokhoz, és főként nem bonyolódott kétes kimenetelű vállalkozásokba. A pénzt sem szórta, csak annyit költött, amennyi volt neki, nem úgy, mint Pelsőczy László, aki után min-
denhol kisebb nagyobb kölcsönök és váltók maradtak. Más közös, szavakkal ne-
hezen elmagyarázható tulajdonságokkal bírtak ők ketten, a tiszai hajótulajdonos
és ez a furcsa virágember. Pelsőczy, ki nem igen kedvelt otthon, boldogtalan fe-
lesége nyomasztó társaságában időzni, ha csak tehette, kézen fogta, és a városba,
a természetbe vitte a kislányt. Egy álmos délután bemutatta neki Koszta
Nyikiforovot, aki a Tiszát bámulva fütyörészett egy vízimalom tövében, mely-
ből több is úgy sorakozott felfelé a folyóparton, mint holmi kövér, életunt óriás.

Érzed a lisztillatot, gyermekem?, kérdezte az apa.

Rajzolj arra a fehér lapulevéltre napot, Klárika.

A kislány kuncogott, és ürge ujjbeggyel napot kerekített a lisztporos lapura,
olyan napocskát, amely sok ház homlokzatát díszítette ekkoriban Szegeden. Ó,
nagyon szép nap, bólogatott Koszta Nyikiforov, és jól megnézte magának a
gyermeket. A kislány, mint aki hirtelen rosszat érez, közelebb húzódott az apjá-
hoz. Pelsőczy László eztán elvitte a gyereklányt a piacon áruló Mama Gyökér-
hez, hogy a hatalmas asszonyságnál céklát és fehér gyökereket, frissen szedett
málnát, epret, áfonyát vásároljanak. Illetve kölcsönbe vételezzenek. Mama Gyö-
kér figyelmesen körbetapogatta Klára vékony kis testét, s aztán gondterhelt arc-
kifejezéssel tolt a apa kezébe vissza, ah, nem értem én ezt a gyermeket, hajós
úr, dünnyögte. Pelsőczy tekintete ravaszul csillant, közelebb hajolt, nem is érteni
kell, hanem segíteni, Mama.

Hát itasson vele az úr sok tejet, ellenkezett Mama Gyökér.

Itt van, majd legközelebb elszámolunk, s egy kicsiny kast nyomott a férfi
kezébe.

Annak az úrnak a neve pedig Féreg, mutatott Pelsőczy László egy kellemet-
len arckifejezésű, vékony kis emberre, aki néhány méterrel odébb, egy
kenyereshalom mellett állt, és aki nyomban megérezte, hogy róla beszélnek,
mire figyelmeztetőleg ingatta feléjük az ujját. Éppen tárgyalásban állt egy idő-
sebb, nagy kalapú és dús pajeszú úrral, s az úr ingerült, már-már haragos moz-
dulatai arról tanúskodtak, hogy igencsak szeretett volna Féreg úrtól valami szá-
mára becses dolgot visszakapni. A kislány kiöltötte a nyelvét, mire a Féregnek
nevezett úr dühödött arckifejezést vágott, és megindult feléjük. Klára az apja
mögé bújt, egészen megijedt, hevesen kalimpált a szíve.

Nézd csak, az pedig a Féreg barátja, Levél úr, bátorította gyengéden az apja. A kislány óvatosan kikukkantott az apja dereka mögül, ugyan miképpen lehetséges, hogy egy féregnek levél a barátja. A toporzékoló Féreg urat egy elegáns öltözékű, hosszúra nyúlt férfiú intette türelemre, a vállára engedte szarvasbőrkesztyűs kezét, majd a fejét csóválva elővette a pénztárcáját, s színes bankókat nyomott a hirtelen megnyugvó s a kislány felé gúnyosan grimaszolni kezdő Féreg úr kezébe. De Féreg úr nem sokáig vigyoroghatott, mert a következő pillanatban mellette termett a nagy pajeszos úr, és a bankókat a kezei közül szinte kiszakítva, Féreg urat alaposan mellbe taszítva, diadalittasan fölkiáltva a kasok és az árus gyékények között elviharzott.

Mama Gyökért, Féreg urat és Levél urat, nem kevésbé Koszta Nyikiforov fűmuzsikust Szép Imre is jól ismerte. Sőt, nemcsak afféle felszínes utcai ismeretség volt ez, hanem titokzatosan virágzó kapcsolattartás is, amelynek lényegét Klára sokáig nem láthatta. Arról pedig a házasság után ő nem szólt Szép Imrének, hogy Koszta Nyikiforovot bizony ő is jól, igen jól ismeri. Hogyan is mesélhette volna el, hogy a fűmuzsikus többször járt az ő lányszobájában is évekkal ezelőtt, bakfiskorában, s ha manapság egymásba botlanak a piacon, a színház vagy a zsinagóga előtt, hát a fűmuzsikus mosolya mindig emlékezteti ezekre a titkos találkákra.

Néhány hónappal az esküvő után a háziorvosuk, az öreg német, aki Klára édesanyját is ápolta a haláláig, megállapította, hogy a fiatalasszony várandós. Tél volt, az 1848-as esztendő januárja, fagyott, deres ágak karcolták a levegőt, s az utcán elszórt meleg, gőzölgő lószar fölött visongva veszekedtek a verebek. A doktor újra bölintott, hófehér haja a szeme elé hullott. Klára elnézett az öreg vállá fölött, s meglepetten látta, hogy az ablakpárkányon sirály nézelődik. A nő nem szerette a sirályokat, s ezért kissé megrémült. De az öreg doktor csak bólogatott, so ist es, so ist es, így van ez, így van ez, kérem szépen. Amikor Péter megtudta a hírt, hogy Klára gyermeket hord a szíve alatt, felhorkantott, mint egy ló, és aztán egész hétre egy Szeged határában lévő kocsmába vette be magát, ott mulatott, ordított és dajdajozott, míg el nem ájult, s tágra nyílt szemmel, hörögve aludt három napig egyfolytában. Szép Imre csak a fejét ingatta, amikor az asszony a hasára vont a kezét, de látszott rajta, hogy boldog. Köhécselt, megsimogatta az asszony arcát, aztán pipára gyújtott, és elégedetten pöfékelt.

Úgy telt el a viselősség kilenc hónapja, mintha az asszony végigálmodta volna. Az első néhány napban különös, egyúttal egészen szórakoztató volt, hogy egy másik világba lépett, aztán szinte jólesett Klárának, hogy képtelen felébredni. Folyamatosan, szinte megállás nélkül álmodott. Péter hajolt fölé, véres szemmel vizsgálgatta, álom volt. Pallagi Ádám követte az utcán hosszan és kitartóan, egész közel merészkedett hozzá, Klára a kezét nyújtotta, álom volt. Ha mennie kellett valahová, úgy érezte, könnyű, színes fátylakat húz maga után. De mintha apró kavicsokon lépdelt volna. Nem fáj. Olykor káromkodás riasztotta, a kocsis a bakról üvöltött rá, mert Klára csaknem a lovak alá lépett. Klára fölnevetett, mire a ló is abahagyta az ágaskodást, s a durva arcú férfi elhallgatott, majd vigyorogni kezdett maga is. A fiatalasszony csak néhányszor öklendezett. És nem hízott, mind jobban gömbölyödő terhét is úgy hordta, mintha a viselőssége is ennek a tündöklő, lassú álomnak a része lenne. Egy napon arra riadt, hogy sokaság tolong a házuk előtt. Üvöltöztek, lökdösődtek odalent az emberek, fölkaarták a port, fényes kalapok repültek az ég felé, és Klára lassan megértette, hogy az emberek ünnepelnek valamit, háborút, szabadságot. Szerette, ha esik az eső, ilyenkor a férje mellé ült, vastag

pléddel takarta be magát, és elhallgatták a szelíd kopogást. Egy júliusi napon, a legnagyobb melegben, doktor Schützöt hívatta, majd azt mondta a meglepett doktornak, hogy rettentően fáj valamelyik testrésze, de ő mégsem tudja, hol a fájdalom helye. Az öreg doktor sokáig vizsgálta Klárát, mígnem végre rálelt a baj okára. Az asszony egyik őrlőfoga gyulladt be, menteni már nem lehetett. A doktor, ki értett az ínybetegségekhez és a foghúzáshoz is, nyomban kloroformot javasolt, mire Klára csak ingatta a fejét, nem kell, nem kell, úgysem fogja érezni a fájdalmat. S valóban, Klára egyetlen jajszó nélkül tűrte, hogy kihúzzák a fogát, és ínyének megszakadt húsába vattát tömködjének.

Aztán ősz lett, október.

Amikor Szirom született, vér folyt a szülőszobában, és áldozati vér sötétlett szerte a város kövein és porában. Míg a Szép-lakásban vajúdtak, a városban öldököltek. Október tizenötödikét írták, pergett a levél, hajnalonként vattázott a köd. Az órák óta fájdalommal küszködő, s most a megkönnyebbülés közvetlen közelébe sodródó Klára egy pillanatra, feledve a kint és a fájdalmat, elcsodálkozott. Lassan kiemelkedett a testéből. Ám közben látta magát, úgy nézte megmegránduló testét, a görcsös erőlködést, mintha egy másik embert figyelne. A fájdalom függönyén át ott lebegett belőle valami távoli, ami ő volt, s Klára egyszerűen megtudta, hogy a lelke elhagyta a testét.

Most egy kicsit meghalok, suttopta.

A családi doktor, Herr Schütz ráemelte a tekintetét.

Nem hal meg, Klára, ne mondjon ilyeneket, dörmögte kelletlenül. Minden a legnagyobb rendben van.

Az asszony nagyot sikoltott. A szolgálólány langyos ronggyal törölte végig az arcán, a keze remegett. A doktor hirtelen úgy döntött, vágni kell a gáton. S a következő pillanatban meg is tette. A zavarosan elfolyó időben olykor pillanatokra fölfénylik az, amit a léleknek nevezhetünk. Amikor az ember azt mondja, látom őt és tudom őt. Én itt vagyok fent, lélekből vagyok, és ott vagyok lent is, és vérből, fájdalomtól, földből vagyok. De nem volt ez ilyen egyszerű mégsem. Klára néhány nappal a szülést követően gondolt utána, hogyan történhetett ez a különös különválás. Arra jutott végül, hogy egy érzés nem lát magára. S hogy megpillanthatta alant a véres szülőágyon heverő, vergődő magamagát, annál valószínűbb nem is történhetett vele.

Megértette, hogy felébredt végre.

Október közepe volt, kövér, dühös darazsak dongták tele a levegőt. A Franciahegy nevű városrésznél egy parasztnak a nyelvébe csípett egy rovar, s a szerencsétlen, mert nem vitték idejében orvoshoz, alig egy óra múltával megfulladt. Néhány napja maga Kossuth Lajos járt Szegeden, és nagy hévvel előadott szónoklatával tovább tüzelte az egyébként is zaklatott idegállapotú várost. Szeptember első napjai óta egyre vadabbul folytatódnak a harcok a Béccsel kokettáló, a kamarilla által föltüzelt szerbek és a magyarok között.

Egy rémhírből a rémség feltétlenül igaz. A magyarok közt hetek óta az a hír járja, ha a szerbek egy magyar honvédet elfognak, testét gombolyaggá gyúrik, botra fűzik, s így hurcolják el, aztán szemét kiegészítik, a bőrét lenyúzzák, és a többit a Tisza partján várakozó vérszívókra bízják. Koszta Nyikiforov sem mutatkozik hetek óta, talán az életét félti, talán sürgős elintéznivalója akadt. Meg nyil-

ván nem nyúzták volna, csak a torkát vágják el, és a hátába baltát vágnak. De ez csak rossz képzelődés. Hiszen úgy hullámszik a fű Szeged határában, mint valami selyemzöld tenger. Mennyire más az októberi fű, mint a tavaszi élénkzöld vagy a sárgára égett augusztusi kopaszság! Mintha a nagy halál előtt még egyszer újjáéledne a végtelenbe nyújtózó rónaság. A rókusi szőlők tőkei között szüreteltek. Októberre a harcok elmérgesednek délen. A magyarok árulónak hitt szerbeket koncolnak szerte a vidéken, mire a szerbek elkeseredett támadásba lendülnek. Végül elfoglalnak néhány bácskai és bánáti várost, s jó néhány lángoló ház, árokparton heverő, vérben ázó tetem mutatja a felkelők dühét.

Szegeden az otthonukból elranciaigált népfelkelő nemzetőrök ittak napok óta. A férfiak ingerültek és dühösek, nagyokat böfögnek a pálinkától, és egymást licitálják túl a rémhírek színezésében és költésében. A szerbek kivágyják a magyarok szívé! Csecsemőket vagdosnak falhoz, földhöz, szögekkel teleszórt fatörzsekhez! A városban szedett-vedett csapatokat szervez a gyűlölet.

Aznap vörös övet viselő román marhahajcsárok érkeznek a Tisza hídfőjéhez. A hajcsárok a nyugtalanító hírek hallatán útközben már többször visszafordultak volna, Makón egy testvérük a haját tépve sírt, jajveszékelve dobta magát eléjük a porba, hogy visszatartsa őket, de a hajcsárok a továbbhaladás mellett döntöttek. Különben ennyi marhával bajos tortúra nyugodt pihenőt találni az út mentén. Most pedig riadtan tekingetnek a túlsó felé, behúzzák a nyakukat, s a kezüket a késük nyelén nyugtatják. A víz fölött sirályok rikácsolnak, fehér árnyuk olyan, mint valami kísértetjáték. A veszély nem a túlsó partról leselkedik rájuk, hanem a hídfő környékén rejtőző bokrosokból. A csőcselék lapul a bokrosban. Ág reccsen hirtelen, mintha jel lenne. Az egyik román fiú ordítva menekül. Kaszával döfik át a combját, előrebukik, fejszét vágnak a tomporába. A hajcsárok esély nélkül védekeznek. A szegecses botok nagyot reccsennek a koponyákon, a dorongok beszakítják az arcok tükrét és a mellkasok bordáit, kések szaladnak a gyomrokba, szívekbe és a hátak vékony húsába. A csőcselék, mely szegedi inasokból, iparosfiúkból és ittas nemzetőrökből verbuválódott, a hullákat a parton hagyja, majd a csorda állatait rikoltozva szertekergeti.

A szerbek és magyarok által közösen lakott Szőregen reggel óta lincshangulat van. A magyarok között az a hír terjed el, hogy a szerbek titokban fegyvereket osztogatnak egymásnak, és csak a jelre várnak, hogy nekik essenek. Több helyi szerbet megkéselnek, agyonvernek. Az öldöklés réme gyorsan felér Szegedre. Házának kapuja előtt ütnek agyon egy fűszerest, Zseravitz Jánost, aki nem tud szembefordulni a gyilkosával. A nagy testű kereskedőt a szerb templom előtt látják meg, onnan üldözik a házáig a lélekszakadva rohanó, útközben többször fölbotló s a horzsolásoktól csurom vér férfit. Még eléri házának kapuját, még megragadja a kapukilincset, de a kulcsot elfordítani nincsen ideje. Eltaszítják, megütik, a kaputól elrángatják, a földre lökik, aztán a tarkójára lépnek. A harag gyorsan a tehetősebbek ellen fordul, felfegyverzett, kaszás és késes csapatok vadásznak a városban. S most már teljesen mindegy, hogy szerb, magyar vagy zsidó az illető, ha tudvalevő, hogy pénze, gazdagsága és befolyása van, akkor méltó a népítéletre. Dögöljön az ilyen! Pusztuljon! Szekerekre kapaszkodó szerb családok menekülnek a deszki úton, egy szőke fiú dideregve meséli, látta, mint vették életét Szabics kereskedőnek is, a torkát vágják el, de még így is el tudott futni a követke-

ző utcasarokig, hüvelykujját a bugyogó sebre szorítva. Az utcákon ordítás keveredik jajkiáltással. Valaki alattomosan szíven lövi a szolgabíró, aki a lázongókat próbálná csitítani. A gyanútlan szolgabíró a csőcselék elé áll, megragadja a kaszával hadonászó, hangoskodó fiú karját, hogy nyugodjon, de nyomban odébb lökik. Valaki hátulról lesújt a fejére, a szolgabíró szédeleg, kapálódzó mozdulatokat tesz, lövés dörren. A meglőtt Beniczky Andor házfalnak zuhan, de állva marad, pedig már nem él, zubbonya lucskosan habzik a mellénél. Hörög, mint a disznó. A kaszás suhanc újra nagyot taszít rajta. Aranyforint gurul elő a földre eső férfi kabátjából, ott forog és peng a kövezeten, míg utána nem nyúlnak. Egy másik csoport megtámadja a városi fegyverraktárt. Az öröket, két részeg vásárhelyi fiatal összevernek, egyikük a sarokig támolyog, ott esik össze holtan. A csőcselék puskákat, pisztolyokat és lőport rabol, már a helybeli nemzetőröket is ellenségnek kiáltják ki, több, fegyverét átadni nem akaró katonát leütnek, megkéselnek, leszúrnak. A zavargások éjszaka is folytatódnak. Mindenki fél, retteg. Az is, aki ölni akar.

Szirom egy ilyen napon születik.

Október tizenötödike van, az 1848-as esztendőt számolják.

Talán nem kellett volna az ablakba állnia. Talán nem kellett volna az utcát fürkészni, nem kellett volna hallgatózni, hol és merre csap föl jajkiáltás, melyik közeli utcában dörren fegyver, villan kaszavas. Szép Imre a függőnyt félrehúzva mégis az ablakban áll már percek óta. Az arca nyugodt, tekintete figyelmes és komoly. Úgy tűnik, mintha egyáltalán nem félné, mintha ez a borzasztó nap nem érintené. A férfi Heliogabalus ragyogó merényletén tűnődik, miközben az utcát fürkészi. Az ókori császár az életére törő unokabátyját akarta olyképpen megmérgezni, hogy lezáratta az ünnepi terem kijáratait, majd annyi rózsaszirmot szórtak az előbb még meghatottan álmélkodó, majd zavartan köhécselő vendégseregre, hogy végül többen megfulladtak. Zuhog, zuhog alá a szirom, és finom illatból halálós mérge lesz. Szép Imre elmosolyodik. A ház elé futó fiatal férfi megtorpan, majd a szemét árnyékolva felpillant. Lihegve áll, alkarjával végigtöröl verejtékes homlokán. A következő pillanatban felemeli a pisztolyát, és a csövét az ablakban álló férfira irányítja. Szép Imre visszapillant, nem mozdul. Úgy érzi, folyton a másikkra kell néznie, mert ha egy pillanatra is elfordul, máris elfelejti az arcát.

A belső szobában vajúdik a felesége, és a fiatal férfi még mindig rászzegezi a fegyvert. Imre hallja, hogy az asszony feljajdul, s a sikolyra Herr Schütz dörmögő, nyugtató hangja a válasz. Hangoskodó csoport érkezik, a férfiak maguk előtt lökdösnek egy botladozó szerbet, Dusan Vuk kereskedőt. A foglyul ejtett férfi Szép Imrére pillant, aztán összeesik. A kereskedő a napokban kapott Szép Imrétől egy jelentősebb összeget, de a botanikus csak a tetemes summa felét tudta odaadni a ritka növényért cserébe. Egy idősebb férfi a szerb arcába rúg, majd úgy vonszolja tovább a nyomorultat, hogy a feje nagyokat koppan a kövezeten. Szép Imre ösztönösen cselekszik, amikor kitarja az ablakot. Még mindig a fegyver célkeresztjében áll. A férfi talán így akarja tudtul adni, hogy a ház olyan esemény színtere, amely védettséget kellene, hogy jelentsen. Talán csak közelebb akar lenni az életét fenyegető erőhöz. A fegyver abban a pillanatban dörren el, amikor a szülés fájdalmától megkínzott Klára a belső szobából újra kisikolt. Mintha forró kéz simítana végig a nyakán, Szép Imre megtántorodik. De a lövedék csak súrolta. A vér lassan ráfolyik a gallérijára és átitatja. Nem fordul meg, de jól hallja, hogy a falba

fúródott golyó nyomában halkan peregni kezd a vakolat. Hirtelen úgy érzi, ő is ott tülekedik a kijáratot keresve a császár vendégseregében, és ő is fulladozik a rózsaszirmok rettenetes tömegétől. Tulajdonképpen nem is rossz halál, gondolja.

Az utcán kiabál, az öklét rázva őrjöng a szegeci csőcselék.

Lőj még!

Lődd le azt a mocskos kutyát!

Imre tétován a nyakához nyúl. Véres lesz a keze, hirtelen megszédül, jó lenne inni valami erőset, gondolja.

Kik vagytok ti, kérdezi tétován, holott több arcot ismert odalentről. Fuvarosok, napszámosok tolakodnak odalent, kocsmánép. S azt a fiatal férfit is jól ismerte, aki rálőtt. Annyira ismerte, hogy gyakran látta felesége arcában, mozdulatában, olykor azt is megérezte, hogy az asszony rá gondol. Szép Imre testvérbátyja, Péter ebben a pillanatban tűnik fel a sarkon, a Kárász utca felől fut döngő léptekkel, akár egy rohanó bika. Péter teli torokból kiált, valósággal elbődül, s aztán ököllel sújt le az első útjába kerülő alakra. Újra üt. Ketten máris a földön fetrengenek. Valaki késsel szúr a feldühödött férfi felé. Péter megragadja a fickót, majd a combjára ütve töri ketté a késsel hadonászó kart, amely úgy reccsen, mint a száraz faág.

A fegyveres most Péterre emeli a fegyverét.

Sápadtsága szinte világít, mozdulatlan az arca, és boldogtalan.

Lőj, lőj, kiabálnak neki.

A szívébe lőj, egyenesen a szívébe!

Állatok vagytok, hörögi Péter, s úgy tűnik, a következő pillanatban, mit sem törődve a szívére meredő fegyverrel, a fickóra veti magát. Ám az ablakkeretnek dőlő s azt összevezérező Imre mögött fehér árny villan. Nem tudni, Klára honnan merítette az erőt, hogy megtegye azt a néhány lépést, amely a szülőszobából a férjéhez vezet. Nem tudni, a vajúdas fájdalmától meggyötört teste, zavaros tudata miképpen figyelmeztette, hogy ide kell jönnie, mert különben valami végzetes esemény történik. Klára a kezében tartja a csurom vér újszülöttet. Mögötte Herr Schütz tépi fehér haját, was macht Sie, meine liebe Frau, mit csinál, jajongott halkán, mein Gott, de nem tartotta vissza a nőt. Pallagi Ádám egyszeriben leereszti a karját. Hirtelen csend lesz odalent. A fiatal férfi a fejét ingatja, és közben mosolyog. Szelíd és eszelős mosoly ez. Kikapják kezéből a fegyvert, alaposan megtaszítják, de nem bántják, a csőcselék továbbvonul. Mintha kósza szellő pergetné egy elhagyott könyv lapjait, az utca túloldalán Koszta Nyikiforov muzsikál, két ujjára kötözve fűszál húrját pengeti a nyelvével. Végre mind elmentek, továbbszaladtak a gyilkosok. Csak a fiatal férfi áll még az ablak alatt, és mögötte toporog Péter, aki most egészen tanácstalannak tűnik. Aztán fújtatva megindul. Az asszony úgy vacog, hogy hallani lehet a fogai koccanását, s Herr Schütz végre veszi a bátorságot, hogy gyengéden átölelje és az ágyához visszatámogassa. Klára, Klára, Alles in Ordnung! Szép Imre tünődve babrál a dohány után, majd rágyújt, de nyomban lerakja a pipát. A zsebkendőjét pálinkával itatja át, azt szorítja a nyakára. Már nem is vérzik annyira. Odakint csattant a kapubejáró. Péter vágja ki a bejárati ajtót, majd súlyos léptei alatt nagyokat koppan a folyosó köve.

Ott áll még?, didergi Klára az ágyból.

Ugye, nem ment el?

Herr Schütz okuláréja nagyot ugrik az orrán. A kezét tördeli, jaj, mit csinált, asszonyom, na de ilyet, hát normális dolog ez, hogy képzelte, még ilyet, nahát, na-

hát. Péter zúdul a szobába, mögötte Imre jön, s a férfiak körbeállják az ágyat. Imre gyengéden kézbe veszi a gyermeket, aki erre felsír. Péter a sűrű, fekete bajuszába dörög, majd a kabátja belső zsebébe nyúl, s előhúzza az aranysegélyű pohárkát, amely alig nagyobb, mint a hüvelykujja körme, s Klára ajkaihoz tartja. Sűrű állagú, bíborszínű folyadék van a gyűszűnyi pohárban.

Mi volt ez, kérdezi Klára, miután megitta a szirupot, piros csöpp sötétlik az állán. Péter megvonja a vállát, rózsalikőr, mondja. A doktor végre ellátja Imrét is, akinek sebe a sok vér miatt sokkal félelmetesebbnek tűnik, mint amilyen valójában. A férfi az állát fölszegve szótlanul túri, hogy a doktor fertőtlenítse a sebet. Péter újra az ablaknál áll, mérgesen fölhorkan. Ez a nyomorult Pallagi Ádám még mindig nem kotródott el.

Kimegyek és elzavarom, dörmögi Péter, és már indul is.

Nem kell, Péter, kérlek, szólj ki Klára.

Kérlek.

A férfi megáll, nagyot sóhajt, a testvére pillantását keresi, mint aki szövetséget kötne, de Imre széttárja a kezét.

Lassan besötétedik. Már gyertyákat gyújtottak, Klára elaludt, a gyermeket a szolgáló ringatja.

Ott áll még?, kérdezi Péter, s majd lerakja a pálinkáspoharat.

Nem fog elmenni, hiszen jól tudod, vonja meg a vállát Imre, és újra tölt. S mennyire igaza van. Hiszen Pallagi Ádám még reggel is az ablak alatt áll, kékre fagyott szájjal, meggörnyedve, átázva várakozik. Vagy talán nem is vár semmit, csak elmenni nem tud.

Amikor Klára felébredt, Imre ült mellette, a férfi a kezét fogta. S szinte abban a pillanatban, ahogy az asszony felnyitotta a szemét, beszélni kezdett.

Tudja, Klára, az ember nem bízhat a képzelet hatalmában sem. És nem bízhat a szemtanúk hitelességében, az ember egyetlen esélye az, ha életét úgy építi fel, hogy mindig lássa magát, és csak ahhoz ragaszkodjon, amit szeret. Látja-e, hogy én mennyire ragaszkodom magához? Én látom kettőnket, és ha maga nélkülem sír vagy nevet, elviselem. Tudom, nem kedvel fohászolni, és igazat adok magának. Isten nem azt látja, ami történik, fogalma sincs rólunk. De ott várakozik minden történés végén, és ilyenkor csodálkozva bólogat, nahát, nahát, ez is élt meg ez is, és miféle élete volt, miféle. Tudja, Klára, sokszor olyan világról álmodom, ahol minden megvan, szeretet és rontás, bűn és büntetés, és minden ésszerűen működik, ám ebben a tökéletes világban Isten már nem mozdulhat, mert nincs hely a mozdulatra, minden a maga helyén, és idejében ragyog vagy homálylik, és ha a teremtő csak egyet mozdulna, mint kártyavár, úgy dőlné össze a világ. Isten nem mozdul, és a világ a maga feje után megy.

Túlbonyolítja, Imre, suttogta az asszony, és megszorította a férfi kezét.

Halála előtt néhány pillanattal Pallagi Ádám hirtelen megnyugodott. Mintha kivonták volna testéből a fájdalmat, rettenetes kínját. A világ, amelyet elhagyni készült, immár semmit sem jelentett. Holott mindent látott. Vele volt az egész rövid élete, vele volt Klára arca és tekintete. Isten megmozdult, gondolta, és megnyugodva lehelte az utolsót. S ha még mondhatott volna valamit, talán csak ennyit szólhatna,

nem jobb a halál sem az életnél.

Tévelyegsz határán

*aztán hosszan kitartott utolsó tempód
segítségével átúszol a félelmen,
számvetésen, lemondáson és utolsó kívánságon
túli birodalomba.*

*Szakmádnak megfelelően könnyű
kerti munkát vállalsz Édenék
háromszáz négyszögöles virágos-
és szőlőkertjében. Mintha sejtenéd
a régóta keresett választ
egyre szelídebben feltett kérdéseidre.
Megértő mosolyod elrejtéd tudatlanságunk,
tettetéseink meg buzgalmunk láttán.*

*Majd kimész a ház mögé, mintha csak
tüzelőért, enni adni az állatoknak vagy felvenni
piroshítmzéses kisasszonykori ruhádat,
amiben csodálatlak kisfiúként –*

így mész el.

A Nem szeretem a nevem dossziéból

*Lali mit csinálsz kiabál Laa-liii
nem tudom mit csinálok
miért kell csinálnom
mindig valamit kitalálok
nem tudom mindenki én vagyok
szeretek nem dolgozni
csak mindent megcsinálni
gépezek folyton gépezek gépezek
ne gépezz már de csak tolom
a kézi vetőgépem rángatom vetem
szép voltam gyerek kezem a tolós vetőgépen
noémiéi noémiéi*

*magokat hullatok innen a sövényig
meg vissza a száraz göröngyre
beszaladok a vízparti füzesbe
a nagy zöld bokor fűszálain hagyom
lassan lecsorgó nyomom neked meg
folyton nézned kell fénykarikákkal
égeted szelíd mozdonynézésed
gyors mozdonynézésedet belém
mindenki tőlem fél
senki nem tudja
mindenki vagyok*

SPIEGL MÁTÉ

Új felszállók

*Ilyenek sajnós mindig lesznek.
Új felszállók, a vadparasztok.
Bő nyállal mondják, hogy szevasztok,
hagymát és véres hurkát esznek.*

*Lajosok, Máriák, Ferencek.
Újsággal vívott súlyos harcok.
Egyik böffen, a másik barcog:
csípős a füstje mind e nesznek.*

*Álmom egy páncélos szerelvény –
megadnék érte bármi árat,
ha biztosítanák, szerelvényt*

*mindegyik ajtajára zárat;
piros lenne és rajta jelvény,
hogy Újfelszállómentes Járat.*

Talpas Isee eenäkä

- finn medveének -

Eegän Tuuli tälälähällä,
Ylni, jaarni, männi ärästä.
Reetän Tuulinak änni källä:
Jövä, ytvä, ölvä räpästä.

Lännä näki nulla tyrälmä,
Käsäkbä vännä, vinne mässä.
Näm öö äitätt ä! Käsät älööttä siivrä näm tännä,
Alias lännä, hitälä väsnä.

Älvöis, käseet siiveerööl läveevä,
Ylni reetäkän tuuli naast,
Reesint älämeest hasi pokla yyrä, reesint läsäk hant alatti räitäkbä teevä
Kyllämä-västätt kulimaas.

Döccen a dózer

- Tandori-vigasztaló -

jó jo jo jó jo jo jó jo jo jó jo jo jó jó
rossz jo jo jó jo jo jó jo jo jó jo jo jó jó jó
rossz rossz jó jo jo jó jo jo jó jo jo jó jó jó
rossz rossz rossz jo jo jó jo jo jó jo jo jó jó jó
rossz rossz rossz rossz jó jo jo jó jo jo jó jó jó
rossz rossz rossz rossz rossz jó jo jó jó jo jó jó jó
rossz rossz rossz rossz rossz rossz jó jo jo jó jo jó jó jó
rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz jó jo jó jó jó jó
rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz jó jo jó jó
rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz ro jo jó jó
rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz ro ro jó jó
rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz ro ro rossz jó
rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz rossz ro ro rossz rossz

Átjárások

(Bámulok, avagy kíváncsiság és félelem)

bámuló 1

Földről (mint jó negyven éve mindig) le-letekingetett az udvarra, ahol a közeli iskolából a tízperces szünetre kitódult nebulók zsongtak, sivalkodtak, és a nagy riccsajozásban egyszerre fülébe csendült egy kiáltás, a lehangosabb gyerek kiáltott valamit, időbe telt, mire megértette, hogy ama ritka név ez, amely annak idején – jó negyven éve – megtetszett neki (valamelyik sikerfilm hőstét becézték így), egy név, ami aztán a fiáé lett, ő akasztotta rá, s rajta is maradt a gyereken. Annak idején is sűrűn ki-kitekintett az ablakon, s mindig elmosolyodott, mikor ezen a néven szólították a barátok a fiát. Később aztán, ahogy a gyerek felcseperedett, és már nem az udvaron játszott, hanem a város más helyein bandázott, vele eltűnt a környékről a neve is, az a különös név, amit ő akasztott rá. Az iskola persze maradt a helyén, a gyereksereg folyamatosan cserélődött, kirepültek, berepültek, ő már nem is igazán tudta követni ezt az örületes forgást, jobbnak látta, ha oda se figyel, csupán megszokásból nézett le olykor... – (igen, negyven év az negyven év; negyven év alatt történt egy s más a világban, a világgal, vele és a családdal, hisz neki, kétségtelen, mindig is az volt a világa, a család, mára igencsak széthullt, ahogy a világ is szüntelenül alakul, változtatni ezen nem lehet, nem is szabad, ugyan minek!...) –, és akkor most egyszerre megtapadt figyelmével a kiáltáson, hosszú évek óta először észlelt valamit, nem mondhatja, hogy új dolgot, hiszen ez éppen nem új volt, nagyon is régi, ugyanakkor annyiban mégiscsak új, *ahogyan* az egész hirtelen *bejött*, ahogyan észlelte, magukat a gyerekeket is, ám nemcsak őket, hanem fölfedezte, hogy: hiszen tavasz van, pontosabban, télies tavasz vagy ilyesmi, zöldellő bokrok a fagyos szélben, és ahogy tovább hallgatózott, s most már innen is, onnan is felhangzott az udvarból a kiáltás, ama ritka névnek a kiáltása, már nem volt kétséges számára, hogy a fiát szólítják oda...

(*még nem*)

Még nem törték be a nyelvedet, még épp csak elkezdtl járni – jószerével először vágtaal neki egyedül a világnak –, mikor egy nyári reggel olyan igazán szabad lélekkel bekiabáltál az utcáról a szemközti szomszédotok udvarába:

Ájbuvoja dizidej bvua!

Az öregasszony babot fejtett a gangon, ütemesen kopogtak a tálban a babszemek, csámpás szemüvege lecsúszott az orra hegyére, fölötte lesett kifelé az utcára.

Jó reggelt, fiatalúr! – üdvözölt melegen. – Köszönöm érdeklődésedet, jól aludtam éjszaka. Remélem, hogy te is jól aludtál.

Bvua! – horkantottad büszkén, azzal már fordultál is vissza az udvarotokba.

Másnap újra megjelentél a kapuban.

Ájbuvoja dízidej bvua! – kiáltottad.

Az öregasszony már várta érkezésedet. Amint meglátott, felélénkülve, kedvesen bólogatott feléd. Mondta, hogy köszöni, jól aludt az elmúlt éjszaka. Érdeklődött, neked is szép álmod volt-e?

Bvua! – felelted. Így beszélgettetek reggelente, sok-sok reggel, sok-sok felhőtlen, fényes reggel, mindketten mosolyogva, tulajdonképpen boldogan, mígnem egy napon meghalt az öregasszony.

Azért te továbbra is megjelentél a kapuban, és rendületlenül mondtad a mondkádat. Akkor az öregember, az asszony férje jött elő, ő válaszolt, szintoly szívélyesen s kedvesen, ahogy nemrég a felesége. Köszöni szépen, a körülményekhez képest jól aludt éjszaka, mondta. Szívből reméli, hogy téged sem került el a vigaszt nyújtó álom.

Bvua! – vágta rá, s már indultál is vissza az udvarotokba. Másnap megint mentél, mondtad, amit mondani tudtál, aztán elfutottál, reggel újra megjelentél, így teltek a napok, hetek, hónapok, mígnem egyszer az öregember is meghalt.

Először fordult elő veled, hogy ebéd közben kicsúszott a szádból a savanyú uborka. Egyszerűen kiesett. Pontosabban: kiejteted. Ráadásul nem vetted mindjárt észre, hogy kiesett. Amikor aztán észlelted, azon nyomban lecsúsztál a széken, villámsebessen *lementél* érte, az uborkáért, hogy mielőbb helyrehozod a hibát. Majd fegyelmezetten visszaültél a helyedre. A lábad még nem érte el a székről a földet.

(*beszéltél*)

Beszéltél a félelmeidről édesanyádnak. Már a java katonaidődet letöltötted, amikor először hazalátogattál. Édesanyád tüstént megkérdezte: „Valami rosszat tetted, fiam, hogy nem engedtek el előbb?” „Ne aggódj – mondtad roppant udvariasan édesanyádnak –, semmi rosszat nem cselekedtem.” A gang szélén ültetek, a lábad már leért a földre; itt van két pár láb, amely leér a földre, gondoltad elmélázva s körbetekintve az udvaron, hirtelen fájó hiányérzeted támadt; persze, hisz nincs már meg a vén diófa!... Édesanyád elmondta, hogy a fát, azután, hogy bevonultál katonának, az alsó szomszéd kivágta. Az övé volt, azt csinálhatott vele, amit akart. Jóllehet évtizedeken át a ti udvarotokban növekedett, mégis a szomszéd gyűjtötte be a termését (ezt azóta sem érted). S ami emlék még előtört ott benned a fa kapcsán, egyszerre végtelenül nehéz szégyenérzettel töltött el: tél; éjszaka; anyád rendszeresen a fagyos hó tetejére fekszik, apáddal dacolva; nosza, te is odafekszel melléje újra és újra, *mindenre* elszántan!...

„Ha nincs veled semmi baj, fiam, miért nem jössz haza gyakrabban? Talán bennünket nem akarsz látni?”

Nézted édesanyád csámpás lábbelijét, a pacsker letaposott sarkát, vajon mi-
ért tapossa le ilyen csúnyán? Lehet, hogy lusta rendesen felhúzni a lábára?

Azt felelted, sajnos, nem tehetsz róla, te kiskorodtól fogva minden rosszat,
ami ért, újra és újra átélsz. Neked ez, megvallod, tulajdonképpen rettenetes így.
Ugyanakkor azt is meg kell mondd, szükséged van e rettenetre. Mert – így
mondtad, szó szerint – mára ez a te egyetlen *bizonyosságod*...

Édesanyád kapkodva kioldotta a fején baboskendőjét, száraz bot-ujjaival hát-
rakotorta leomló haját, ám így is visszakunorodott az arcába pár csökönös,
ősz szál.

„Megöregedtem, látod” – ennyit mondott nagyon halkán.

(*másik alkalommal*)

Másik alkalommal már kimondtad édesanyádnak, ami a szívedet nyomta, azt,
hogy sajnálsz; sajnálsz, de nem tudsz, pontosabban: nem bírsz teljes felmentés-
sel viseltetni iránta hajdani, már-már kegyetlennek tetsző cselekedetei miatt,
szerinted ugyanis, „és amit most mondok – mondtad –, ne vedd fellengzős ítél-
kezésnek rólad, s ne is úgy, mintha előrehaladott korodra akarnék ezzel célöz-
ni”, szerinted mindenki elérkezik egyszer oda, amikor el kell döntenie: beisme-
ri-e ártó tetteit, hiszen – (ezt nem mondtad, csak gondoltad) – úgy könnyebben
halunk, vagy továbbra is konokul kitart amellett, hogy ami fájót cselekedett, azt
máshogyan, más módon nem tehette volna. „Azok a féktelen, dühödt, vad kiro-
hanások, világgá futások, s majdnem mindig télen, tömlöcsötétségben, hogy-
hogy nem szakadt meg a szíved!?!...” – És, folytattad, itt mindjárt fontosnak tar-
tod, hogy Tomiról és magadról is szólj, „a gyerek, hisz láthatod, olykor
kiállhatatlanul eleven, persze te akkor látod csak, amikor nagy ritkán eljössz
hozzánk, vagy amikor mi megyünk el hozzátok, én éjjel *firkálok*, nappal dolgozni
járom, aztán megjövök, s vele vagyok, hisz vele kell legyek; jó, mondani lehet
erre: addig örüljek; én is így gondolom; mert volt, ugye, a másik, a Második, vele
már senki sem lehet; örülök hát, hogy vele vagyok, örülök, hogy ő velünk lehet.
Kis kitérő, ám szorosan idevág: évek óta haragban vagytok a volt barátnőddel,
aki mindenféle hazugságot terjeszt rólatok a faluban, téged, úgy tudom, lekö-
pött a fia, apámat megütötte, vagy őt inkább a melák szomszédotok verte meg a
határ miatt?; nos, rémlik, hogy emezzel, a Janikával is összejött egyszer apám,
emlékszem, sírva panaszkodtatok nekem; én elhatároztam, hogy megkeresem
és lebököm azt a disznót; ám akkor lett nekünk a baj a kicsivel: meghalt; azóta
mintha már nem vicsorgatnátok a haragosaitokra; hát annyit mondhatok, ha elő
is hozakodnátok gyűlölködéseetekkel, hangsúlyozva a titeket ért sérelmeket, én
már nem hallgatnám végig panaszaitokat; meglett fejfel mire nem lettem volna
képes érettetek!, holott, biztosra veszem, amint indultam volna bottal vagy bal-
tával, te, igen, te álltál volna rimánkodva elé, hogy: jaj, csak azt ne tedd, fiam!;
míg ugyanakkor büszkén feszítettél volna mások előtt: lám, mindenre kész ér-
tünk a fiunk! – nem, ne szakíts félbe, még nincs vége, anyám! –; tudd: amint le-
ülök *firkálni*, Tomi máris jön, megáll előttem, s kéri, követeli a figyelmemet, a je-
lenlételemet, folyton szólongat; olyankor, megvallom, eszembe jut ahogy én

álltam egykor elébed hóban, fagyban húgyosan... Mit akartál mondani az előbb? Most mondd!...”

Ő igazán nem, kezdte édesanyád óvatosan, igazán nem akar sem tiltakozni, sem kimagyarázkodni, de még csak szólni sem sokat; nem mintha annyira sietne, tényleg ráér, egyszer az esti busszal is elmehet haza, hanem hát neki nincsenek ennyire eszében azok a régi dolgok; világért sem tagadja, ha valami úgy volt, ahogyan volt; őszintén megmondva az a helyzet, hogy bár elő-előjönnek képek, jelenetek, a gyakoribb eset mégis inkább az, hogy abból az időből, melyet te, a fia, itt most rettenetes időnek kereszteltél el, számára nem bukkan föl semmi, és hát máskor is, mikor hasonló kérdésekkel, vagy nem is tudja, minek mondja, álltál elébe, ő csak értetlenül hallgatta, neki, meg kell vallja, majdhogynem idegen világ, amit az apává lett gyereke felidéz, amiben olyan otthonosan mozog, mintha bizony örökösen ezzel foglalkozna, „nem tehetek róla – folytatta édesanyád –, hozzám közelebb áll, ami időben jóval távolabbra esik”, így például az, amikor az anyja, vagyis a fia nagymamája (tehát a mama), „s maradjunk is tovább abban, hogy: a mama – fűzte a szót édesanyád –, mikor tehát a mama, az én anyám is ki-kiszaladt a házunkból, persze nem azért ám, ami miatt annak idején én kiszaladtam; vékony, te nem is hinnéd el, mennyire vékony, télen-nyáron egyformán sápadt lány voltam én; még nem ott laktunk, ahol laktunk veled, veletek, hiszen Elvira, a nővéred is van, és legelébben is ő *lett*, ugye; elhiheted, Elvira sokszor kikapott, ő lány volt, te fiú, egy lány, az mindig nagyobb gond az anyának, mint a fiú, pláne amilyen világ akkor volt; Elvira mindenhol ott volt, mindent kikövetelt magának, ami más lánynak megvolt; Tomika lehet most hasonlóan eleven, mint Elvira volt akkoriban; Dóra, a feleséged maga mondta, hogy ő kiskorában mindig csöndes volt, azt meg én tudom legjobban, hogy náladnál csöndesebb gyerek nemigen volt a faluban; te igen későn, jóval Elvira után születted; akkor már kicsit jobb világ volt, a pap – mi már az egyház szolgálatában álltunk akkor –, állítólag a pap mondta volna apádnak, hogy most, most meg kellene még ragadni az *alkalmat*... ez volt, ugye, ötven... ötvenkettő, apád harminchárom, én meg harminckettő; no és így volt, igen, így volt, fiam, hogy megszülettél...”

„Tudom – mondtad édesanyádnak, mindkét kezedet a zsebedbe mélyeszelve, miközben elsétáltál az ablakig és vissza –, tudom, úgy tűnhet most neked, hogy könnyörtelen, hogy idős anyjához könnyörtelen, épp ezért igazságtalan a fia, mert hát, gondolhatod, ki tudja, mi a célja ennek a kölyök-embernek, ennek, aki szakadatlanul (ő mondja így) *firkál*, ez az ember az írásért mindenre hajlandó; jó, addig rendben, hogy már gyerekfejjel eltökélte, írni fog, ki tiltja neki, írjon, az ő dolga, írjon a világról, írjon a szépről, írjon, hogy ne legyen háború, de a szentségit! – (ezt már én mondtam) –, hisz írt, ugye, a halott fiáról, írt a feleségéről, megírta, hogyan csalta meg és kivel, ennek az embernek semmi sem szent, semmi sem tabu, ez az ember egy szörnyeteg!...”

„Nem, dehogyl!...” – sóhajtotta édesanyád. Ő sosem mondott ilyet.

És igenis, folytattad nekibuzdulva, igenis hajlandó vagy megírni mindent, bár igazán magad sem érted, mi ez a belső kényszer nálad, korántsem harag a forrása, korántsem valamiféle elégtételre spekulálás a régi dolgokért (amit a beszélgetések elején mondtál, hogy: döntenünk kell, s valóban döntsék! – erről

lehet inkább szó!), persze, lehet, hogy nem kellene neked szakadatlanul körmölnöd, hogyha nem *azt* és nem *úgy* élted volna át gyerekként, amit és ahogyan átéltél, s ezek után akár kérdezhetné is tőled édesanyád, hogy te, a fia, talán bizony az írásért való örök ínségedet, a folytonos és gyötrő szükségét, a *sehol-sohanyugtót* külön a múlt utóhatásaként is fölrovod?, „hát szó sincs ilyesmiről, anyám, írnom azért kell, mert az jó; te talán még soha nem eszeltél ki magadnak szép és fájó játékokat?...”

Erre – emlékszel – semmit nem válaszolt édesanyád, csak a kendőjét oldotta ki az állán. Az arcán – ezt is megfigyelted – mintha felhő árnyéka suhant volna át, egyszerűen elhomályosultak a színek.

„Mért nem dobod le már azt a bumfordi kendőt, az előbb is mondtam, hogy dobd le!...” – és nem véletlenül szóltál keményebben, mint szoktál. Hasonlattal úgy lehetne ezt körülírni, hogy két vége volt a közöttetek láthatatlanul feszülő fonálnak, s mert te voltál az egyik végén, édesanyád a másikon, e fonál finom rostjain át – a köldökzsinór lehetett közöttetek ilyen érzékeny vezeték – az egyébként észrevétlen rezzenéseket is tisztán érzékelhettétek egymás irányából. S így esett, hogy mintegy elébe *menve*, elébe *ugorva* édesanyád készülőkifakadásának, vágta az arcába: „Mért nem dobod le a kendődet, már mondtam, hogy dobd le!...” Persze édesanyádnak esze ágában sem volt levenni a kendőjét, valamit motyogott csak, hogy régóta nem mosott haját, meg hogy különben is, ő a kendőhöz hozzá van szokva, „ezek itt, oldalt – mondta s mutatta a lelógó haját huzigálva – mindig kibújnak és karmolják az arcomat”, a bőre, hiába hogy már az évei számát tekintve is megedződhetett volna, ma is olyan kényes, mint kislánykorában volt, neki aztán nem lehetett a haját még kicsit sem piszkosabban hagynia, egy hét, maximum, „de hisz neked nem kell magyaráznom – folytatta –, ugyanolyan foltok jönnek rám, mint amilyenek a te arcodon is ki-kiütöznek, ha ideges vagy, én is észrevettem, az is számít, ha csak kicsit is idegesebb vagyok, olyankor véresre tudnám vakarni, persze nem szabad, még hozzáérni sem szabad”, szerencsére a krém, amit legutóbb tőled (a fiától) kapott, nagyon jó hatású, és – ha már itt tart – meg is kérdezné tőled, hol lehet azt a krémet beszerezni, ugyanis a régiből alig van már neki otthon...

Emlékszel, te akkor szó nélkül kimentél a szobából, szó nélkül vissza is jöttél hamar, s az említett krémet egy tégelyben szó nélkül letetted eléje. – „Milyen furcsa, hogy nincs a házban a Tomika *hangja!*... – nézett körbe édesanyád zavartan. – Látod, most nyugodtan írhatnál, kieszelhetnél ezt-azt, amíg nem kell érte menned, de most meg, ugye, éppen én zavarlak...” – „Egyáltalán nem zavarasz!” – „Mennyibe kerül? – mutatott a krémre édesanyád fontoskodva. – Kifizetem, ha neked ez már nem kell...” – Erre egészen mélyről harsant a hangod, s kapásból vágta oda: „Fizeted ám a nagy büdös lófaszt!...” – Igen, hétfő volt aznap, s meglehetősen csatakos idő, reggel, mikor a gyerekek az óvodába indultál, Tomi még visszakérdelkedett az ajtóból, mondván: annyira esik, hogy az esőköpenye mellé, biztonságképp’, az esernyőjét is magával vinné; hétfő volt, semmi kétség, rém csatakos idő.

(amint a)

Amint a bömbölő gyereket lefektette az ágyba, a fiatal apa határozott léptekkel elhagyta a szobát, s a konyhában, az asztalon tornyosuló irkák, folyóiratok, könyvek irdatlan halmára szegezte vibráló tekintetét. A gyerek, pillanatnyi szünetet sem tartva, tovább üvöltött. Ám még így is tisztán kivehető volt lélegzésekor a megfázásából eredő, a száraz celofán gyűrögetésére emlékeztető, zizegően fulladásos hang. Úgyhogy az apa nem is bírta sokáig cénnával, visszasietett a szobába, leült a gyereke mellé az ágyra, s magára erőltetett nyugalommal magyarázni kezdte a fiának, miért nem adhatja oda neki azt az éles, szálkás lécet, amit kinézett magának a kamrában. Nem vagy te már kisbaba, hogy ne értsd a szót. Te már igenis nagy vagy. Akkora vagy, mint egy ház. Mint egy toronydaru. Egy toronydaru sok mindent megért, ha akar.

*

Miután elzárta a televíziót, s az alvó gyerekekre gyengéden ráterítette a plédet (odakinn száraz meggyfalevelek csörögtek a szélben), a férfi fáradtan kivonult a nagyszobából a konyhába, harapott egyet a P1-V1 sóskekszből, miközben ujjnyi száraz fehérbort csurgatott a poharába. Egy hajtásra kiitta, majd összeszorított foggal és ajakkal a csaphoz lépett, s hosszan, csobogósan a kagylóba vizelve elnézegette egyre torzuló ábrázatát a tükörben.

bámuló 2

(nem szeretem)

Nem szeretem az arcom, mondta a borbély, ahogy hosszan nézte magát a tükörben. Nincs az arcomnak semmi titka előttem.

Egy leány, akit valaha nekem szántak, s engemet neki, már java asszonykorban járt, mikor újból összetalálkoztunk. Mint egy elnyűtt táská, agyonra hordott ruhánemű – ez volt a benyomásom róla. Ám iránta való tiszteletből „kifelé” mindegyre azon igyekeztem, hogy rá irányuló tekintetemmel a régi, üde, bársonyos leányarcát tükrözsem feléje. Ez sikerült is, abból gondolom, mivelhogy rajta egyáltalán nem látszott zavartság. Engem viszont teljességgel kimerített az igyekezet, láttam a tekintetében: hihetetlenül megöregedtem... – Ilyeneket *firkál* az üres blokk-szelvényekre a borbély, két példányban, mert indigós a lap. Van, hogy egyiket-másikat letépi és a falra ragasztja. Vagy egyenesen bele a panaszkönyvbe.

Reggelente a borbélyüzlet ajtajával szemben, a parkon túli fák mögül, a távoli négyemeletes felső sarkát megszikráztatva bukkan elő a nap.

Különben ezen az oldalon, itt hátul, a postás nem jár. A borbély leveleit (ezek csakis számlalevelek) mindig valamelyik levélszekrény tetejére állítgatja. Onnan

vagy a huzat, vagy a jóakarók lökik le a kőre. Örülhet a mester, ha egyiket-másikat egyáltalán megtalálja.

Amúgy csak a gerlék monoton burrogása meg a távoli, tompa motormoraj. Alig-alig rezdülnek a levelek. Itt-ott sárgulnak már a lombok. A fűben sánta rigó szökdécsel.

Az öreg škodás, nehezen lépő, szaggatott mozgású férfi (szürke póló, farmer-nadrág) kétnaponta megy borért a kocsijával. Ötliteres ballonban hozza. Indulás előtt még végigolvassa a sok szemét reklámújságot, szórólapot, amit a levélszekrényébe tömködnek a terjesztők.

A borbély szomszédja, a villanyszekrény-lakó rövidnadrágban s rövid ujjú, csíkos ingben hordja, osztogatja a reklámlapokat, -újságokat. A borbélyüzlet szürke kilincsére is tesz reggelente egyet.

Bizony, így van ez, leszarnak a galambok, bármennyire is elszomorító, sóhajtott a borbély, és kiábrándultan nézte odakinn a lépcsőn a lepiszkított hirdetőtáblát – valamikor saját kezűleg pingálta rá a dekoratív betűket –, nézte, csak nézte, s egyre bizonyosabbá vált számára, hogy életének azon szakaszához érkezett, amikor el kell fogadjon immár végleges, megváltoztathatatlan állapotokat, jelesül ama sajnálatos tény, hogy maga is, miképpen az üzlet ronda lépcsője és hirdetőtáblája, vastag guanó alatt fogja végezni, igen, motyorogta kesernyésen vigyorogva, hamarosan a szájamig beborít a szar.

Még nem látszottak, csak a beszédük hallatszott, a borbély szentül hitte: álldogálnak. Vagy az első emelet ablakán hajolnak kifelé? Hogy: milyen sötét van!, állapította meg a gyerek(hang). Mire a válasz az volt, hogy: be van borulva. És hozzátette az illető (női) hang: kisleány. Tehát anya a gyermekével, konstataulta a borbély, miközben újra önnön ábrázatát méregette. De aztán, hogy tovább folytatódtott a diskurzus („Mért nem kapcsolják föl az utcai lámpákat?” Válasz: „Majd csak este kapcsolják föl..., kisleány”), kíváncsian az ablakhoz lépett, és egyre feszültebben leskelődött kifelé. Igazából még mindig nem tudta: állnak vagy (ha lassan is) közelednek a beszélők, a hangok szinte mindig ugyanazon távolságból hallatszottak. Végül egyértelműen arra következtetett, hogy álldogálnak. Ám akkor egyszerre feltűnt balról, az épület sarkánál egy pocak, egy jókora has. Egy hullámzó has. A borbély hirtelen annak a nőnek az irdatlan nagy hasát látta meg, akit először a múlt héten pillantott meg itt, igaz, csak futólag. Ott mindjárt azt gondolta: hormonzavarral küszködő vénlány. Most viszont, főleg mikor a gyerek alakja is körvonalazódott, ahogy unottan követte a nőt, világossá vált a borbély számára: ez egy ANYA. A fiú (semmi túlsúly; kb. hat-hétéves) hátratett kézzel ódöngött anyja után. Amaz viszont fáradtan, kimerülten vonszolódott, rakosgatta a jobbat a bal után, fújtatva, zihálva, hatalmas hurkák dagadtak, csüngtek az oldalán. Csak totyogott a hús- és hájtömeg asszony keservesen, s a fiú ugyanolyan lassan követte. (Vajon csúfolják-e a barátai, iskolatársai az anyja miatt? Van-e barátja? – töprengett a borbély.) „Este fölkapcsolják?” „Este föl, kisleány...”

bámuló 3

(megállt a)

„Megállt a fisztulám, jön majd a Bérces Feri, engem keres, mondja meg neki, legyen szíves, hogy a központba küldtek. Megállt a fisztulám, tudja, oda kell most mennem” – mondja a portásnak Kluga Gizella.

Elnyűtt, kopott ruhában a művésés nő. Nemrég még nagydarab férfi kísérette reggelente. Már egyedül csoszog, totyog. A valaha szép, sudár természetű asszony egész testében remeg. A haja szanaszéjjel, arca megnyúlva. Délelőttönként, míg a szállítóautót várja, elüldögél a bejáratnál, figyeli a betegforgalmat.

*

7.30. Csillagsapkás gyereket vezet az anyja, a gyerek hátán jókora batyu. Még erős a homály. A Föld még nem fordult a Nap felé *itteni* arcával. Az autók tompított világítással közlekednek. A Gömböc-büfé ablaka koromsötét. Csak a zöldes és a virágos van nyitva.

Negyed kilenc. A filigrán nő, piszkavassal. Rajta: piros, mintás kendő, zörgős dzseki, posztócsizma. Széttúrja a kuka tartalmát, kiemel egy nejlonzacskót, megforgatja, visszadobja. Most meg már két kézzel vájkál, valami ruhafélét talált, fehér anyag, talán függöny volt valahol, széles ablakon, fűtött szobában, a gazda naphosszat az ablakánál ült és bámult kifelé a függönyön át, bámulta odakinn a kukázókat.

Drappos, kötött, pomponos sísapkában a férfi. Most bújik át a sövény foghíján. Jön és beszél magában, szélesen gesztikulál.

A papa is megérkezett a kordéval. A kordé feldíszítve mindenféle tartalmú nejlonzacskókkal. Az öreg mindennap felmálházza a kulikocsit. A rúd egyik szarvára ráhúzott egy zoknit, hogy ne marja a kezét a hideg vas, amikor belékapaszkodik.

Olyan alacsony a guberáló asszony, hogy csak ágaskodva tud behajolni a kukába. A keze viszont villámgyors, jobbra-balra kotor a bottal, csapkod, csattog, forgatja a portékát, aztán unottan elejti. A táskáját egyetlen lendülettel veti a hátára. S már kint is terem a forgalmas úttesten; bánja is, ha egy elhaladó autó épp elcsapja!...

10.55. Újra a papa a kordéval. Ma valahogy kevesebb a fityegő zacskó. Viszont talált az öreg egy jókora papírládát a sövény foghíjában, benne újságok, színes is. Egyiket mindjárt kiemeli, gyorsan fellapozza, kitép belőle egy lapot, aztán még egyet, gondosan összehajtja, zsebre dugja. Talán szexkép. Nem valószínű, hogy szentkép. Mindegy is, hogy milyen, valamilyen kép, ami majd meleget ad neki, valahányszor előveszi s kiteríti maga elé.

*

„Jó napot kívánok, a lelki betegek, tessék mondani, hová költöztek...?”

A férfit az Idegklinikára vinné a mentő – már hogyha jönne az a mentő. Mert ő itt van és vár. A haja teljesen ősz. Piros arc. Sárgás műfogsor. Ül a padon, előrehajolva, térdére könyökölve, az ujján reklámszatyrot himbál. A tekintete réveteg, ajka meg-megmozdul, nem lát, nem hall, csak mondja, mennyire nagyon mondja magában – de mit is? Innen a klinikára kerül. Nem gondolta? Rég tudta? *Azok* után, ami történt vele, ahová-amire jutott – csoda? Beszél és beszél magában. Rajta a sor. Ő van soron. A légzése egyre inkább fuldokló.

Az asszony csak áll a bejáratnál, céltalanul. Eltévedt volna? Aztán mégis bejön, és leül a fehér műanyagpadra. A táskáját maga mellé ejti. Kint az úton egy mankós férfi próbál átvergődni a zebrán. Oldalazva halad. Az autók megállnak, hosszú sorban várakoznak, hogy átmeheessen előttük. A lépcsőnek hosszan neki-készül. Holtfáradtan becsoszog a folyosóra, s megy, vonszolódik tovább a földszinti rendelők felé. Akkor a padon ülő asszony is elindul, távolból követi a férfit. A hatos számú rendelő előtt leülnek egymás mellé a padra, de nem beszélnek, nem is néznek össze. Az asszony arca meglehetősen nyúzott, és homályosan *árnyékolt*, ami a sűrű hajszálerek kékes feketeségének köszönhető. Később, szintúgy, ahogyan jöttek, külön-külön távoznak. Az asszony előbb még leül kicsit a portával szembeni padra, és kis mozdulatokkal törölgeti a szemét. A lábszára is furcsán sötétes árnyalatú, mint az arca. A férfi még betér a vécébe. Aztán kijön, s megy tovább kifelé, rá se nézve a feleségére.

Kint, a csapóajtó előtt, foxi ül a korláthoz kötve. Tekintetével békésen követi a ki-bemenőket. Feketés szőrű, lesunytt fülű. A szájával ütemesen nyámmog. Számolja a bejövőket, kimenőket. A kocsikat is kíváncsian megnézi az úton. Szemöldöke, szakálla bozontos. Aprókat szimatol körbe. Noha nyugodtnak látszik, mégis a félelmét, az elbizonytalanodását érezni, főleg, amikor eltolnak mellette egy biciklit.

(ahogy most)

Ahogy most föl vitted a negyedikre a kulcsot, és kinyitottad az erkélyajtót, látod: három-négy ember áll ott lenn. Nézik a szemközti épületből kiugrott asszony szétroncsolódott tetemét. Gondosan letakarják fekete nejlonnal. A fényképész kirkakata előtt. Főnt a kilencediken két rendőr terepszemlét tart. Kihajolnak. Nem nagyon, csak annyira, hogy letekinthessenek a korlát mellett. Mögöttük, a fejük fölött száradnak a ruhák. Almazöld színűek. Szépen ki vannak terítve. Gondosan kisimították valamennyit. Tegnap vagy tegnapelőtt mosták, teregették ki őket, lehet. Mostanra megszáradtak. Onnan néz lefelé a két rendőr. És ide is átnéznek, rád is vetnek egy pillantást, rád és a Katira. Mentő is van ott lent, de már fölöslegesen. Mondják, a kukára esett az idős személy. Nem látni, hogy be lenne horpadva az edény teteje. Abban a házban (tizenhét emeletes) lakik a Kati, a takarító, aki most a füledbe súg (mögéd bújt; szédül a magasban): ő ismerte az asszonyt, sűrűn

öltögette a nyelvét. Állítólag olyan volt: öltögető. Hálóingben – ezt is a Kati mondja –, hálóingben ugrott a nő. Ha ugyan ugrott, veted közbe. Mert az is lehet, hogy kiesett. Netán kilökték? Kati szerint nem lökték ki, ő száz százalékra bizonyos benne, hogy magától ugrott az asszony, kicsivel nyolc előtt, tudniillik – így a Kati – a gyerekei eladták a feje fölül a lakást. „Azért ugrott, mert elege volt...”

(innen)

Innen, a falakon belülről másképp látni mindent, mint a falakon kívülről. Akik jártak már itt, tudják ezt, még ha nem beszélnek is róla. Ugyan kinek beszélnének? A szobatársaknak? Hiszen ők valamennyien falakon belüliek. A látogatóknak? A látogató, az mindig falakon kívüli. A falakon kívüli, bár mély részvétet mutat szemtől szembe, valójában részvételen a falakon belülihez, s tulajdonképpen el sem ítéltető ezért, hisz a falakon kívüliek mércéjével mérve így természetes. Nyúlok a sóért; megsózom az ételt. Nyúlok a cukorért; megcukrozom az ételt. A só a cukorban is só marad. A cukor a sóban is cukor.

Igen ám, de mi van, ha a falakon belülinek, mikor már beletörődött sorsába, egyszerre tudomására adják orvosai: tévedtünk, tévedésünk önre nézve örömteli, nosza, pakoljon, szedje össze holmijait, ha ügyesen szedelőzködik, a 10-es buszt elérve az ebédjét már otthon kanalazhatja!... Hogy mi játszódik le a fejében, s mire véli eddigi falakon-belüliségét – kérdés. Itt bent olyannyira lelassult; otthon föl kell vennie majd egy másfajta ritmust, bár ez a másfajta ritmus, sejti már, ezután sokkal fáradtságosabb lesz számára.

Persze akadnak a falakon belüliek között olyanok is, akik végig megőrzik falakon kívüli fölényüket, függetlenségüket. Ők csak azért jönnek be ide néhány napra, hogy ne legyenek mindig otthon, s majdan hazatérve eldicsekedjenek ismerőseiknek: voltak ám ők falakon belüliek! Ők azok, akik a reggelinél rendszeresen repetáznak a mézből, a vajból, az esti tévénézésnél övük a klubban a legjobb ülőhely.

Az igazán falakon belüli itt tikkal a folyosón, fekszik mélán az ágyán, kinyitja és becsukja a szekrénye ajtaját, valamit leemel a polcról, megforgatja, az ágyára dobja, és már indul is vissza a folyosóra, meglesni: beérkezett-e már a 10-es járat?

A szobatársak közül nagyot szellentve valaki még utánakiáltja:

– Ezt is vidd ki, pajti!...

Kint ott van neki a folyosó újra, a szürke kőlapok sora, a fal tövében a sárga csempe, valamilyen súlyos kerámia.

(mi a)

Mi a szakmája? Van szakmája? Mikor született?

(Megmondja.)

Itt, kérem, nincs. Ilyen egyén nálunk nincs nyilvántartva.

Ott vagyok, csak nem adja be a gép!

Türelem! Megnézzük újra...

bámulók bámulója

Hajat mostál, levágtad a körmödet (a bőrkeményedésektől is megszabadítottad magad; észrevetted, mennél gyakrabban vágod le a kemény bőrt, a következő réteg annál inkább megkérgesedik), kicsit átreszelted a friss vágás helyét (a rengeteg szarudarabkát a szennyestartó fedelébe gyűjtötted), azután megettél három hájas süteményt, töltöttél magadnak egy pohár bort, s míg iddoggálva elszívtál egy cigit, folyamatosan érezted a pár évvel ezelőtti fejsérülésedből hátramaradt, zavaró *valamit*, belül a fejedben. S tulajdonképpen nem is csináltál mást. Illetve még odaálltál az ablakhoz, a holdat keresve, ám nem találtad az égen, viszont a kinti hideg arra készítetted, hogy csukd be az ablakot. No és akkor gondoltál arra, hogy valamikor régen, ugyanennél az ablaknál állva, a bolygórendszer magyaráztad a fiadnak (ha egyáltalán magyarázhattad, magad is tudatlan). S hirtelen emlékeztél, hogy az akkor négyéves fiad selypítve bár, ám határozottan azt mondta az égre felmutatva: őt komolyan érdekli az Univerzum.

a bámulás mint olyan

Először is, jó, ha van egy pont. Még ha irtózatosan messze is. Fontos, hogy ki lehessen venni, ki lehessen emelni a környezetéből. Képesnek kell lennünk a tekintetünket rajta tartani. Akár koromsötétben is. Botorkáljunk koromsötétben bár. Végtére is a sötétség nem lehet akadály. Olyan ez, mint az emlékezésből való eligazodás. Valójában persze nem emlékezés mégsem. Hiszen ha az volna, úgy akkor le is hunyhatnánk a szemünket. Csakhogy nem hunyhatjuk ám le. Kell ugyanis az a pont, amiben a tekintet megkapaszkodhat. Amin folyamatosan rajta csünghet. Amire bizton rácsimpaszkodhat. Hiszen csak így érzékelhetjük a helyet. Azt, hogy hol vagyunk, merre tartunk, merre van *észak*.

Katedrális

*Mi a félelem záróköve? Ha épül,
habarcsos éleit nincs semmi ív,
hogy megfeszítse, mintha látnál
szemekbe visszahalt, mintegy
merőleges tudást, hogy lélegezni
se könnyű, a fújtatás, ha maltert
kevernek, még visszatart, forgó
ütem, még tart, kever, ragaszt
a hűvös félelem – kunyhó se, nemhogy
oltárra váró díszterem. És semmi
gorgófő, vízköpő, hogy kővé lenne
benned, síkos homlokkal, puszta
tégla, várod, hogy összefogja
legfölül egy kocka jég, a végtelen.*

PAYER IMRE

Árész árnya a metrón átsuhan

*Figyeld csak, ahogyan a metrókocsiban
egymásba fúródik két szempár.
Két férfi tekintete. Sosem találkoztak
azelőtt. Nem ismerik egymást. Nem Erősz, Árész,
a Háború Istene van jelen a pupillákban,
isteni kód a DNS-ben. Az észrevétlen
rezdülésben. Ahogy megfeszülnek a
láb-, kar-, derékizmok. A kézfej
elfehéredik, ahogyan görcsösen
megmarkolja a műanyag korlátot.
Figyeld a merev, feszes arckifejezést.
És nem történik semmi. Mert ott van*

a Félelem is, Árész fia.
Csak a benső teátrumban
ordítanak a férfiak:
„Kitaposom a beled, köcsög! A
rohadt kurva anyádat. Én vagyok
a tengerből kikelt
fenevad. A fasza gyerek.
Borulj le a szobrom előtt!”
Vértől részegen, dühtől égve? Nem.
Nem történik semmi. Némaság.
Figyeld, a padon ülve.
Szurkolnál ennek vagy annak.
Legyinténél: hagyjuk.
Nem történik semmi. De ha történne:
Hádésznek, az Alvilág Urának
fekete paripák vonszolta
aranysekere robajlana fel itt
a zúgó szerelvényen?
Műanyagpohár szétroppantása, csecsemők falhoz csapása,
népek kiirtása, galaxisok szétrobbanása –
a szúrós szembogárban?
Ha történne, ha mégis.
Ha történne, ha mégis:
megnyílna az Alvilág, Erebosz.
Ahol siváran hajladoznak a lelkek,
súlytalanul, mint a narkósok víziói?
Mi fent maradna, tátongó üresség,
a terméketlen jövő?
Nem történik. Semmi különös.
Árész – most – nem robajlik. Nem őrvöng. Suhan.
De miért csak suhan? Itt és most. És így a jobb?
Nem tudom. Nem tudhatjuk. Más sem.
Hádész szörnyű szekere, Árész őrvöngése,
izzó szembogár – megszólíthatatlanok.
Árész, ó, te nagy isten, győzni csatán... Ugyan...
Két megállóval később az egyik férfi leszáll.
A másik láthatóan felenged. Ott áll figyelemszóró tömegben.
Egyedül a petyhüdt arcával.

Babilon felé

A valóság és az eredeti

De a szavaink mélyén mit akarunk meglátni? Sebe tudta, hogy a fény, ami a tükrökből, a víz színéről visszaverődik, a Napból jön, és a nap nem más, mint Jel, amit az örökös Távollevő itthagytott nekünk. A nyelvtanulás, ez a kitartó szorgalmat igénylő elfoglaltság nem más, mint az eredeti, a latin szavak kutatása, a Jelek kezdetének rekonstruálása. E nélkül hogyan ismernénk föl, hogy a ló, a *cheval*, a *caballo*, a *caval* a régi, türelmes latin igáslóra, a *caballus*ra megy vissza. De a gebe jobban hangzik, mint a *caballus*, gondolta, kár, hogy a legjobb magyar szavaknak nincs eredetük, nincs a többi nyelvben folytatásuk. Félálomban végig-gondolta a nap közben tanult dalmát, dél-olasz, venetói és provanszál szavakat, egymással összehasonlítgatva őket eljutott a látható világ legszéléig, a latin gyökerekig. Az ébrenlét peremén is tudta, hogy gondolkodik, az agya egy titkos, önműködő szótárt ír, ahol az emlékezés és az idő viszontagságai módosítják-torzítják az ideált, a csanádi iskolában megtanult szépséges és eredeti latint.

Gellért püspök nagypapájának, nagymamájának, unokaöccseinek, unokahúgainak, távoli és közeli leszármazottainak felkutatása is beleillett a szótárkészítő munkába. Hiszen jeleket kell találni a múltban, nyomokat, igazi, tiszta, hamisítatlan nyomokat, gondolta Sebe álmában hánykolódva. Legalább egy unokatestvért, aki ugyan nem emlékezhet Gelléltre, mert már meghalt, de elmondta fiának a Legfontosabbakat: Gellért háromévesen valami különösét álmodott, a papokat teológiai tudásával elkápráztatta a Templomban, megállította a szeleket Velencében, és egy különös, Tisza nevű folyóról, egy vad népről mesélt, amit a rokonok megrökönyödve hallgattak. A mai latin szavak mögött Sebe az eljövendő legenda morzsáit gyűjtötte egybe, igyekezett megtalálni az eredetit, a romolhatatlant, a hamisítatlant. De Sebébe még álmában is beleszúrt az aggodalom, hogy tanítójának, mesterének még az igazi nevét sem tudja. A Gellért név német vagy sem, kérdezték tőle Reichenauban a szerzetesek és a latin grammatikában is jártas Panasztikosz apát, a bizánci követ. Sebe, aki Gellértről beszélt nekik, elismerte, hogy a Gellért név olyan, mintha német lenne, talán nem is német, hanem gót, de nem tudhatunk mindent, mondta, a nyelvek, mint a mégoly tisztetreméltó családok, néha csalafintán összekeverednek.

A látható jelek összegubancolják a mélyértelmű és igaz dolgokat. De ha a jelenségeknek nem is, az előképnek igaznak kell lennie. Még ha homályosan látunk is, gondolta, az igazi Gellértről, ahogy a kasztíliai, nápolyi, provanszál szavakból, fel kell ismerni az eredetit. Hisz a szentek egyetlen dolga – hasonlítani. Hasonlítani

egymásra és mindenfajta szentség ősi, egyetlen, kimondhatatlan forrására, Krisztusra. A nyelvtanulás értelmét a hasonlóságok felidézése adja, gondolta álmatlanul forgolódva, a sok-sok különféle eltorzult és elhasznált latin szó megerősíti a hitet a Tökéletes, Egyetlen és Igazi Latinban. Ilyen latint csak a beavatottak tanulnak az iskolákban és a legtökéletesebben a pogányoktól fenyegetett monostorok mélyén, a Magyar Alföldön, ahol az élő nyelv hangsúlyai nem szennyezik be a latin eredetit.

De mire hasonlítanak a magyar szavak? Sebe ezt nem tudta. Az utazgatás a nyelvek között fogékonyra tette a képzelte összefüggések felidézésére is, de a magyar és a latin között nem voltak még képzelte összefüggések sem, noha Sebe, tanulásra biztatva az örökös hadakozó királyok által, kezdetben igyekezett a latin és a magyar közt sok hasonlóságot találni. A béke a nyelvekben van, mondta a jóindulatú bölényhez hasonlatos Béla király, mért üldöznék a magyarok a papokat, ha képesek lesznek őket megérteni? Sebe bölintott, nem várta meg, hogy a hatalmas testű, de csecsemőszagú király hátra veresse; Sebe rettegett Béla jóindulatú lapátkezeitől, kissé előregörnyedt, hogy a barátságos ütlegelést elkerülje. Eltelt néhány hónap, és Sebe már látta is magát, ahogy a székesfehérvári udvarban aranyos trónuson, hófehér ornátusban a térítőket, a sok eljövendő boldog és boldogtalan vértanút magyarra tanítja. Megmutatja a gebe, az alma, a gyökér, a tündér, a fej, a láb, a kéz etimológiáját, miközben Béla vagy egy másik Legifjabb Árpád megérezésekbe burkolózva, álmosan bólogat, és felébred minden mélyértelmű eszmefuttatásnál. Csak a taps ébreszti fel az Ifjú Királyt, ábrándozott Sebe régen, a lelkes, ütemes hangzavar, mikor egy-egy szép levezetés után a jövendő vértanúk lelkesen tapsolnak, pedig a tapsolás végén nem lesz több vér és tanú, hiszen ezek az eljövendő mártírok gyorsan megtanulnak magyarul.

Sebe a legkedvesebb szavakkal, a széllal és a madarakkal kezdte, de akármi-lyen kedves és szép szavak voltak, ő még a csanádi monostor magányában sem találta az etimológiájukat. A szélben nem volt *semmi*, ami a latin *ventus*ra hasonlított volna. *Semmi*, *semmi*, dünyögte Sebe, és rögtön rátért a grammatikára. Az igék, gondolta, az igék nem csaphatnak be, de kezdetben még az alanyt és a tárgyat se találta a magyar mondatokban, a szavak, mint a játékos gyermekek vagy mint egy zürzavaros ország földönfutóvá lett lakói, a mondaton belül is változtatták a helyüket. Hol itt bukkant fel a szubjektum, hol ott, de ez nem volt elég, a szavak változatos, csak egy idegen számára kötetlen előfordulása befolyásolta a mondatok jelentését, *én élek* vagy *élek én*, vagy *én meghalok* vagy csak *meghalok*, egyáltalán nem jelenti ugyanazt, töprengett Sebe. Csak a rövid életű, becsvágyóan optimista Béla király képzelte, hogy a térítő papok egy-egy pergamenlapot kapnak a határátkelőhelyen, amelyen egy ábra szemlélteti a magyar nyelv szabályait. A kiterített királyon, a Legjobbshívű Árpádfin, Bélán látta is a karjára tetovált, titokzatos betűk és számok szövevényéből felépített titkos, pogány varázsköröket.

De a magyar nyelv szabályait összefoglalni még a varázskörök sem segíthetnek. Ahogy nem segített a latin, olasz, német vagy francia helyesírás sem a magyar hangok jelölésében. Mintha csak a madáréneket vagy a tavasz hangjait, a szelek fütyülését, a széltepte bokrok félelmét akarta volna Sebe lekottázni. Pró-

bált magyar mondatokat latin vagy görög betűkkel leírni, de néhány hét múlva már maga sem tudta elolvasni, milyen magyar imádságot fordított le idegen betűkre. A latin már nem ideális eszmény volt a szemében, mint egy frankofón vagy velencei szerzetesnek, hanem nyűg, betegség, ami eltorzítja a magyar szavakat, és nem mutat meg bennük semmilyen eredetet, semmilyen igazabb vagy teljesebb értelmet. De nem szabad, hogy így történjen Gellért püspök életével, gondolta. A jeleket a majdani legendában úgy kell csoportosítani, hogy az Eszményképre, minden Történet forrására, Jézus Krisztusra utaljanak.

Sebe a tengerről beáramló szélben úgy mosolygott, mintha álmában ráébredt volna a megoldásra. Hisz én előbb láttam Gellértet, mint hogy Jézusról olvastam, gondolta félálomban. De épp az elfogultság segít majd az igazság feltárásában. Egy legendát, egy kanonizációs jegyzőkönyvet le lehet írni latin betűkkel és latin szavakkal, nem kell a szerzőnek megküzdeni a magyar hangokkal, az ideoda vándorló szubjektummal, az ideoda vándorló praedicatummal. A magyar helynevek, szúrt belé, a magyar neveket nem fordíthatom le latinra, minden magyar névnek különös, semmihez nem hasonlítható, az idők mélyéből felbukkanó varázsa van. Sebe büszkén gondolt a saját nevére, az övé úgy hangzott, mint egy olyan birtokviszony tagja, ahol a birtokos kimondhatatlan. Ilyesmit nem lehet idegen nyelven vagy fordításban kifejezni, gondolta. De ennyi hiba, ennyi veszteség kell is, hogy Isten az én munkámban felismerje a sajátját, gondolta Sebe a reggeli madárcsivitelést várva, miközben a jól megszokott, kedves, reménykedő hangok egyre csak késtek. Nem szabad elfelejtenem, gondolta, hogy egy tengerre épült városban vagyok, ahol se fecskék, se sólymok, se gólyák nem élnek. Talán minden hajnalnak nedves, születés előtti, női haj-illata van, gondolta, miközben szundikálva beleburkolózott ezekbe a különös illatokba. De nem szabad elfelejtenem, hogy az Atyával ellentétben Jézus a vizet szerette, talán ő volt az, aki jól érezte volna magát egy tengerre épült városban.

Hiszen Ő máshol is járhatott volna. A népet magához ölelhetette volna a pusztaságban, beszélhetett volna a villámokból, a viharból, a Hóreb-hegy gyomrából, a lángoló csipkebokorból. De nem tette, a sivatagba is csak a Lélek hurcolta, pedig a Keleten járt zarándokok elmesélték, hogy a Messiás keresetett volna magának a Szentföldön pusztaságokat, igazi homoktengert, ahol a szorongástól vagy szomjúságtól elfáradt utazó csak az Égi Jegyesben, az egyetlen Velük-utazóban reménykedhet. Milyen furcsa, gondolta a madárhangokra várakozó Sebe, Jézus egy süppedős ölü tavat választott az ige hirdetésre, ahol a fürdés, a séták a parton, a hirtelen felbukkanó halrajok, a könnyelmű viharok és bárkák oly megbízhatatlanná teszik az embereket! Sebe, a bölcs és tiszteletreméltó püspök – alacsony, csenevész termettel – nem is igen bízott ilyen Partmenti Népekben, akik este halászgatni indulnak, akik a szelektől, madaraktól, a halrajok titkos, láthatatlan útjától függnek, néha betérnek egy-egy idegen kunyhóba, otthagynak néhány pontyot a konyhában, az asszonyok hasában pedig egy gyereket. Sebe még álmában is elkomorult, mert igazán nem szenvedhette az ilyen híveket. De Jézus szenvedte őket, és megszenvedett értük, amikor eljött az ideje. Elviselte a parti szél csalogatta asszonyokat, a könnyelműen éneklő halászokat, akiket se püspök, se intéző, se földesúr, se ispán nem ellenőrizhetett. Ez volt a Fiú társasága, gondolta beburkolózva a tengerről áradó szellőbe.

De mi lenne a világból, mi lenne az üdvösség munkájából, ha csak fetrengénék egy folyóparton, az Írással mit sem törődve! Márpedig Jézus nemcsak a folyókat, tavakat, vizeket, hanem a gyümölcsöskerteket is nagyon szerette. Egy szigorú Atya boldogan és akárkivel lakomázó fia, aki a halála előtt egy gyümölcsöskertbe vonul vissza virrasztani. Nem kellett volna Gellértnek meghalni, szorongott Sebe, ha Nagy Beszéde után (hisz Gellért imádta a közönségét könnyekig megható Nagy Beszédek) nem marad hátra, hogy nagy vidáman, kézjelekkel és mutogatásokkal társalogjon a besenyőkkel. Hiszen annyi nép élt a Magyarok Királyságában, hogy jártukban-keltükben az emberek egymást csak kézjelekkel értették meg. A besenyők, Gellért utolsó testőrei, maguk is kézjelekkel magyarázták, hány gyerekük is van a messzi Keleten, miközben a veszedelem szaga beborította a dunai hegyeket; ez már valami illetlen szeretet, mondta Sebe félve és idegesen a püspöknek, de Gellért csak legyintett, és mosolyogva, továbbra is kézjelekkel tudakolta, hogy a besenyőknek van-e unokájuk. És akkor én is otthagytam őt, ahogy a többiek, mondta ki Sebe azt a mondatot, amit a betegsége idején is penitenciaként ismételtetett. Gellértből halott lett, Sebéből diplomata, püspök és főember, királyoknak magyarázta, hogy a bizánci császár hite miben különbözik a rómaiakétól – jó érzés volt, hogy milyen szégyenlős értetlenséggel hallgatják végig, hiába; Sebe olyan ember lett, aki előtt a nagyuraknak is szégyellniük kell magukat.

Ő maga elmenekült, soha nem tudta meg, hogy a legidősebb, legtisztelretméltóbb besenyőnek vannak-e unokái a messzi Keleten. Illetlen, rövidlátó szeretet, gondolta sokáig, míg maga az Evangélium meg nem szégyenítette az előítéleteit, de a varázsló énekesek fiának, a tiszai nádkunyhóban született Sebének, akit a térítő lovagok karja elől csak a Gondviselés mentett meg, sokáig kellett várnia, míg feltáruhatott előtte a szent történetek értelme. Ha egyáltalán valami feltáruult, gondolta az őszöreg túlélő, a hetvenöt éven át a félelemben burkolózó Sebe, ha ez a legendaírás, ha ez az utazás nem valami penitencia, és ha a tópartokon lakomázó, mindenkivel barátkozó vidám Jézusban nem a testőrök unokái iránt érdeklődő Gellértet keresem. De hát még nem láthatunk színről színre, vizsgalta magát, mikor immár ráébredt, hogy hiába várakozik a Magyarországon megszokott reggeli madárfüttyre. Madarak itt csak a mozaikokon vannak, gondolta, és felült, hogy a hajnali napfényt ezzel is siettesse. Mindennek ideje van, gondolta.

Bármelyik patríciumot állítja elem Morosini, bármilyen intrikák, tervezgetések előzték meg a magyarok jöttét a Velencei Tanácsban, a velenceiek akármilyen genealógiát is fabrikálnak, én vagyok, aki a tények, a minden bizonnyal hamis tények révén összerendezem a Történetet, megtalálom a Gellért-jelenség etimológiáját, olyan magabiztosan, olyan művészi tökéletességgel, ahogy a magyar szavaknál sohasem sikerülhetett. A napfényre várakozva elpirult, hisz újból eszébe jutott legnagyobb kudarca, a Magyar Donatus, ez a vereség, ez a kudarc jobban fáj Gellért halálánál is. Ez a sors jóvátétele, gondolta, a Gondviselés ajánléka, az Úristen egyetlen adománya – hisz Sebe magát kisemmizett, szerencsétlen, örökös kudarca ítélt menekültnek látta, aki mint egy merev bot, az örökös alkalmazkodástól túl göcsörtös, túl szigorú lett. Egy földi történet, gondolta, amit én éltem át, ami velem történt, ez fog visszavezetni az égi valóságba.

Ég és víz között

A reggelt Velencében nem a madárfüttyök jelezték, hanem a napfény, amely a függöny résein át megvillant a mozaikmadarak kiterjesztett szárnyain. A fény hasonlatos volt minden Igazi Fényhez, úgyhogy a nyugtalanul hánykolódó Sebe elszenderedett, és csak a tükrös teremben kora reggel gyülekező hangok ébresztették fel. Mogorván feltápáskodott, de a szívét megvizsgálva döbbenet észlelte, valami kis sugár az emlékezetéből vagy a lelkéből ott maradt a szelek határolta Alföldön, a „régii világban”, Gellért testőrei között.

De mi is történt a besenyők unokáival a Messzi Keleten? Sebe ezen töprengett a nagyteremben, miközben a fel-alá járkáló Morosini és a hadonászó fiatal magyarok képmásai egymást keresztezték a tükrökben. A püspök a kialvatlanságtól rosszkedvűen, félig lehunytt szemmel hallgatta a Törekvő Fiatalembert, az ifjú most már nemcsak a velenceiek dicsőséges küldetéséről szavalt, hanem kíváncsi lett a horvátországi magyar előrenyomulás részleteire is. Ő, Andrea Morosini, hajtogatta a Fiatalembert, igenis büszke, hogy velencei lehet, igenis örül, hogy példát mutathat a többi velenceivel, hiszen így más népeknek is jut a Fényből, a kultúrából, melyet a velenceiek a dalmát partvidéken terjesztenek el.

Ujjai között morzsolgatva egy kenyérdarabot Sebe bólintott, hiszen ez igazán nem kötelezte semmire; s míg a többiek vidoran figyeltek, a Fiatalembert a saját mondatainak a foglya lett. Az unokák, ábrándozott Sebe, az unokák ma már talán maguk is nagyapák, őszöreg besenyők, akik nem is tudják, hogy szóba kerültek a Kelen-hegy alatt azon a nevezetes reggelen. *Búsulnak a besenyők*, tréfálkozott magában az agg, tiszteletreméltó püspök, ahogy a *hullámok hullanak*, a *szavak szavalnak*, mondogatta magában, míg észrevette, hogy a fel-alá járkáló, izgatott Fiatalembert most valami különösen érdekes dologról beszél. Talán nem a Magyar Királyság nagyhatalmi arroganciáját bizonyítja, hogy egy vele ellenséges Városállam fia segítségével akarja magát az uralkodói dinasztia legitimálni? Miért nem jó a magyaroknak egy bajor vagy morva szent, miért kacsintgatnak az Adria felé még a kanonizációs eljárás folyamán is?

De a mellét kidüllesztve hiába várt a válaszra – Sebe úgy érezte, nem olyan kérdés ez, amire neki kéne válaszolnia. Figyelte a tükrökben megsokszorozott, fel-alá járkáló Elfoglalt Fiatalembert, mellette a tükrökben megsokszorozódó Magyar Fiatalembereket, most már ők is ott hadonásztak a fiatal Morosini mellett. *Bosszúsak a besenyők*, mondogatta magában, noha a besenyő testőröknek – akikről Sebe sohasem tudta meg, hogy áldozatok voltak-e vagy a pogány törzsfők megvesztegették őket – most fiaik, unokáik vannak a Kárpátokon túl, gondolta irigykedve; de az irigység bánatossá is tette, hiszen eszébe jutottak saját testvérei. Úgyhogy inkább a fiatal Morosinit hallgatta, aki felajánlotta, hogy Legdrágább Idejéből szakítva néhány óracskát még ma elkíséri Sebét a Gellért-rokonokhoz. Az öreg püspök rámeredt (nemigen bízott a Fiatalembert vagy a Morosinik önzetlenségében), míg kísérői, a magyar kanonokok vidáman felpattantak, hiszen mi sem lehet kellemesebb, mint egy idegen városban megtekinteni az asszonyokat, gyerekeket, mozaikokat. De még be se léphettek a csónakokba, Sebe megállította őket a hangjával. Mielőtt találkozom a Tiszteletreméltó Gellért-rokonsággal, szeretnék misét hallgatni az egyik templomban, mondta

szigorúan. Az egyik kanonok lába megállt a levegőben, de hát a fiatalok mit tehettek, Sebe meg akarta erősíteni a testét az Oltáriszentséggel, és a kutatás előtt alaposan szemügyre venni a velenceieket.

Mikor a Dómhöz értek, Sebe már tudta, a reggeli mise ideje elmúlt, hiba volt, súlyos hiba reggelineél az Oltáriszentséget emlegetni. Nemcsak a besenyők, ő is *bosszús* lett – mégpedig a püspökhöz méltatlan későn kelés miatt: egy szigorú főpap, akit a szent harangszó sem szakít ki az álmodozásból, akit a Szent Liturgia sem csalogat ki az ágyából. Betértek a templomba, Sebe kedvetlenül keresztet vetett, és már indult volna, hogy megfigyelje a Dóm előtti téren, a zsebkendőnyi szárazföldön nyüzsgő tömeget, mikor az aranytól ragyogó mozaikszenetek megállították. Ők nyitott szemmel, ébren váraкоznak Krisztus visszatérésére, gondolta büntudattal. Visszafordult hozzájuk, és azt kérte tőlük némán mozgó ajakkal, ne engedjék, hogy a világi érdekek, a sok politikai intrika beszennyezze a legendaírást. Csak az *igazságot*, kérte az aranyruhás szentektől. Résnyire nyitott szemmel, szigorú arccal lépett ki a térre, ahol mint egy keleti piacon – melyet csak a zarándokok meséiből ismert – illatszerárusok, tolvajok, koldusok nyüzsgtek körülötte. A levegőben röpködő görög, venetói, nápolyi hangok, a sóváran figyelő arcok között észrevett néhány kimért léptekkel közeledő patríciumot, akik utat törtek maguknak a tömegben. Sebe tudta, nem érdemes gyanakodva méricskélni őket, ezek a húsos férfiak nem rejtegetnek talizmánokat a köpenyükből, nem mormolnak az otthonukban sem pogány varázsigéket. Hiába, a civilizáció nem más, mint a felejtés magabiztos formája, sóhajtott Sebe.

Hirtelen a tegnap éjszaka magyar lányhangjai értek a füléhez, egy magyar kérdés, egy magyar válasz, egy rövid kis kuncogás, milyen furcsa, nem értek semmit, de *érezem*, hogy ezek a hangok magyarul beszélnek, és szigorúan ráviláncoltotta a szemét az éneklő kanonokokra, hogy ne forgassák hátra a fejüket. De ha nem értem, hogy mit mondanak, vajon honnan *tudom*, hogy magyarul beszélnek? A hangsúlyból, villant belé, és a felismerés oly örömmel töltötte el, hogy legszívesebben felpattant volna, hogy a nem-létező Magyar Donatusba ezt az ötletet is feljegyezze. Hát persze, gondolta, a hangsúlyból, a latinok többnyire az utolsó előtti szótagot hangsúlyozzák, az ő beszédjük azért tűnik éneklőnek, míg mi a szó első szótagját nyomjuk meg. A zsvajgó tömegben meglátta a nagy grammatikust, Pananosztikosz urat, az Esztergomban is járt követet, aki a világpolitikai helyzetre, a kiújult bizánci-magyar viszályra való tekintettel elfordította a magyarokról a tekintetét. Kár, gondolta Sebe, Pananosztikosz apát értelmesebb minden Morosini-unokaöccsnél, vele lehetne beszélgetni etimológiáról, fordításról, a szövegek álruhájáról, álruhás kémekről vagy a magyar szavak hangsúlyviszonyairól is.

A fájdalom ma reggel újra beleszúrt a bordái közé. Sebe az illat- és hangfelhőben hirtelen reszketni kezdett, ujjaival megnyomkodta a csomót, ha én irányítom a fájdalmat, elviselhetőbb, képzelgett. De elaludtam a reggeli misét, pedig hamarosan itt a húsvét, itt a Feltámadás ünnepe, és én csak a sok hiábavalóságot gyűjtöm a szívembe, talán itt halok meg, hasított belé. Rosszul érzi magát, atyám, hajolt fölé az egyik kanonok, de Sebe tudta, ha sajnálja magát, vagy engedi, hogy mások sajnálják, nem maradhat életben. Gyorsan a csónakok felé kormányozta őket, miközben elkapta Andrea Morosini megkönnyebbült pillantá-

sát: jöhetnek a tanúk, ellentanúk, a sok politikai intrika, amit a velenceiek a kanonizációs eljárás ruhájába öltöztetnek. Elöntötte újból a bosszúság, hogy a Város egy ilyen ostoba fiút küldött, hogy félrevezesse, így hát mosolygó arccal Andreához fordult, és megköszönte a Morosini-család önzetlen segítségét, pártfogó gondoskodását. Hogyan boldogulnánk mi, magyarok Velencében ilyen család segítségével nélkül? És vajon a tiszteletreméltó Morosinik mióta törődnek Gellért emlékével ily önzetlenül?

A Jövő Diplomáját azonban nem hozhatta zavarba egy ilyen kis csellogás. Közölte, hogy családjukban mindig elevenen élt Gellért, a Magyarországon meghalt szent vértanúpüspök emléke. Majd alázatosan megjegyezte, hogy Velencében „legendák keringenek” a tiszteletreméltó püspök, Sebe élet- és emberismeretéről, a teológiában való „csodálatos jártasságáról” is. Sebe hümmögött, de a fiatalember erőt vett magán, és nagy alázatosan a tiszteletreméltó püspök úr rokonsága felől érdeklődött, reményét fejezve ki, hogy a Messze Északon mindannyian jó egészségnek örvendenek. Sebe elmondta, hogy ő egy pogány énekes fia, apja nemcsak a nagyurakat szórakoztatta a dalaival, hanem – ha a szükség úgy hozta – elítélendő, kárhozatos varázslatokat is végzett. A fiatal Morosini megreszketett, de igazából nem tudta eldönteni, hogy a püspök tréfál-e. Sebét mulattatta a fiatalember zavara, ezért elmesélte, hogy rokonsága nincs jól, édesapja, édesanyja és testvérei áldozatul estek a polgárháborúban, sajnos elhunytak, mielőtt még az életadó szentségekben részesedhettek volna. Andrea hitetlenkedve megrázta a vállát, most már biztos volt benne, hogy a „csodálatosan jártas” püspök csak tréfál, de ezt ő, egy világi fiatalember, mégse tehetné szóvá. Fülég elvörösödve a csónakhoz tuszkolta Sebét és kíséretét, és komoly hangon elmagyarázta, hogy most egy nagy és tiszteletreméltó család ősi fészkéhez indulnak, a híres aranyhímzők otthonába, a városszéli Morosini-palotába. Sebe megfontoltan bólintott, mintha módjában állt volna választania a Pellegrinik, Morosinik, Tommasinik vagy a magisztrátus akármely ötlete között.

De honnan jöttek a Morosinik, és ki küldte hozzám ezt az Ügybuzgó Fiatalembert, töprengett a csónakban Sebe. A napsugarak most szürke, alacsonyabb házak közt törtek meg, a női arcok már nem húzódtak vissza az ablakokból szemérmesen, egy álmos kar konyhai szemetet szórt a kanálisba; akik itt laknak, azok talán nem hordanak prêmes bársonyköpenyt, és nem küldenek fiúkat az Álmok Földjére. Sebe felé egy régi magyar dallamot sodort a víz, amely a nyelvek és jelentések színjátéka révén életre kelt: *hóba, jajba, kárba, bajba, haj...* Sebe megrázta magát, emlékezett az utazásaiból, hogy a vándorokkal olykor a honvágy vagy a nosztalgia tréfálkozik. Ilyen érzések nem kímélnek egy agg püspököt sem, így hát követte a napsugarak útját a szemével, a fényét, amely bepillantott az ablakokon, belesett az asszonyok dereka mögé, és megállapodott egy kalickában csicsergő madárkán, amit egy fiatal lány akasztott az ablaka fölé. Hány madár élhet Velencében, kérdezte Sebe, de Andrea Morosini nem felelt, mert egész úton az öreg diplomata ellenállhatatlan ravaszágán töprengett – ő is megdöbbszent hát, mikor az evezőket hirtelen megállította a nyílt tenger végtelen csendje.

Ez volt a legutolsó ház Velencében, a falain bömbölve törtek meg az Adria hullámai. Hány madár, kérdezte Sebe, de már nem mosolygott gúnyosan, mert az orrlukáiban érezte a veszedelmet, míg Andrea elmesélte, hogy Gilberto

Morosini, a Gellért néven híressé lett magyar püspök unokaöccse és felesége ma is ebben a házban élnek. Donna Morosini, ez a finomkezü asszony nem más, mesélte, mint Velence legnevesebb hímzőnöje, az apró, szemrongáló, tükröcskékkel készített filigrán hímzések mestere. Az éneklő kanonokok – alig várva a találkozást a szép hímzőnővel – kipattantak a csónakból, és várakozóan Sebére néztek. Akármilyen híresek is voltak a velencei hímzőnők, a városvegi palota ablakai rosszindulattal, komoran meredtek a semmibe. Ez lenne hát az Ősök Fészke, a könnyelmű gondolatok melegágya, a szelek tanyája, gondolta Sebe óvatosan. A kapu a délelőtti és mégis oly szomorú fényben magától kitárult, írásos dokumentumok is bizonyítják, hogy Gellért ebben a házban született, súgta a Fiatalember. Hangosan köszönve léptek be, de a penészfoltos előcsarnok üres volt, a nagyteremben csak egy szép, finom hímzőkeret várakozott. Milyen gyöngéd, milyen kívánatos, gondolta Sebe, és ahogy a szeme megpihent a tárgyakon, tudta, hogy a nő, akié a hímzőkeret, már halott.

A parván előtt megpillantott egy székre dobott, prémmel szegett bársonyköpenyt, de valami azt súgta Sebének, hogy ez a hivalkodó ruhadarab nem lehet Gilberto úré, a palota gazdájáé – a köpeny itt pontosan olyan idegen, mint az előcsarnokba belépő magyar püspök és kísérete. Megtelnek a tárgyak étellel, mikor körülveszik a halottak őket, gondolta Sebe, és visszaemlékezett arra, amit apjától tanult, attól az apától, aki az emlékezet legutolsó házában, a legszélső szobában várakozik. A fiatalok szívét összeszorította a rettegés, nyugalom, nyugalom, mondogatta Sebe, nektek itt kéne maradnotok. Nem tudom, mi történhetett, dadogott Andrea, úgy beszéltük meg nagy-nagybácsikámmal, Morosini úrral és a nejevel, hogy itt lent, az előcsarnokban várnak minket. Sebe a háta mögé tolt a venetói fiatalembert, a magisztrátus sem rendezhet el mindent, dűnnyögte, imádkozzatok, szólt hátra a magyarokhoz, és egymaga vágott neki a lépcsőnek.

Sebe mindig tudta, mit kell a halottak között tenni, hisz mindig kiismerte magát ott, ahol mások szerint nem volt szabad semmit ismerni. Belépillant egy emlék, ahogy éjszaka odalopakodik a Kelen-hegy alá Gellért holttestéhez, de most, ahogy a lépcső dülöngélt a léptei alatt, még jobban rettegett, mert tényleg nem értette, hogy az öreg takács és a filigrán hímzőnő halálának mi köze van az ő érkezéséhez. Még a legőszintébb gyászba, a legkínzóbb fájdalomba is vegyülhet valami a legalantasabb kíváncsiságból, gondolta. Amikor éjszaka a Kelen-hegy alatt könnyekkel a szemében Gellért csontjait gyűjtötte egybe, arra gondolt, hova lettek a testőrök, és vajon kiknek sikerült a besenyőket megvesztegetni. Végig kell gondolnom mindent, mondta magának, nem szabad hagynom, hogy félrevezessenek a Morosinik. A katasztrófa miatt az ő érkezése napján sújtott a házaspárra – ő ugyanis egy percig sem hitte, hogy a magisztrátus az igazi Gellért rokonait találta meg. De most Andrea sápadt, a takács halott, a filigrán hímzőnő szellemkeze ott tesz-vesz a hímzőráma mögött, és ez a különös tengeralatti pára, gondolta Sebe, mindenütt, mindenhol. Alig tudott a rosszullétén erőt venni, mintha a lépcsőről gondolatok, levegőáramok érintenék, és megsimítanák az ujjait. Nem biztos, hogy halottak, nyugtatta magát Sebe, csak rossz érzés fogott el minket a kapuban, lehet, hogy ebben a nyirkos házban a levegő beteg, a levegő, ami elaltatta a lakókat. De ez az alvás a legrosszabb fajta lehet, gondolta, olyan erős itt a pára, mintha a falak álmodnának.

A szeme már a tetemeiket kereste, de a tekintete az emeleten is alig tudta megszokni a mindent beborító párát. Aztán egy szempillantás alatt meglátta a holttesteket. A takáccsal a kalapács végzett, az agyveleje beszennyezte a vörösés kárpitokat, aki itt pusztított, az nem sokat törődött a művészettel, a vér madarak, fák és dombok közé freccsent, egy olyan tájra, amelyben a takács a szülővárosában nem gyönyörködhetett. Sebét egy levegőben reszkető kiáltás emléke sodorta a szomszéd kamrába. A gyilkosok elmentek, de a hímzőnő hangja és gondolatai a házban rejtőztek; pedig halott, ezerszeresen halott, gondolta Sebe, ahogy megvizsgálta a holtában a fal mellett kuporgó asszonyt és a híres ujjakat, amelyek most nem aranyfonalat, hanem egy apró, tollal rajzolt képecskét markoltak.

Hiszen itt szellemek is járnak, atyám, ugye, nem történt baja, hallotta a nagyteremből a magyar fiúkat; és ez a kiáltozás véget is vetett a meghittségnek, ami a halottak mellett Sebét elfogta. Hogy a nőt megvizsgálja és hogy a képecskét a csuhájába csúsztathassa, nem válaszolt azonnal. Összeszedte az asszony ágyára dobott kis hímzések, a pillantása újra végigsimított a nő arcán; legalább negyven évvel fiatalabb, mint a takács, gondolta, szép, fiatal lány, aki nem vitt mást a házasságba, csak a filigrán ujjakat. És kié lehet a prémes bársonyköpeny, tanakodott magában. Szigorú kapcsok fogták össze az asszony ruháját, és semmi sem vallott arra, hogy a takács a feleségét rajtakapta volna. Nem szerelmes, hanem intrikus típus, vizsgálta szakértő szemmel a nő arcát, aztán az alakját, olyan sovány, mint akit a becsvágy, a szorongás egy tizenöt éves kislány alakjába zárt. Sebe ránézett saját törzsére, saját lábára, Sebe volt a legalacsonyabb, a legsoványabb a királyi tanácsban – intrikus fajta, de őt senki sem tarthatta különösebben vonzónak. Erős szelleme van, figyeld csak, súgta a nőt az ő szemével figyelő édesapja. A különös párok vagy talán a halottak miatt Sebe élvezte, hogy érzései a saját családjához is visszatalálnak, de a nyugalmat megakasztotta a lépcsőn felfelé dübörgő fiatalok hangja. *Hóba, jajba, kárba, bajba, haj*, dúdolta Sebe, vigyázatok, csak lassan, kiáltotta magyarul, aztán venetói nyelven. De a fiatalok nem siettek, szörnyülködő kiáltásokat hallattak a szegény takács, aztán a szegény hímzőnő holtteteme fölött; nyugalom, nyugalom, nyugalom, intette Sebe mindannyiukat, az egyik éneklő kanonok felrántotta az ablakot és behányt a lent hömpölygő habokba. Sebe most már biztos volt abban, hogy a különös pára és nyirok nem a vízből, hanem a ház mélyéből születik mindig, újra és újra.

Velencében nincsenek rablógyilkosságok, a rendőrség éber, a polgárok erkölcsösek, a magisztrátus magisztrál, dadogta Andrea, akit mélyen, nagyon mélyen lesújtott ez a diplomáciai kudarc. Sebe elnevette magát, bár ő se gondolta, hogy a házban rablógyilkosok jártak volna, hiszen a hímzőnő filigrán ujjain drága aranygyűrűk csillogtak. De miért is kell egy ilyen becsvágyó családnak városzéli palotát fenntartania? Talán a gyilkosságok is a Gellért-örökségért, az etimológiáért, a nagy család eredetéért folynak. Egy keresztény szent utóéletéhez azonban a gyilkosság mégiscsak méltatlan, még ha a világban nem csak méltó dolgok történnek is, és most szégyenlősen gondolt a pergamenlapocskára és a filigrán öltésekkel hímzett képecskékre, amit a Megbízható Fiatalember orra elől a csuhája ujjába rejtett. Megvárta, amíg a fiatalok megtekintik a hullákat, óbégatva kiélveznek minden szörnyűséget, s aztán Andreához fordult. Délutánra az Orseolo-palotába várlak, kedves fiam, hogy elmeséld, ki volt ez az ember és ho-

gyan is kapcsolódott az élete Gellérthez. De vajon kié lehet a prémmel szegett bársonyköpeny, hasított belé.

Hóba, jajba, kárba, bajba, haj... A csónakban Sebének eszébe jutott a gyermek Gellért, aki vidáman szalad fel a lépcsőkön, egy olyan házba, amit még nem szennyezett be a rettegés. Pedig az ilyen városszéli tanyán mindig is titkok, hírek, áruk cserélhettek gazdát, talán ezért is tartják fent a Morosinik ezt az elhagyott palotát, gondolta. De miért is érdekeltek a Morosinik a Gellért-örökségben, milyen céllal vezettek ide, és ki küldte a magyarok fogadására ezt az Ügybuzgó Fiatalembert? Sebe már kételkedett abban, hogy Andrea a magisztrátus megbízottja lenne, útközben vizsgálta a fiú arcát, de nem látott rajta a zavar nál egyebet. *Hóba, jajba, kárba...*, dűnnyögte mélabúsan Sebe, de még nem a nyugalom órája jött el: ahogy a csónak az alacsony házak közé ért, észrevette Pananosztikosz urat és kíséretét, ahogy egy feldíszített hajócskán igyekeznek a városszéli palotához. Pananosztikosz apát arckifejezése most is oly fenséges, oly emelkedett volt, mintha csak az etimológiák értelmén, a szavak titkos történetén töprengene.

Mit akarhat a görög itt, kérdezte magától Sebe döbenten. De a tépelődés hazatérve, a saját mozaikdíszes szobájában sem volt kellemes – Magyarországon még azt remélte, hogy a legendaírásra egy kolostor könyvtárában, s nem kövek és Ügybuzgó Fiatalemberek között készülhet fel. Eltelt egy kis idő, mire a magyar kanonokok – élelemszerző körútra indulván – magára hagyták, és Sebe végre gyönyörködhetett a szép Morosininé filigrán hímzéseiben. Ne kapkodjunk el, mondogatta, és szégyenlős arccal maga elé tette az Aranyhímzőnő kezéből kitépelt pergamenlapot is. Megvizsgálta a pókhálószerű ábrát, a furcsa krikszkrakszokat; ez nem lehet talizmán, gondolta, és ismeretlen írás sem, mert a vonalak úgy keresztezik egymást, mint a folyók a térképeken. Térkép sem lehet, mert sehol se hívják a városokat számoknak. Miért ne, gondolta Sebe, ha egy oktondi rajzoló rejtjelezni kíván egy térképet, azt hiszi, elegendő, ha számokkal jelöli a városokat. A képen a hosszú vízszintes vonal olyan volt, mint egy partszakasz, melyet kikötők, köröcskével jelölt kis szigetek és miniatűr hajócskák szakítanak meg. Sebe figyelmesen forgatta a rajzot, de a pergamenlapra hajolva egyre csalódottabb lett: a legvalószínűbb, hogy ez a rajz a dalmát partvidék térképe. László király – kinyújtva Dalmácia felé a karját – most foglalta el Horvátországot, a készségesen segítőkész Morosinik pedig szintén Dalmácia iránt érdeklődnek. De Sebe iszonyodott attól, hogy a világpolitika – amely a püspök szerint nem érhet fel a hímzett- vagy mozaikmadarakkal – bármiképp is megzavarhatja a legendaírást.

Inkább a hímzett képecskéket vizsgálta, elmélázván a kiterjesztett szárnyú kétfejú sasokon, az ujját végighúzva az összeölelkező sólymokat díszítő virágfüzéren; te is messziről jöttél, nővérem, sóhajtozta. De vajon mit tettél, hogy ilyen borzasztóan végezted, kérdezte, mintha a vörös hajfonatú Aranyhímzőnő, akár egy rossz magaviseletű apáca, ott térdepelne könnyes arccal, bűnbánóan a lábai előtt. Még a keresztnevedet se tudom, mondta Sebe fejcsóválva az asszony szellemének, aki lekuporodott a székéhez, és a sírást abba hagyva a püspökkel együtt gyönyörködött az ábrákat díszítő keskeny virágindákban. Az aprócska madarak nem hasonlítottak a delejes álmokat hozó pusztai sasokra, amelyek megterméke-

nyitették a Régi Világban a magyar asszonyokat, de Sebe mégsem hihette, hogy Donna Morosini madarai egyszerű díszítmények.

Ahogy ábrándosan forgatta őket, hirtelen elképedt, eszébe jutottak a Reichenauban látott birodalmi sasok – ilyen nagyravágyó terveket rejtenének ezek a címerállatok? Vagy maguk a Morosinik voltak azok, akik Gilberto úr nejevel virágindák közé foglalt birodalmi jelképeket hímeztek? A felismerés megdöbbsentette, noha kényszerítenie kellett magát, hogy az ábrák értelmére és ne az Aranyhímzőnő kezére gondoljon. De mi köze a szép Morosininének a dalmát partvidékhez, és mi köze van Gellértnek, az évtizedek óta halott magyar püspöknek a gyilkossághoz, töprengett, mígnem a tanakodásban éles, idegen hang zavarta meg. Sebe reszkető kézzel a csuhája alá akarta gyűrti a hímezéseket, és ekkor látta meg egy aranyfonállal hímezett griff mellett a nő nevét: *Hroswitha*. No-csak, egy igazi teuton név, gondolta, de nem maradt ideje, hogy nyelvével ízlelgesse az érdes *h* és *r* hangot, az egymásnak torlódó, különös mássalhangzókat – a szobájába lépő idegenben felismerte Pananosztikosz apátot.

Kedves testvérem, nagyon örvendek, hogy itt látom, szólította meg Sebe. Kíváncsi vagyok, mi a véleménye a magánhangzókról a velenceiek nyelvében.

A Jelenkor szerkesztői
minden hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát március 31-én, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat iránt érdeklődő olvasókat, barátaikat,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.) teázójában.

„VERSEKBEN TÜNDÖKLŐ” KOLOZSVÁR

(*magán-szellemidézés hat évtized után*)

„Kopott követ a régi útnak
riasztó léptekkel verem.
S akácfalombok összesűgnak:
»nem ismerem...«

Tárt ablakon az éjszakába
egy nóta száll, halk, mint az ősz.
S a dal és aki zongorázza,
nem ismerős.”

(Áprily Lajos)

Az első fele igaz. Valóban nem ismernek. A második fele nem egészen. Mert félig ismerem, félig nem. Persze az első felét is módosíthatom valamennyire. Legutoljára is hátba vert egy volt osztálytársam a Főtéren. A nyugati oldalon, a plébánia előtt. A templom főkapujával éppen szemben. Egy másik a Farkas utcában kiáltott utánam. A közepe táján. Túl közös iskolánkon, a hajdan volt Piarista gimnáziumon. Mégis magamra vehetem. Belül, lehet, sok minden ismerős. Kívül, biztos, sok minden ismeretlen.

Most szokásom szerint „szellemidézek”. Könyvekből és emlékekből. Memória-gyakorlásnak sem rossz. Fényesebbé tenni az elhalványultat. Kinagyítani a végleg elmosódottat. Elméleti és érzelmi készenlétet lehet tőle várni. Meg valahogy jobban, szilárdabban állok vele a lábamon. Három könyv előttem az asztalon. *111 vers Kolozsvárról*. Katona Éva és Veress Erzsébet szép válogatása. Essig Kacsó Klára tollrajzaival. Ez utóbbiak csak egyszer hoznak egy pillanatra zavarba. Hol is a Gilovics-ház? De gyorsan „képben vagyok”. Látom már a szomorú romokat a Petőfi utca keleti felén, az északi oldalon. Meg ide teszem Kántor Lajos friss könyvét. *Fellegek a város felett*. Kolozsvár irodalom-, lélek-, kor- és körtörténete huszadik századi regények fényében és árnyában. *Város a Szamosnál*. Magyar írók kolozsvári novellái. Sas Péter összeállítása. Végül melljük veszem – amúgy „könnyű olvasmánynak” – George Sbârcea régebbi, kedves-lelkes könyvét. *Szép város Kolozsvár*. Afféle könnyen megható – öregedvén már hajlom erre – nosztalgia-leckének. A címet, ezt a bizonyos „versekben tündöklőt” egy másik könyv címéből – egyszerűen – eloroztam. *Verssekben tündöklő Erdély*. Szentimrei Jenő válogatta valaha – még a vízőzön előtt vagy éppen alatt – sok évszázad erdélyi vagy Erdélyről szóló költeményeiből. „Magánkönyvtáram” legrégebbi darabja. Már szinte csak foszlányaiban létezik. És még a címet is leszedtem róla. Gyerekkorom mélyéről hoztam magammal. Amikor színhelyet, nem szülőházát váltott az életem. Most én is – az elővett kötetekből – a versekre összpontosítok. Ahogy bennük és általuk nehezen feledhető szülővárosom bizonytalan árnyéka még bizonytalanabb emlékezetemben megemelve-megszépitve megjelenik.

E bizonytalan árnyékból és még bizonytalanabb emlékezetből néhány vonást kiemelek. Csomópontokat, amiket eddig nem idéztem. De a városra igencsak jellemzők. Néző-

pontokat, amiket már majdnem elfelejtettem. De a csomópontokra igencsak kitekintenek. Minőségeket, amik a versekben kirajzolódnak. És a városban igencsak meghatározók. Az őszi város, a kísérteties város, a könyves város, az eleven város. Még egyszer mondom: ahogy a versekben „tündökölnék”.

Csomópontok

„Apadt vizünk is vész után
felejtí záporok haragját:
átszűrve sűrű lombosztán
finom zenével zsong a nagygát.

Itt nincsenek hangos viták,
babonás, tiltó öv határol.
Csak a halott jezsuiták
járnak át a Kálváriáról.”

(Áprily Lajos)

„– Mesélem hát, hogy porbaomlott rég
A nagyapámék öreg háza,
De még a Hója-erdőben a szél
A nyögő fákat éppúgy rázza,
Mesélem: áll még Dónát, a kőember
A hegytetőn éppúgy, mint hajdanán,
De egy sziluett hiányzik alóla:
A bölcs öreg, szegény jó nagyapám.”

(Reményik Sándor)

Megszokott emlék-nosztalgia sétáimban fontos elmozdulás. Általában belvárosibb, keletibb vonulatot járok be. Észak-déli irányban: az Óvártól a Házsongárdig. Nyugat-keleti irányban: a Kálváriától a Szentpéterig. Most – Áprilytól és Reményiktől – clém jön egy távolibb, nyugatibb vonal. Dél és északot köti össze. Közben – persze – átvágja a Szamost. Összeköti utakban: a Monostori utat a Donát úttal. Erdőkben: a monostori erdőt a Hója-erdővel. Helyrajzban: a Kálvária-dombot a hegy alatti kertekkel. Műemlékekben: az apátsági templomot a Donát-szoborral. Művészettörténetben a romanika maradványait, az apátságban a barokk emlékeivel, a szoborban. És mindenek felett, a végpontok között a nagygát a folyón.

Amit a költészet tárgyából alannyá tett. Képből jelképpé emelt. Közben az időben – nem a költészet, de a próza idejében – maga is megváltozott. Tájba illő korszerűtlen fagátból tájat romboló „korszerű” betongáttá alakult. Mindez, a Kálvária, nagygát, Donát-szobor, Hója, emlékeim-nosztalgiám egy másik rétege. Ott, a Belvárosban az iskoláskor. Elemi a Farkas utcában, a gimnázium földszintjén. És a Főtéren, a Plébánia emeletén. És a gimnázium. A Farkas utca elején, a „katolikus részen”. Meg ott a Belvárosban, a Piarista templomhoz közel a nagyapám háza. Itt, a városszálen az iskola előtti kor. A Donát úton és a Szamos-parton. Meg a Kálváriával szemben, a nagygáthoz közel, a Hója és a Donát-szobor alatt a nagyanyám kertje. Megpróbálom a megközelítési lehetőségeket is felidézni. Amúgy nyugat felől. Ahogy hat évtizede érkezni szoktam. Lehet országúton a Kálvária mellett. Lehet vasúton a Hója alatt. És képzeletben vízen is. A Meleg- vagy a Hideg-Szamoson, a nagygát fölött. Nos, vízen még sohasem jöttem. Mármint a valóságban. De lehetséges a képzeletben. Legalább egyszer, úgy, majd máskor meg is teszem. Most inkább csak megnézem e vízparti, dombok és erdők közötti Kolozsvárt. Hogy a versekben valóban „tündökölnék”?

Áprily rajzolja meg először az ívet. Északról, a Donát út felől. Topográfiailag és poétikailag is. Nyárvégi hangulatban. Amikor béke kint a természetben és bent a lélekben is. Két pontosság azonban kívántatik. Nem nyárvégi hangulat van, hanem nyárvégi csend. A csend lehet hallgatás, a zaj hiánya. És lehet bezárkózás, a lélek állapota. Az első csak átmeneti lehet, amit zaj előz és követ. A második tartós is lehet, amit a lélek megmerevedése előz és követ. Itt az elsőről van szó. Amit zaj előz és követ. Éppen ezért – ahogy a verscím is utal rá –, nem béke van tehát a természetben és a lélekben, hanem fegyverszünet. Egy pillanat mindössze. A lélek pszichológiai, a költészet poétikai kegyelmi állapota. Amiben a nyár még ott van. De azonnal össze lesz. A virágzás még ott van. De azonnal hervadássá lesz. Az érettség még ott van. De azonnal felbomlássá lesz. Az élet még ott van. De azonnal halállá lesz. És a múlt is ott van még. De az is azonnal jelenné lesz. Az átmenet kimerevített, a valóságban múlónak maradt, a költészetben örökké tett pillanata e fegyverszünet. A versformák, a négysoros szakaszok nyugodtan hömpölygő párosrímei az elsőt, a nyarat, a virágzást, az érettséget, az életet, a múltat hordozzák vagy inkább csak sejtetik. A metaforák, az ellenséges sors, a ragadozó idő, a mozdulatlan ölyv a másodikat, az őszt, a hervadást, a felbomlást, a halált sugallják, de inkább már jelentik. És valószínűleg errefelé hívnak a Kálváriáról át-átjáró halott jezsuiták is. Ne feledjük: a fordulóponton, a még létező fegyverszünetben, a két birodalom, elevenség és elmúlás, nyár és ősz között ott a nagygát. Rajta közlekednek, a Kálváriától a Donát út felé, a halott jezsuiták. Mellette mozdul majd a ragadozó idő. Fölötte csap le majd a megmerevedett ölyv. Most még finom zenével „zsong” a két birodalom között. De a ragadozó időtől és a megmerevedett ölyvtől meg is remeg. E középponti helyzettől és kettős szereptől válik a versvilág lelkévé. Tárgyból alannya, képből jelképpé. És mint ilyen az egész felrajzolt topográfiai ívben a legelevenebb.

Reményik rajzolja tovább másodszer az ívet. Ő is északról, a Donát út felől. Főképpen az északi oldalát. A gáttól a Donát-szoborig. A lehangsúlyosabban a gátat. Természetesen már tárgyból alannya, képből jelképpé változottan. Csakhogy már nincs átmenet. Azaz már nincs fegyverszünet. Elmúlt a lélek pszichológiai, a költészet poétikai kegyelmi állapota. A nyár már nincs ott. Ősszé lett. A virágzás már nincs ott. Hervadássá lett. Az érettség már nincs ott. Felbomlássá lett. Az élet már nincs ott. Halállá lett. És a múlt sincs már ott. Jelenné lett. Állandóan üzen a gát. Az őszbe, hervadásba, felbomlásba, halálba, jelenbe merevedett Donát úti házba. Ám ez a ház önmagában is a fegyverszünet utáni állapotot hordozza. Nemcsak sejteti, hanem jelenti is. A költői vízió egyértelművé teszi. Fejfákká lesznek a ház körül a fák. Temetővé lesz a ház körül a kert. Ezt tudja a gát is. Talán már át is mentek mellette a Kálváriáról a halott jezsuiták. Így üzen a háznak. Nem tudni pontosan: a ház alakváltásától lesz-e ilyen a gát üzenete. Vagy a gát üzenetétől lesz ilyen a ház alakváltása. A megválaszolatlan-megválaszolhatatlan kérdésben a költészet termékeny talánya. Egy bizonyos. A gát nem harmonikus vagy harmonizálható zenét zsong. De diszharmonikus vagy harmonizálhatatlan fenyegetést dörög. Igaz, ez több hangárnyalattól, jelentéshetőségből tevődik össze. Érdemes pontosabban megfigyelni. Mintha csak egy dalt dalolna. Az elmúlás szomorú monotonijával. Mintha a megnyugvás meséjét mesélné. A végső megnyugvás érzetével. Mintha szinte fájdalmas crescendókat zengene. A növekvő félelem zaklatottságával. Mintha zúgna a csillagok alatt. A kozmosz feloldatlan békétlenségével. Meg hát egyszer lázad is. Igaz, nem a gát. De a Szamos a gáttól, a gát fölött. Az örvényben megfordul. Irányt változtat. A torkolat helyett a forrás felé. Mintha nem előre akarna folyni. A Fekete-tengernek. Hanem hátra akarna folyni. A Gyalui havasoknak. Nyugalanságában felforgatná a természet rendjét. Csak nem a könyörtelen elmúlás ellen lázad?

A gát tehát jelkép. Mindenképpen elmúlás-jelkép. Azzá emelte Áprily Lajos. Ilyenként értelmezte Reményik Sándor. Így vizionálta Jékely Zoltán. Elsiratván a hajdani, Szamos menti nyarakat. A porondos vízmosásokat a folyó partján. A rozsdás kis tavakat az árterületen. A roppant fürdőseket a vad hetekben. Vizes arcokat, nyirkos testeket, kék trikókat.

Ám mindezek mögött egy metaforává emelt alakzat valami döbbenetet éreztet. Mintha örök tragédiába fordítaná a pillanatnyi idillt. A víz alatti tönk. Amint halottként fekszik a folyófenéken. Ettől esik baljós árnyék „a bronztestű” lányok érzéki alakjára. Akiket a folyóban megállított a már korábban elmúlás-jelképpé avatott gát. Hogy a röpke idill tragédiába forduljon. Mert egy „vén halász” talán ki is fogta őket. „Mint réges-rég Oféliát.”

Valami ilyesmi a *Kulcsok Kolozsvárhoz* című kötetben a Donát úti perspektíva is. Persze a próza szemléletében és közegében. Orbán Ferenc kesernyésen ironikus publicisztikája. Benne a borús ténymegállapítással. (Tőle tudom én is.) A természetbe illő, jelképet teremtő fagát természetet sértő, jelképet oszlató betongáttá lett. Pedig hát hajdan még csuszamos deszkapallót látott rajta az egyik jelképteremtő, Reményik Sándor is. Talán éppen ettől pusztulnak a déli oldalon a világ legfeketébb tücskei. És talán ettől halnak el a már szennyezett vízben a márnák. Kimondatik a rezignált következtetés. Lehet, nem is a világ közepe a nagygát. Amott, Szászfenes és a Burgyakert között.

Az ív két végével pedig bajban vagyok. Igaz, megvan a déli végén a Kálvária és északi végén a Hója is.

A Kálvária megvan. De mintha megsüllyedt volna. Alacsonyabban van az úttesthez képest. A templom és a domb is. Persze tudom. Nem a Kálvária süllyedt le, hanem az úttest emeltetett meg. Amikor a közlekedést az új lakótelepszőrnyhöz kiveztették. De borús pillanataimban fordítva látom. Ha már egyszer éppen a jelképeknél tartunk. Meg nem tudom, mi van Dsida hársaival. Magyar fáknak látta őket – jelképteremtő hangulatban. Ahogy mennek Nagypénteken a Kálváriára.

A Hója is megvan. És benne a szél a „nyögő fákat” nyilván „éppúgy rázza”. Ahogy Reményik hallotta nagyjából nyolc évtizede. De most nem is tudom, mi van Donáttal, a „kőemberrel”. Reményik ugyancsak nagyjából nyolc évtizede ott látta-tudta a hegytetőn. A kertek fölött, a Hója alatt. És ott láttam-tudtam nagyjából hat évtizede magam is. Tehát bizony ugyancsak hajdanán. A rémtörténetet – persze – hallottam. Hogy lefejezve ledöntötték. Vagy ledöntve lefejezték. De mintha helyrehozták és visszaállították volna. (Mind ezt, ledöntést, lefejezést, helyrehozást, visszaállítást Király László növeszti költői jelképpé.) Csak képét nézem most egy albumban. Ahogy vigyázza a hegytetőn az elpusztult szőlőket. Ez is, a pusztulás őrzése is lehet jelkép? Igazán nem tudom.

Nem láthatok a jövőbe. A saját jövőmbe végképpen nem. De talán még egyszer a Kálváriánál a hársakat, a Hójánál a szobrot megkeresem?

Nézőpontok

„Állj meg itt utas, ha jössz Felek felől.
Egy pillanatra állj meg és nézz le a völgybe,
mielőtt továbbmennél.
Ez itt a Város, Városod, Kolozsvár!
Gépkocsiddal húzódj az út szélére.
Vagy ha gyalog vagy, ülj a kilométerkőre,
s tárd ki szíved a látvány előtt
És nézzed, nézzed!”

(Bartalis János)

„A kép jobb sarka a Hója-erdőt mutatja az ablakon keresztül, a szép erdőt, s odébb a Kányafőt.
Szent Donátos szobra sajnos nincs a helyén, de ez az erdő
Nekünk ma már amúgy sem azt jelenti, mint régen; ez az

Erdő Szilágyi Domokos kedves sétálóhelye volt –
és halálának helye.”

(Király László)

Kolozsvár gazdag kilátópontokban. Amelyek egyúttal nézőpontok is. Ahonnan teljes panoráma nyílik. És e panorámában a város szerkezete jól látható. A szerkezet. Amiről Kós Károly a városépítész szemével értekezett. Maksay Albert a tudós elmélkedőével. Magam mindegyiket megjártam. Mindegyikről láttam. De időben távol egymástól. És nem mindegyiket őrizte meg egyformán a bizonytalan emlékezet. És – természetesen – nem minden részletet. A részleteket. Ahogy Bartalis János mondaná: Szászfenes (nyugat) és Szamosfalva (kelet) között.

A legevidensebb kilátópont – természetesen – a Fellegvár. A domb a Szamos északi partján. A lábánál, szemben vele a Magyar Színház. Első színházi élményeim, a forró hangulatú szombat délutáni ifjúsági előadások „szakrális” színtere. Némelyik szereposztását még most is mondanám. No, de vissza a Fellegvárhoz. Sziklás emelkedő. Tetején erőd. Később kaszárnya. Ma szálloda. Nyugati oldalán, emlékezetből és irodalomból is tudom, hajdanán szegénynegyed. Most amolyan séta- és kilátóhely. Csúcsa a fellegeket nemigen ostromolja. De mégiscsak kilátóhely, ahonnan áttekinthető a város. Gyerekkoromban felfelszaladtam a rendezetlen tetőre. Mostanában – látogatóként – felkísérnek a rendezett tetőre. És felsétálok magam is. Ha a rövidre szabott időben jut egy óra. És nem nagyon fáradtak a lábaim. Tisztán északról látni a várost. Valamelyest keletebbre attól, ahonnan Houfnagel klasszikus, 1617-ből származó metszetén a nemes asszonyok és a nemes kisasszony nézték Kolozsvárt, a Transilvaniae Civitas Primariát. Igaz, nem is olyan nagyon nézték. Úgy tűnik, nem nosztalgiáztak. Az egyik nemes asszony és a nemes kisasszony el is fordul. Csak a középső asszony nézi a várost. Ő is kicsit nyugatnak fordul. Legfeljebb a bal szemével látja a Szent Mihály templomot. De most a kilátóról, pontosabban a tetőn lévő sétányról igazán jól látszik a város szerkezete. Ám valamelyest túl közelről. Kós Károlytól is tudjuk a város pompás arányait. A Főteret az egész városhoz viszonyítottan. Ahogy a városközepen monumentálisan elhelyezkedik. A nagytemplomot az egész Főtérhez viszonyítottan. Ahogy a térközépen monumentálisan elhelyezkedik. No meg a szimmetrikus főutcákat. Ahogy keletről és nyugatról a Főtérbe betorkollanak. Ahogy északra és délre a Főtérből kierednek. Csakhogy itt érződik talán: túl közel van. A főutcákat inkább oda kell képzelní, mint oda lehet látni. Jól látja, aki jól tudja: biztosan ott vannak. Igaza lehet Balla Zsófiának. Innen „tér- dig panorámában” nézhetők a háztetők. Ez egy kicsit a Fellegvár „végzete” is. A könnyűség-közelség-gyakoriság megkoptatja. Közhely-kilátóvá, könnyű-nosztalgiává teszi. Márai Sándor ’41-es „örjáratán” magasból, a repülőről látta Kassát. Más, emelkedettebb nézőpontot kapott. A főutcára, a székesegyházra, a Bankóra. És így lehet az is, aki a Cenkről nézi Brassót. Gyönyörűen bontakozik ki Brassó városarchitektúrája. A városháza előtt összefutó Kapu- és Kolostor utca. És odább a Fekete templom kelet felé utolsó gótikus órállása.

A versek most megnyitnak két másik nézőpontot. Az egyiket Bartalis János, a másikat Király László. Az elsőt tudom követni, a másodikat nemigen.

A Bartalis megidézte Feleki-tetőről – természetesen – láttam a várost. Nem egyszer, ha nem is sokszor. Gyerekkoromban gyalog messze volt. Biciklin magasan volt. Autóversenyekre – ugyebár – nem jártam. És ’40 és ’44 között a határon volt. Nem is tudom pontosan, melyik oldalán. Később vittek néha autóval. Torda felé menet vagy Torda felől jövet. De nem nagyon sokszor. Bartalist olvasva – persze – azonnal tudtam. Már a „lila teknőnél”, amely egyszerre gyullad fel. Meg gyöngysornál, pártánál, rubint ékszereknél, a gyémántokkal ki-kirakott nyakéknél. És főként a szép költői képnél. Az augusztusi égboltnál, amely legmélyebb csillagaival a földre került. A földeken elinduló csillagnyájnál. És véglegesen a szentjánosbogaraknál. Hogy nemcsak egyszerűen alkonyat van. És nem-

csak egyszerűen alkonyatban nézzük a várost. De nem egész egyszerűen alkonyatban nézzük a várost, és Felekre megyünk. Hogy kihúzódjunk az út szélére. Netán le is ülünk a kilométerköre. Hogy onnan nézzük a fényékszereket, csillagrendeket, aranyméheket, ahogy – képzeletünkben – az éjszakai Kolozsvárra leszállnak. És az irodalomból is tudom: az eltávozók innen szoktak elindulni. A visszajövők ide szoktak megérkezni. Itt mondanak Isten hozottat, itt mondanak Isten veledet. Sokat és sokfélét lehetne megidézni. De most csak Bánffy Miklós jut eszembe. Ahogy '14-ben, a katasztrófa küszöbén a hőse itt búcsúzik a várostól és a történelemtől is.

Király ablakából – természetesen – nem láttam és nem is láthatom a várost. Már ami belőle – ha jól értem – észak-északnyugati irányban látható. A Hóját, a Kányafőt és a Donát-szobrot. Külön-külön – persze – mindegyiket ismerem. A Hójában és a szobornál gyakran jártam is. De így együtt, egy képben, egy történelemben nem láthattam. A történelmet főleg a szoborra, de a Hójára is értem. Mert – ugye – a szobor sorsát tudom. De sorsa kanyarjait pontosan nem ismerem. Hogy mikor állt és mikor bukott. Mikor fejjel és mikor fejetlenül. Mikor éppen még ott volt. Mikor éppen már visszakerült. Csak a jelképet, a jelkép lehetőségét érzem benne. És bevallom: nem tudtam, hogy a Hója, gyerekkorom kirándulóhelye, Szilágyi Domokos sétahelye volt. És halála helye is. Meg sohasem hallottam ugatni a Kányafő kutyáit. Nem is hallhattam. Nem jártam arra. Vadul vonítani pedig végképpen nem. Minderre nincs is sok esélyem. A kakas szavát persze hallottam. A második kakasszót is. És közöttte – mint tudjuk – három elárulást. De négyet sohasem. Ekkora megváltó ugyanis nem vagyok. Isten őrizzen meg tőle. De hogy jelképteremtés van itt is, annyit megérezek. S hogy megjelenik benne a város egyik minősége. A kísérteties. De most még nem tartok ott.

És – persze – lehet még legalább két nézőpont. Igaz, vers nélkül. Vagyis most nem találtam ilyet. Valaha mindkettő „megvolt” nekem. Azaz megjártam őket. Láttam onnan más-más szögben és más-más távlatban a várost. És bizonyára más-más megvilágításban is.

Először a város délnyugatról. A Botanikus Kertből. A víztorony tetejéről. Messze nem ugyanaz, mint Felekről. Mert közelebb van, és nyugatabbra is van. Majdnem az egész várost látni. De egy kicsit féloldalasan. Nyugat, Szászfenes felé halványabban lehet látni. Kelet, Szamosfalva felé fényesebben. Főként nyáron, késő délután. Amikor a lemenő nap Szászfenes felől Szamosfalva felé világít. Nagyon szép, de nem könnyű. Fel kell sétálni az egyre jobban emelkedő Majális utcán. És fel kell mászni – a számtalan lépcsőn – a víztoronyba. Talán még meg lehetne kísérelnem. Valami csendes, frontmentes napon. De kellene hozzá néhány igazán jó versszak.

Másodszor a város középről. A Főtérről. A Szent Mihály templom tornyából. A körerkélyről. A harangok mellől. A kereszt alól. Innen aztán pontosan látszik a város szerkezete. Minden irányból. A Főtérrel és a főutcákkal. Ahogy Kós Károly és Maksay Albert tudta. Ahogy talán Márai látta a repülőről Kassát. Csak hát – éppen ezért – egy kicsit magas. Azt hiszem, több a lépcső, mint a Notre-Dame-ban vagy a Stephanskirchében. Nem tudom biztosan. De azt biztosan tudom, hogy öregebb lettem. '74-ben még felvittem a lányomat. Igaz, harmincegy éve volt. Vajon vihetem még az unokákat is? Ehhez kellenének csak az igazán jó versszakok.

Gyűlnek az adósságok. Gát, Kálvária, Donát-szobor, Felek, víztorony, templomtorony. Törlesztek? Nem tudom. Jobb, ha nem ígérek.

Minőségek

„...s rovom az utcákat vége-hosszat.
Nézem az alkonyt.
Nézem a reggelt.
S be nem telek Veled, drága város!

Én hozzád hű maradok
s veled leszek.
Mint anya gyermekét,
szeretted.
Mint gyermek az anyját,
szeretlek!”

(Bartalis János)

„Picit tán arra vágyom,
langyos hullámot ontson
egy enyhén déli tenger,
és Pesten is titokban,
ezerszer bár Kolozsvár.
De mégis ő, ha most, s nem
holnapután, ha mégis,
hogy nem haragszik, indul,
hiszen csak ő, csak ő, csak
a téli éj, Kolozsvár.”

(Orbán János Dénes)

Forró, patetikus, közvetlen – visszafogott, ironikus, közvetett vallomások. Mármint Kolozsvárhoz. Mint a nagy szerelmekben. Arról, hogy csak vele lehet. Meg arról, hogy nélküle nem lehet. De a vallomásban – ilyen a vallomások természete – hiányoznak a címzett, azaz Kolozsvár minőségei. Persze én is vallomást fogalmaztatok. De költő nem vagyok. Így többszörösen közvetetten tehetem. Csak mások, költők vallomásain keresztül. Ahogy kiválasztom és értelmezni próbálok azokat. És főképpen keresem bennük a város minőségeit. Esett róluk szó. Találok is négyet. Jöjjön hát: az őszi város, a kísérteties város, a könyves város, az eleven város. Ezekről egy-egy tételben:

Az őszi város

„A dombon ázott eb vonít,
a tölgyfalombot szél veri,
alatta füvek lengenek
az este germán, wertheri.
A felleg már a fákra dűl,
zápor alatt sóhajt a ház,
vihar-lovon kizúg az ősz
s a völgyön végig-harsonáz.”

(Áprily Lajos)

„Mindig az ősz volt és most is kedvenc évszakom,
a kolozsvári ősök napja az én napom:
szelíd, gyümölcsös. Muskotály-szőlő garmadák
jelzik a szüretnek langyos vénasszony-nyarát.”

(Salamon László)

Salamon halk sóhaja egy szelíd évszokról szól. „Kedvenc” évszokról. A változó, érettségbe forduló természethez fűződő bizalmassággal. Majdnem pajtáskodással. Nincs vége semminek. Inkább kiteljesedik valami. A versforma is a békét sugallja. Majdnem hőmpölygő, olykor szelíden szabálytalan párosrímeivel. Most érzi igazán jól magát. Az elmúlás előtti beteljesedtség pillanatában. Amelyben mintha el is zsongana az önmagát és a

világot értelmező öntudat. A beteljesedettséget érzi csak. Az elmúlást nem. Az őszi napok saját napjai. Befejezettséget sejt. Ami nem tud a pusztulásról. Befejezettséget – érett gyümölcsökkel. Muskotályszőlők garmadáival. Nem a tél fenyegető közeledése ez. Inkább a nyár szelíd-halk búcsúja. Otthon van a békés szüretekben. A melengető, de nem égető vénasszonyok nyarában.

Nem is Salamon László a havasalji őszi nagy költője. Hanem Áprily Lajos. Nála jelennek meg az erdélyi, kolozsvári őszi nagy versmetaforái. Színek jelzik a végső változást. Nem sárga vagy barna a világ, hanem vörös. Nem az elhalványulás sárgája. Nem a merengés barnája. De a rettegés vöröse. Nem békés kiteljesedés üzenete. Inkább valami erőszakos halálé. Nem fáradt napfény barna alkonyatban Sztána és Szászfenes felől. Ám dermesztő szél vöröslő hajnalban Gyalu és a Vigyázó felől. Érdemes követni a színek poétikáját. A bokrokon már vörös bogyók. Az erdőben már vérrel pirosított hófolt és moha. Amihez a lélek is igazodik: „S a sápadtságom akkor összetörte / erős szárnyával egy piros vihar.” Mindenütt a fenyegető vöröset látja. A természetben az első pár vörös folt már megjelent. Az erdőben is. De ekkor már a vörös üzenete néven is neveztetik: „Vér. Vértoltos vadon.” Igaz. Olykor szó esik halk, lágy, merengő őszi zenéről is. De az őszi alapmetaforáihoz nem ez vezet el. Hanem az ismétlődő vörös, a vér színe. És a portyázni kezdő szabad szél hangja. Ami a Gyalui havasokból süvít a város felé. Ebből nő ki az őszi város két nagy Áprily-metaforája.

Az első nagy metafora a germán, a wertheri őszi este. Mit is jelenthet? Csak a költői kontextusból értelmezhető. Nincsenek nyugodtan hömpölygő nyári keresztírmek. Mint nyár és őszi fegyverszünetének kegyelmi pillanatában. Csak szagatatottan felbukkanó őszi félkeresztírmek. Mint az őszi teljes győzelmének kegyetlen pillanatában. Pusztul minden. „Ritkul a hosszú mályvasor.” „Fázósan megborzong a kert.” „A Hajtásvölgyben köd terem.” És – persze – láttuk már: „A dombon ázott eb vonít, / a tölgyfalombot szél veri.” A „ritkul”, a „fázós”, a „megborzong”, a „köd”, az „ázott”, a „vonít”, a „veri” a kulcsszavak. A ritkulás fogyást jelez. A fázósság, borzongás, köd, ázotttság, vonítás, verés félelmet. Talán az „eb vonít” a legjellemzőbb. A kutya helyett az eb jobban sejteti a domesztikáltság helyett a naturalitást. A humanizáltság helyett az animalitást. Az „ugat” helyett a „vonít” jobban sejteti a játékoság helyett a rettegést. Az oldottság helyett a kiszolgáltatottságot. Mindez együtt: a színek, a hangok, a fogyás, a félelem, a naturalitás, az animalitás, a rettegés, a kiszolgáltatottság adja az este a germán mitológia mélyrétegeibe való leereszkedésének képzetét. És ebből fakad talán a wertheri jelleg is. A virágzás nélküli hervadásnak, az érettség nélküli felbomlásnak, a megvalósulás nélküli elbukásnak a mély emberi fájdalma. Az önmagát kiteljesíteni nem tudó kreatúra kozmikus rettegése.

A második nagy metafora a nyár nem elmúlása, de kivégzése. Pontosabban: véres kivégzése: „S a nyár ez a kilobbant forradalmár, / vérpadra hajtja szöke, szép fejét.” Van ebben valami – nem eredendően revelatív – történelmi allúzió is. Ifjú arisztokraták brutális fejevétele az újkor vörösen derengő hajnalán. De nem ez a leglényegesebb. Hanem a nagy kozmikus közhely szubjektívan átélt költői újrafogalmazása. A maga konkrét topográfiai tényszerűségében. A havasalji kolozsvári őszi. A hervadás, az öregség, a halál győzelme a virágzás, a fiatalság, az élet fölött. A kozmikus közhely az egész költői összefüggésben kap metaforikus erőt. Kezdetben megvan benne egy szelíden szomorú elégia lehetősége is. Az októberi séta „szép, mint a halál és a szerelem”. Bár egyértelmű: őszi, elmúlás-illatú szerelem ez. Ami a halálra asszociál. De ez a lehetőség gyorsan elillan. Mert a fák között – ugyanebben az októberi sétában – „láthatatlan kéz kaszál”. És sorban jönnek az erőszakos elmúlás képei: „Szél indul, döntő támadás.” Csak tönkök maradnak az erdőben. És égnek, mint halottak napi gyertyacsonkok. Még utolsót lobban a nyár. De tudni már: a vérpadon lehull a nyár feje. Vagy elhull a nagy vadászat. Ettől kapnak vörös foltot a bükkök. Ettől lesznek vérvörösek a lehulló lombok. Áprily őszi látomása az erőszakban fogant elmúlás félelme. És át is vezet a másik minőséghez. A kísérteties városhoz.

„...De valahányszor hanyatlik a nap,
a sose sejtett, láthatatlan,
gigászi szobor hideg árnya
végigfekszik a balgák városán,

s ha fellobbannak a lámpa-lángok,
a suhogó, nagy lovas árnyék,
leléptet halkan a házak közé
s minden tizedik kapura keresztet ír.”

(Dsida Jenő)

„Egy novemberi éjszakán, házkutatástól tartva, a
folyóba dobtam egy magnószalagot. A te hangod
volt rajta; hiszen tudod, melyik szalag lehetett
ez.

Azontúl még jóideig, valahányszor átmentem azon
A Szamos-hídon, mindig téged hallottalak a vízből.”

(Szócs Géza)

Két egyértelmű remek. Öt versszak a szobor gyilkos kísértetjárásáról. Hat sor a kísértet-jarást szülő történelemről. Mindkettő átlépi a tapasztalati világot. A látható tapasztalatiból a láthatatlan sejthetőbe emeli a várost. A látható triviálisból a sejthető apokaliptikusba. A látható tapasztalati tudattalanul (vagy tudatlanul) kedélyes, talán boldog is. Ebből áll a trivialisítása. A láthatatlan sejthető tudatosan (vagy féltudatosan) ijedt, talán rettegő is. Ebből áll az apokaliptikussága. Mindkettő a hétköznap alá vagy fölé visz. A rémületosbe süllyeszt vagy emel. De nagy a különbség. Szócs hat sora évtizedek rémületét idézi. A konkrét, megélt históriát süllyeszt vagy emeli a rémületbe. A technizált rémületet dobja az érintetlen természetbe. Hogy tőle érintett, technizált természetű legyen. Technika és természet szimbiózisa a rémület hétköznapjaiban. Amiben a technika természetivé, a természet technikaivá válik. És a szelíd Szamos valami megbabonázott boszorkány-folyóvá. Ehhez át kellett élni, él-ménnyé kellett alakítani az utolsó félszázadot. Dsida öt verszaka évszázadok rémületét hordozza. A megéltt tett mítoszt süllyeszt vagy emeli a rémületbe. A város hétköznapi arcát vagy álarcát emeli le. Hogy megmutathassa alatta vagy mögötte a város *facies hippocraticiját*. Bibliai gyilkosságok vagy középkori rémtörténetek árnyait vizionálva a „balgák városának” „fecsegő korzója” mögé. Amelyre rávetül a sötét szobor hallgatag árnyéka.

A vers a Dsida-életmű egyik alappéldázata. Szerkezetéből érthetővé válik az egész életmű szerkezete. Középpontban a szobor kísérteties szimbólummá emelése. Az első szakasz éles szembesítés. A város önfeledt hétköznapja és a szobor sötét titka. A két következő ezt viszi tovább. Korzó, térszene, szerelem, játék a város tárgyi világának részévé élt szobor körül. Ám éppen ez sérti a komor bronzalak archaikus rémületeket őrző, magába zárt fenségét. E sérelemtől lesz profanitásból paradigmává. Árnyként lép le a vulgari-zált talapzatról. Hogy keresztel, az evangéliumi szenvedéstörténet és a középkori üldözéstörténet keresztjével jelölje meg az öntudatlan bűnösök házkapuit. A vers igazi döbbenete a prózainak és a paradigmaticusnak, a triviálisnak és az apokaliptikusnak az egymásba való átmenete. Ahogy a főtéri Mátyás-szobor a városképet meghatározó hétköznapi alakzata a meg nem nevezett bűnök világvégi megbüntetőjének rangjára emelkedik. Ahogy a hétköznap képe és az ítéletnap képzete egymásra csuszlik. És egy kísértet-város képének körvonalait rajzolja meg.

Még a Sétatéren is. A város hétköznapijainak, csónakázásnak, korcsolyázásnak, napozásnak szelíd világában. De a Sétatéren végzetes, világvégét sugalló ősz van. A nagy allé keserves, őszi sétány. A fák süllyedt hajók árbocai. A bokrok nagy vízipókok. Az út nyúlós tengeri kígyó. A tó sötét álom a szív fenekén. Elátkozott táj. A padon ülőkben csontvázak víziói. A szívében feloldhatatlan magány. A halálra ítélt kreatúra magánya. Az utolsó novemberi fényben „penge leng” a feje fölött. És álomtalan éjszakában feje alatt „kigyúlt a párna”. Mintha magával a teremtéssel lenne baj. Amelyben a költői én is részt vett. És ezt is – úgy mint a többi! – végzetesen elhibázta. Ettől lesz halálparkká a Sétatér. Egyetemes apokalipszissé az őszi tópart. És az „összezavart” teremtésben a rábízott, romolt világ „belefut az üstökösbe”. Így most a világ, a „gigász beteg” fekszik a tóparton, a „törpe padkán”. Legfeljebb a szerelem összehújása lehetne gyógyír. De nem adatik meg. Talán csak remélni lehet. A még vegetáló természetben. Felhőben, tóban, bokorban, napsütésben. Nem valószínű, hogy jönne. Hiszen ötvenhárom napja halott már Kuncz Aladár is. Akkor pedig fel kell menni a Kálváriára. Oda, ahonnan hajdan elindultak a gát és a Szamos felé Aprily Lajos halott jezsuitái. A Kálváriára, hogy „önmagát feszítse meg”. Úgy tűnik, meg kell tenni. A sötét, kátrányos, szurokfekete égbolt se üzen semmit a Fürdő utcai éjszakában. A begyógyult seb vérzése is jelzi: az áldozat elkerülhetetlen.

A könyves város

„De te, templom, őrized
lelki javát híveid legjavának,
tovább plántálad hited
s tartod magad évezredes kovásznak.

Szent kövek, szent tanítás,
templom az utcában, mely maga templom,
eleinktől a hibás,
hiú világ ellen a kész testamentom,

égi barlang, szent-terem,
te nem szerencsés balzsamos halottak
testét őrzöd! Jeltelen
múlt háza vagy: erdélyi Pantheon vagy!

(Jékely Zoltán)

„inkább bármitől szakadhatok el,
mint a könyvtáramtól,
inkább bármitől, mint a temetőimtől,
inkább bármitől,
mint önmagamtól.”

(Lászlóffy Aladár)

A könyves város sokféle lehetne. Például az egyetemnél. A Farkas utca elején. Vele szemben a Lyceum könyvtárral. A Király utcában. A Toldalagi-Korda palotánál. Ahol Bánffy Miklós is lakott. A New York kávéház környékén. Ahol a fél erdélyi irodalom tanúzott. Vagy netán az Egyetemi könyvtárnál. A Szent György téren. És még néhány lehetőség bízást sorolható.

Most azonban egy sajátos félkörívről van szó. A Farkas utca déli oldalán kezdődik. Az eltüntetett földszintes háznál. Ahol Apáczai Csere János lakhatott. Innen megy a térré szélesedésig. A református templomig. Magában foglalja a régi református kollégiumot. Átvág a templom előtt. El a Szent György-szobor mellett. Így jut el a kollégiummal szemben a „tanári lakásokhoz”. Ahol a történész-tudós Szilágyi Sándor, a költő-kritikus Gyulai Pál, az író-publicista Kovács Dezső, a költő-tanár Áprily Lajos lakott. És – persze – Áprily fia, a költő Jékely Zoltán is. No meg a félkör kiszögellésében ott volt a nyomda. A kollégiumi nyomda. A XVII. századból. Igen. Misztótfalusi Kis Miklós nyomdája. E félkörív költészete a versekben. Reményik Sándornál, Lászlóffy Aladárnál. És ezúttal főképpen e félkörívet a Kolozsvár-mítosz középpontjába állító Jékely Zoltánnál. Persze mind ebből csak néhány adalék.

Itt ment át a Nagy Kúrián, az öreg kollégium és a Bethlen-bástya közötti hosszú udvaron, a templom déli fala és a Petőfi utca között hajdan Reményik Sándor. Amint leszállt a pincébe. Oda, ahol „apokaliptikus vasszörnyetegként” bömbölt a nagy rotációs. Itt adta át csendes verseit a hangos gépezetnek.

Tehát a kis tér. Az öreg kollégium és a református templom között. És szemben a „tanári lakások”. Csak a „történelmi hűség” kedvéért: amikor úgy tizenhárom és tizenhat éves kora között itt lakik a kamasz Jékely, a Szent György-szobor még nincsen. Az Egyetemi Könyvtár előtt áll. A Szent György téren. Csak sokkal később, a második háború után kerül ide. És itt van igazán jó helyen. Tőle teljesedik ki a szeglet. Amit Jékely a költészetbe emel. Ekkor érinti meg az elmúlás és az örökkévalóság dilemmája. A templom ihleti és talán a gát is. A fürdés a „bronztestű lányokkal”. Akiket Oféliává tehetett a lázadó Szamos. A Reményik megfigyelte örvényben. Amott a gát fölött. De most nem a gát sugallta örvényről, hanem a templom sugallta örökkévalóságról van szó.

A könyves város e szögletétől a költő nemigen szabadul. Novellában is megírja. A „tanári lakások” sejtelmes pincejáratait. Ahol megküzd az idősebb kamaszbarát alakított gonosz kísértethalállal. Megküzd vele és legyőzi. A pincejáratokban. Szemben a sejtelmes csigalépcsővel. Ami a templom padlására vezet. A templom tövében a játék legyőzi a halált. A templomban a történelem legyőzi az elmúlást. Hogy is van?

Nem ironikus-nosztalgikus novellában győzi le, de emelkedett lírikus-elégikus ódában. A templomnak és várnak a könyves város szimbólumává emelt mitológiájában. Ahogy éjig nőnek átszellemített szervességben a templom falai. Furcsa ellentét. Szerves és szervetlen kettőse. Amiben a szerves az elmúló-halandó. A szervetlen a megmaradó-halhatatlan. Szervetlen, amit a szerves, halhatatlan, amit a halandó épített. Logikátlan a hétköznapi logika, logikus a költői logika világában. Ami a szervetlent átszellemíti. A szerves örökkévaló hordozójává avatja. Pontosan ez adja a templom éthoszáét és mítoszáét az elégiko-óda világában. Ami a *scol*, a pusztulás ellenében fogalmazódik. A vers szívében. Ahol két részre tagolódik. Pátoszáét ráció és hit egysége adja. A racionalizált hit dicsérete. A végső dolgok feletti töprengés „pinceérlelése”. A reformált hit vallomása. Benne egy átélte „templomtörténet” is. Amint katolikusból reformátussá lett. Elhagyta a más hit „kecsegtető pompáját”. Pontos megjelöléssel: „mord lett és kálvinista”. Ilyenformán alakult az elmúlás, a *scol* ellen épített „erdélyi pantheonná”. Amott a könyves város keleti végében.

Ehhez tér vissza – a könyves város költészetének utóhangjaként – Lászlóffy Aladár. A kolozsvári könyvekhez és nyomdákhöz írt, mélyről jövő fohászában. Ahol a nem létező házon lévő emléktábla mögött „Kis Miklós mester / ipar-előtti hangtalan gépei / dübörögnek”. Itt, a nyomdánál a félkörív keleti végén vagyunk. Innen lépünk át a nyugati végére. Ahol Apáczai olvas. Ma már ugyancsak nem létező lakóházában. És a leszállt ködben könyvtől könyvig elgyalogol. Csakhogy ő is érzi, mi is tudjuk: a könyvek mögött felsejlenek a házsongárdi fák.

„Tavaszdik. Holt tavaszok
fáradt szívembe visszajárnak.
S fáradtan is köszönni kell,
köszönni kell a napsugárnak.”

(Áprily Lajos)

„Alkonyat tájt hiába vont a szél
zord köröket a látóhatárra,
s hiába indította utcákhoz
őszies szigorú patruláit.
Nem húztam összebb
nyakamban lobogó sálam.
És úgy jöttem, jöttem volna
egész hazáig,
de az egyetem előtt (én nem tudom, miért),
hol éppen véget ért az óra,
s harsogva tódultak ki a lányok,
lassúbbra fogtam a lépést,
és mosolyogtam rejtélyesen,
mint aki minden titkok tudója.”

(Kányádi Sándor)

Nos, tavasz van Kolozsváron. Áprily fáradtan köszön a napsugárnak, Kányádi minden titkok tudójaként mosolyog. De önmagában ez még nem reveláció. Áprily sorolja a költészet nagy – közkeletű – felismeréseit. A mezítláb malomkerekező gyerekeket. A vidáman rügyező almafákat. A kacagva ibolyászó lányokat. A barkaszagok aromáját. Friss vízben a halászatot. Termékeny feszültséget csak az ellentét ad. Az öreg szív és a fiatal természet, az őszi ember és a tavaszi fuvallat, a fáradt köszöntés és a harsogó visszaköszöntés ellentéte. Meg a holt, egykori tavaszok emlékezete és az élő, mai tavaszok jelenléte. Hervadó köszöntés a virágzó tavasznak. Egy megcsillanó költői kép hoz ez őszies tavaszba poétikai távlatot. A napfényben messziről láthatóan felragyogó főtéri aranykereszt. Ahogy az őszi jelképet kiemeli a hétköznapból. Ötvöztén a szakrálisat és a profánt, az archaikusat és a naturálisat. És ez az ötvözet adja meg e fáradt köszöntés csendes diadalát. Mert a fény ellenállhatatlanul elhossa a tavaszt ennek az őszies városnak.

Az igazi nem őszies, hanem tavaszias tavasz, az eleven város Kányádi verseiben. A színhely is megejtő. Tavaszköszöntés a Házsongárd fölött. Nem a temetőben, de a temető közelében. (Mintegy a temető ellenére?) De nem akarok semmit túlértelmezni. Tavasz hangokban: füttyörészésben, dalban, dudorászásban. Színekben: fekete-piros szabóbogarakban. Fényekben: ingujjra vetkőzött napsugárban. Mozgásokban: füvek növekedésében, tócsák kézfogásában. Illatokban: égett gazok kesernyős füstszagában. És mindenekfelett a költői én telet-elmúlást feledő hangulatában. A szélben szabadon lobogó sálban. Az egyetemről kitóduló lányok harsogásában. A költő titkokat tudó mosolyában. Vajon milyen minden titkokat tudhatott? Talán azt, amiről álkeleti bölcsességei gyűjteményeiben egyszer Füst Milán beszélt? A legfőbb költői igazságok megfogalmazásaként. Hogy a virágzó fáknak és a szép fiatal lányoknak mindig igazuk van. Gondolom, a Házsongárd fölött és az egyetem előtt is.

E költői bölcsesség emelkedik valami történelmi igazolásba és folklorisztikus magaslathoz a Malomárok és a Telefonpalota közötti járdaszigeten fogant versben. Ott, a Malom

utca és az Óvár között. Amit nem költői bölcsességként, nem történelmi igazolásban, nem folklorisztikus magyarázatban Csirkepiacnak neveztek hajdanán. Valami profánnak induló, de mitikussá emelkedő himnikus dicséret ez. A csütörtök és vasárnap kimenős, fekete-piros népviseletben táncoló lányokhoz. A zeneszó és énekszó nélküli ritmikus-mitikus-mágikus tánchoz. Ami tagadhatatlan erővel, átütő hangulattal, nem jelentésbeli, de érzelésbeli kettősségben, a mozgás ősnyelvében mozdulatról mozdulatra megfogalmazódik. A feketével a gyászt és szomorúságot is, a pirossal az életet és örömet is sejtethetve. Mozdulattá avatva a világot. Gesztussá költve az életérzést. Gesztussá, ami gyerekkori örömből és nyelv előtti ködből egyszerre jöhet. Koporsót és megváltójaszolt egyszerre hozhat. Ám most mégis legerősebben valami tavaszian elevent hordoz. Az eleven város életlehetőségeit.

Valami ilyesmi kellett a végére. Derűsebb kicsengésnek. Legalábbis olyannak, amiben benne van a derű lehetősége. Talán így diktálták eredendően sematizmusra hajló beidegződéseim?

Lehet, mégsem. Sok arca van a városnak. Most ezeket ragadtam ki. Az arcokat nem formálhattam. De talán megidézni és értelmezni képes lehettem. Egyébként tudom, amit Molnos Lajos rezignáltan elmond:

„A Szent Mihály templom még a helyén.
A Mátyás-szobor még a helyén.
A Szamos, a Házsongárdi temető
és a Farkas utca is még a helyén.
Lám, a nyár is még nyárára esik,
És Kolozsvár is még Kolozsváron található.”

Jegyzet

Írásomban az alábbi szerzőkre és versekre hivatkozom:

Áprily Lajos: *Ritkul a hosszú mályvasor; Kolozsvári éjjel; Októberi séta; Fegyvertelen vadász dala; Juhok; Szeptemberi fák; Köszönet a napsugárnak; Fegyverszünet*

Reményik Sándor: *A gát; Amíg a nagy kúrián átmegyek; A lázadó Szamos; Válasz egy nagyon messziről jött levélre; Versek egy házikóról*

Salamon László: *Kolozsvári ősz*

Bartalis János: *Kolozsvárhoz; Látod amott a várost?*

Dsida Jenő: *Sötét szobor a város felett; Ősz a Sétatéren; Tóparti könyörgés; Út a Kálváriára; Kálvária; Inmáron ötvenhárom napja; Hálóing nélkül*

Jékely Zoltán: *Seol ellen; Vízparti ének*

Kányádi Sándor: *Tavuszi séta; Fekete-piros*

Lászlóffy Aladár: *Emléktábla a nem létező házban; Az olvasó Apáczai*

Molnos Lajos: *Kolozsvári képeslap*

Király László: *Képes levelezőlap Méliusz Józsefnek; Szilágyi Domokos sétéi; Dónát-út*

Balla Zsófia: *Utazások*

Szőcs Géza: *Kolozsvári horror*

Orbán János Dénes: *A téli éj, Kolozsvár*

A tetthely megközelítése

(Egy nyomozás krónikája)*

„Mind jól tudjuk, egy holttest
történetet rejt magában.”
(Geoffrey Hartman)

„Hagyjon már békén ezekkel az
időre vonatkozó kérdésekkel!”
Nincs semmi értelmük.”
(Beckett: *Godot-ra várnak*)

Reggel. Hat óra. Ökölrel verik az ajtókat a Munkácsy Mihály utcai vöröskeresztes otthon folyosóin. A szobaparancsnokok gyülekeznek. Na, srácok, jön vissza a szobába a nagyobbik Riegler, a testvérek várnak ránk, irány a gettó vagy a Duna-part.

A szalmazsákokon ülve pakolunk a hátizsákjainkba. Öt percet kapunk rá. Van már ebben gyakorlatom. A lépcsőfordulóban egy csendőr parancsokat osztogat. Indítják a lányokat a második emeletről. Lábujjhegyre állok, de nem tudom Verát felfedezni. A felügyelők karján a vöröskeresztes karszalag. A nyilasok őket is közénk lökdösik.

Arcal a Délibáb utca felé hármásával sorakozunk. Felfedezem Verát, tizenöt-húsz méterrel áll előttem. Bal kezével Judi kezét fogja, jobb kezében a kiskofferja, Edo annak a fogójába kapaszkodik. Vera svájcisapkája alatt kendő, a fülét melegíti.

Gizi kirohan az épületből. Vöröskeresztes karszalagja van, egy géppisztolyos belöki a sorba. Gizi kiabálva követeli, hogy beszélhessen a parancsnokkal. Odajön egy másik nyilas. Gizi igazolványt mutat. Előrevezetik. Egy honvédhadnagy visszaengedi az épületbe.

A nyilasok három csoportot alakítanak, Vera a két kisgyerekekkel a második csoportban van. Én a harmadikban. Mindegyik csoport élén két géppisztolyos. Csendőrök az utóvédek. Gizi újra kijön, tárgyal a hadnaggal. Amikor elhalad mellettem, súgom a nevét. Próbáljatok várni, súgja vissza, akkor is, ha parancsot adnak az indulásra, mondd meg a többieknek, próbáljatok várni. Riegler röhög. Ha közben a seggedbe lőnek, akkor is próbálj csak várni?

A felügyelők közül többen kilépnek a sorból. Odamennek a kicsikhez és a lányokhoz. Tanácskoznak Gizivel.

* A regény előző fejezeteit a 2003/5., 2004/1. és a 2005/1. számunkban közöltük. (A szerk.)

Indítják az első csoportot. A puskákra felkerülnek a szuronyok. Jobb kéz a géppisztoly tusán. Parancsszavak a második csoportnál. Verát eltakarják előlem a magasabb lányok. Az Andrássy út felől fekete Pacard kanyarodik be. Fékez. Láttam már a szemüveges férfit, aki kilép a kocsiból. Az asszonyt is, aki vele van.

Gizi rohan az autóhoz.

Egy alezredes is érkezett a kocsival. Magához rendeli a honvédhadnagyot. A hadnagy vigyázzban áll előtte, azt mondja, neki végre kell hajtania a felettesétől kapott parancsot. Két géppisztolyos nyilas lép mellé, az alezredesre fogják a fegyverüket. Az asszony fényképezőgépet vesz elő, az egyik géppisztolyos kirántja a kezéből. Az alezredes csőre tölti a pisztolyát. A szemüveges férfi felmutatja az igazolványát. Az alezredes azt mondja a hadnagynak, hogy a külügyminisztériumból jött, a magasabb parancs érvényes, a diplomáciai megállapodásokat minden katonai rendfokozatú egyénnek végre kell hajtania. Kitépi a géppisztolyos nyilas kezéből a fényképezőgépet, visszaadja az asszonynak.

A hadnagy tiszteleg. A hölgy fényképez. Odaszól Gizinek, állj ide te is, drágám, legyen végre egy fényképem rólad. Gizi nem mozdul. Az asszony lefényképezi őt ott, ahol áll. Lehet, hogy rákerültem én is a fényképre.

Hármas sorokban haladunk visszafelé. Az első csoportot már nem érték utol. Futva jön egy vöröskeresztes karszalagos férfi, már áthajtották őket a gettó deszkakapuján, mondja.

„Szálasi nemzetvezető a zsidó gyermekotthonokra és egyéb zsidó karitatív intézményekre vonatkozóan a Nemzetközi Vöröskereszt memorandumát a védettségéről csak annyiban veszi tudomásul, hogy ezek a működésüket csak a gettón belül folytathatják.”

A Pacard elindul. Gizi is a kocsiba ül. Az előcsarnokban odalép hozzám a férfi, aki a hírt hozta, hogy az első csoportot már nem érték el. Nézi a halinakabátot. Te adtad kölcsön Soproninak a viharkabátodat? Azt üzeni, hogy ne haragudj, egyelőre nem tudjátok visszacserélni. Ez nagy nekem, mondom, és nehéz. Látom, de nem tudja. Miért? Számonkérő a hangom. Azért, öcsikém, mert akcióban volt és egyelőre szedik ki belőle a golyót, egyelőre mossák a vért a viharkabátodból.

Kedves asszony volt Gizi szerint Lutz felesége, mondja majd anyám, kicsit sokat ivott Gizi szerint, de akkor már Gizi is elég sokat ivott, akkor már biztosan lehetett tudni, hogy Bözsikét nem találja meg, de mégis végigkérdezett mindenkit, amikor bejött kétnaponként hozzánk a kórházba.

Megyünk vissza a szobáinkba. Vera integet a folyosókanyarban. A másik kezével fogja Judi kezét.

Karl Lutz próbál újra összeköttetést találni Bernnel. Utána Friedrich Bornt keresi. Nem találja az irodában. Gertrud maga hívja elő a filmet, amit a nyilas akcióról készített, az egyik sötétkamrául szolgáló szobában. Felrajzszögezi az új sorozatot a többi kép mellé a falra.

Az első képen Gizi látható, mögötte a Munkácsy Mihály utcai vöröskeresztes otthon bejáratánál két géppisztolyos pártszolgálatos. A következő képen Gizi mellett az indításra kész menetben három fiú. Tizennégy-tizenöt évesek. Az egyiknek feltűnően hosszú a kabátja. Gertrud még nem látott ilyen sujtásokkal

mintázott kabátot. A gyermekotthonnal szemközti ház loggiáján idős asszony hajol előre. Kezében zsömle, éppen beleharap.

Gertrud a Szabadság tér felé haladó Pacardban is fényképezett. Az újabb sorozaton lebombázott épületek. Az Andrassy út 60. előtt nyilas őrség. A Hitler téren sárgacsillagos gyerekcsoport. A menet mellett kerékpáros fiú. Nem lehet több tizennégy évesnél. A katonaiskolások egyenruháját viseli. Rangjelzés nélküli zöld paroli. A tisztkéhez hasonló sapkáján két rézgomb. Gertrud akkor exponál, amikor elhalad mellettük, és megfigyeli a diplomáciai rendszámú kocsit. Nézi a fiút a falra rajzszegezett fotón. Tojásdad fejforma. A sapka a jobb szemöldökéig csúszik. Szigorú tekintet.

A frontvonal azon a napon éri el Gödöllőt. A szétvert 18. és 10. gyaloghadosztály zászlóaljnyi megmaradt legénységét német alakulatok alá rendelik. December 12-én a Tápiógyörgyénél bevetett, rosszul kiképzett tartalékosok nagy része megszökik. Pótlásukra kétezer önkéntes nyilas gyülekezik a Szentendrei-szigeten. Prónay alezredes, a tizenkilences fehérterror egyik parancsnoka előkészíti a különítményesei bevetését. A másik volt különítményes, Vannay László is zászlóaljat szervez nagyrészt tizenöt-tizennyolc éves fiúkból. A 22. SS-lovashadosztálytól szerez kiképzőket. Azon a napon, amikor Gertrud hosszan nézi a katonai iskolás kerékpáros kisfiút, a Vannay-különítmény a budai Toldy Gimnázium pincéjében és a Duna-parton több tucat embert gyilkol meg. Ők végzik ki a katonaszökevényeket és az elfogott szovjet katonákat. Szálasi Ferenc őrnagy rangot adományoz Vannaynak, aki a zászlóalj veszteségeit úgy pótolja, hogy razziákat tart a pincékben, akit harcképesnek tart, annak puskát nyom a kezébe és kiképzés nélkül beveti.

„Galántay Ervin, a Vannay-zászlóalj önkéntes hírvivőfutárja mint kőszegi katonaiskolás.” Fénykép, aláírás Ungváry Krisztián *Budapest ostroma* című, 1998-ban kiadott könyvének 91. oldalán. Tojásdad alakú fej. A katonai sapka a jobb szemöldökre húzva. Szigorú tekintet.

Karl Lutz átjön a másik helyiségből. Nézi a falra rajzszegezett új fotókat. Legtovább azt, amelyiken a kíséretében lévő Bagossy alezredes fegyvert fog a nyilas karszalagos hadnagyra. Nem értem ezt a Bagossyt, mondja Karl Lutz, az is egy vadállat. Arra gondol, hogy a képek titkai máshol lehetnek, mint amire az ismeretei kiterjednek. Ő azért fotózik, hogy azt rögzítse, amit más nem fedez fel. Gertrud is. Lehet, hogy a felfedeznivaló ott van a képen, de nem az, amit ő annak gondolt? Sok részlet azonosíthatatlan a számára, holott mintha mindenre emlékezett volna. A tekintetek, a hely, az idő... mintha mégsem... Próbálja azokon a fényképeken, amelyeken ő is látható, a korábbi önmagát felidézni. Minden látható, ám mégis mintha elveszett volna valami. Két hete készített egy képet a berni külügyminisztérium bejáratáról. Kedve támadt néhány városi fotót készíteni. Keresett valamit az épületbejáraton, de erre most ébred rá, miközben nézi a falra rajzszegezett képet. A külügyminisztériumban minden kérdésére azt válaszolták, hogy megkapták a jelentéseit, összesítették. Holott azt kellett volna mondaniuk, hogy elhallgatták, a fiókok mélyére süllyesztették.

Gertrud konyakot tölt magának. Karl Lutznak nem tölt. Meglepi, hogy kér.

Te sem szeretted a zsidókat Palesztinában, mondja. Ezek mind hazudnak, rekonstruálja évekkel később Lutz azt, amit erre felel. Kik? Hát Bernben, a külügy-

ben mindenki. Persze, mondta Gertrud, írja majd Lutz. De te mégis ezeknél akartál karriert csinálni, most is közöttük akarsz...

Lutz leteszi az asztalra a teli konyakospoharat. Gertrud elfordul. Talán arra gondolt, írja majd Lutz, hogy amit mondott, azt mégsem kellett volna kimondania.

Annyit válaszol a feleségének, hogy szerencsés véletlen volt a találkozásuk Feinével Palesztinában.

De te akkor sem mondtál el nekem mindent, amit tudtál, ugye, drágám, és most sem.

Nem mondtam el.

Helyesnek találsz?

Szolgálati titkok.

Az is, amit Feinétől tudtál meg?

Megesketett...

Mind hazudnak, akkor mit számít az, hogy megesketett.

Erre széttártam a karomat, írja majd Lutz.

Átmegy a másik szobába.

Azt se mondtam el, hogy Feine azzal búcsúzott, maguk ezt, Karl, nem érthetik, mi tudjuk a jövőt, most csak nem sikerült.

Gertrud az egyik karosszékekben ül. Kis köröket ír le a lábfejevel. Mélyeket lélegez. Behúzza, kifeszíti a hasizmait. Nyakkörzés. Feláll. Megtölti a kávéfőzőt. Alágyújt. Háromszor forr fel a víz a lombikban. Óvatosan benyit a másik szobába. Lutz már alszik a nemrégiben hálókörnyékre alakított helyiségben a franciaágyon. Az állólámpa nincs lekapcsolva. Ez szokatlan. A lámpa fénye a kis, kerek asztalon. Az asztalon dosszié. Narancsszínű, zöld zsinór fűzi át. A zsinór masnija kioldva, a dosszié nyitva.

Gertrud még nem látta a narancsszínű dossziét. Nincs kétsége, hogy az ő számára készítette oda a férje. Leoltja az állólámpát, visszamegy az irodába.

Huszonöt perc múlva éjfél.

A dossziében legfelül Karl Lutz feljegyzései. Az elsőt már Budapesten írta.

Dr. Jezler 1942. július 30-án szigorúan bizalmas jelzéssel jelentette a központi rendészeti hatóságoknak a borzalmas keleti eseményeket, melyek a wannsee-i konferencia döntéseinek a következményei. A berni központ reagálása: a kölcsönös rágalmakat kritikával kell fogadni.

Gertrud cigarettára gyújt. Ki az a dr. Jezler? Mi az, hogy kölcsönös rágalmak?

Miért nem vezetnek jegyzőkönyveket a Szövetségi Tanács üléseiről? – írja Lutz a következő lapon. Nem akarják, hogy a svájci nép értesüljön arról, amit ők már tudnak?

Fénymásolatok: „Franciaországban gyermekeket szakítanak el brutálisan a szüleiktől, olyan jeleneteknek lehetünk szemtanúi, amelyek a betlehemi gyilkosságok emlékeit ébresztik fel. A jelek szerint egyetlen főcél van: a zsidóság teljes kiirtása.” A luzerni *Schweizerische Kirchenzeitung* 1942. augusztus 27-i számából.

Albert Oeri nemzeti tanácsnok 1942 októberében felhívást intéz az első svájci menekültügyi gyűléshez: „Nem lehet mindent hivatalosan közzétenni, amit tudunk. De állíthatom, ami a határainkról visszavont menekülni vágyókra vár, sokkal rosszabb a halálnál is.”

Vilniusban hatvanezer zsidót gyilkoltak meg, írja az egyik svájci lap 1943 februárjában.

A zürichi munkasegélyező egyesület 1943 márciusában felhívja a figyelmet arra, hogy a határról való visszautasítás gyakorlatilag egyenlő a halálos ítélettel.

1943. július 27-én a zürichi zsinagógában bejelentik, hogy családok százezreit irtották ki.

Gertrud géppisztolysorozatokat hall az utcáról.

Éjfél múlt öt perccel.

Dr. Heinrich Rothmundnak, a központi rendőri szervek vezetőjének utasítása a határőregységnek 1942. december 29-én: „Mindenképpen ügyelni kell rá, hogy a visszautasítandó menekültek senkivel, sem közvetlenül, sem közvetítők révén telefonösszeköttetésbe ne kerülhessenek.”

Gertrud inna még a konyakból, de úgy érzi, kihányná.

Iszik.

Nem hányja ki.

Mindent a szemükre vetettem, amikor a múlt héten Bernben voltam, írja Lutz.

Gertrud látja a dátumból, hogy ez két hét előtti feljegyzés. Bólogattak, olvassa, másról kezdtek beszélni. Nemcsak magukat alázták meg, engem is. Mégsem bánom ezt az utat. Tisztábban látom azt a vétket, amelyben nem vagyok részes, de akár lehettem volna, és ennek a szégyenét viselem. Tegnap megtaláltam az amerikai követség itthagytott könyvtárában *A Karamazov testvérek* angol példányát. Éjszaka olvastam. Gertrud, hál' istennek, nagyon nyugodtan aludt. Aljosa szavait olvastam: jók vagyunk, jók... Mikor voltam utoljára templomban?

Gertrud sárgás hányadékot kóp a perzsaszőnyegre. A cipője talpával szétkeni.

Tegnap Friedrich Born átadta az auschwitzi jegyzőkönyv német fordítását. Tőle tudom, hogy 1944. április 7-én a tábor ellenállási szervezete megszöktetett két szlovák zsidó férfit, Walter Rosenberget és Alfred Wetzlert, akik álnevet vettek fel. Bemutatták bizonyítékaikat, a táborrajzokat, az adatokat a meggyilkoltakról, a Cyklon B ciánpreparátumról. Jelezték, hogy Auschwitzban már készülnek a magyar zsidók fogadására és elpusztítására. A jegyzőkönyv terjedelme magyarul 38 oldal, 1130 gépelt sor. Ismertetik a tábor helyszínét, felszerelését, őrzési rendszerét, a gázhalálra ítélték szelektálásának módszereit.

A jegyzőkönyvet Magyarországon szűk körben terjesztik, írja Lutz. Júniusban kapom meg a példányt. Tudomásom szerint ugyanekkor kapják meg a genfi zsidó szervezetek, amelyek továbbítják a sajtóhoz. A sajtó nem közöl részleteket sem. Tudomásom szerint ugyanekkor kapják meg a Vatikánban. Magyarországon megkapja Angelo Rotta pápai nuncius, Serédi Jusztinián hercegprímás, Ravasz László református püspök, Horthy Miklós, az ország kormányzója.

A következő lapköteg nagyalakú gemkapoccsal van összefogva. Külön iratcsomó a dossziében.

Gertrud elolvassa az első oldalt, türelmetlenül lerántja a gemkapocsot, hogy könnyebben tudjon lapozni. A mozdulattól a lapköteg kicsúszik a kezéből, mint-ha huzat is csapott volna a szobába, belekap a lapokba.

Feláll. Mindenekelőtt azt akarja megállapítani, hogy melyik ablak vagy ajtó nyílhatott ki. Mindent csukva talál. Letérdel, a mozdulattól megszedül. Feltá-

pászkodik. Elindul a fürdőszobába. Nem veszi észre, hogy a jegyzőkönyvoldalakon tapos. Hideg vízzel lemossa az arcát. Arra gondol, hogy talán megint a vérnyomása zuhant le. Lefekszik a fürdőszobába a szennyespadra. Lelógatja a fejét. Vár. Visszamegy a szobába. Az imént olvasta, hogy az auschwitz-i jegyzőkönyv harmincnyolc oldalas. Nem mer lehajolni a szétszóródott lapokért, attól tart, hogy újra elszédül. Lassan négykézlábra ereszkedik. Kezdi összeszedni a lapokat.

Éjfél múlt egy óra húsz perccel.

Nem tudja, mennyi ideig olvasott, mennyi ideig volt a fürdőszobában, mióta gyűjti a szétszóródott lapokat.

Hoz egy kancsó vizet, de előbb öblöget a mosdó fölött. Szájvizet használ, svájci fogkrémet. Givenchy kölniből tesz néhány cseppet a halántékára. Visszaül a karosszékbe. Mintha olyan idő telne, amely nem az övé, de mégis a részese. Kívül van ezen az időn, mégsem vonhatja ki magát belőle, megállapíthatatlan, hogy a valóságos idő az olvasás tartama, vagy annak az ideje, amit olvas.

A szűkebb értelemben vett tábor, olvassa, egy kb. 500x300 méteres területen fekszik, kb. 3 méter magas betonlappal van bekerítve, az oszlopokat magasfeszültségű áram köti össze. Az őrtornyok 5 méter magasak, gépfegyverekkel és fényszórókkal vannak felszerelve, negyed háromkor olvassa, hogy hetenként kétszer, hétfőn és csütörtökön a tábori orvos megállapítja azoknak a számát, akik elgázosítás útján megsemmisítendőek, a hullájuk elégetendő, tíz percig próbálja összeadni az elgázosítottak beérkezési transzport szerint részletezett számát, a szám olyan hatalmas, hogy nem képes tovább a műveletre, három óra körül olvassa, hogy 1943-ban nyílt meg az újonnan épített gázkamra és krematórium Birkenauban, a krematórium hamuját a Hermannsee nevű mezőgazdasági telepen mint trágyát értékesítették. „Kilenc kemence egyenként négy nyílással, mindegyik nyílás három hullát fogad be, amelyeket másfél órán belül hamuvá éget. A napi befogadóképesség kétezer hulla. A krematórium felavatására, amikor nyolcezer krakkói zsidót gázosítottak el, előkelő vendégek érkeztek Berlinből. Szorgalmasan használták a gázkamra ajtajára szerelt kémlelő lyukat, az üzemelésről nagyon elismerően nyilatkoztak”, miközben olvas, tudja, hogy néhány hónappal előbb abból az országból, amelyiknek a fővárosában olvas, négyszázezer ember már ugyanerre a sorsra jutott, arra gondol, akiket tőle méterekre sorakoztattak az Óbudai Téglagyárban és akiket a budai hegyek között vezető országúton a szeme láttára elindítottak, minden bizonnyal ugyanerre a sorsra jutottak, fél négy körül befejezi az olvasást, próbálja a szokatlanul nagy gemkapoccsal egymáshoz erősíteni a jegyzőkönyv lapjait, visszahelyezi a dossziéba, egy lap közben kihullik, éppen a köpedékétől csúszós szőnyegre, fel-emeli, zsebkendőjével gondosan megtörli, összecsukja a dossziét, meglátja a még teli konyakospoharat, utánanyúl, nem a szájához emeli, habár az a szándéka, nem érti, hogy ha inni kívánna, miért nem a szája felé mozdul a poharat tartó keze, olyan erősen szorítja a poharat, hogy az üveg megreped, az egyik bútorhoz vágja, a csendülés után ajtónyitást hall, nem mer megfordulni, hogy szembe ne találja magát Karl Lutzcal.

Az ajtóban az egyik titkárnő áll pongyolában, segíthetek valamit, asszonyom, kérdezi, nem, semmit, mondja Gertrud, de hiszen vérzik a keze, mondja a titkár-

nő, kivezeti a mosdóba, lemossa a tenyerét, ahol a pohárszilánkok felsebezték, gézzel átköti, Gertrud arcon csókolja, aludni küldi, a dossziét magához szorítja, bemegy a hálószobának használt helyiségbe. Felkapcsolja az állólámpát. Karl Lutz nyitott szemmel fekszik. Gertrud látja, hogy Lutz látja, amint a dossziét visszateszi a kisasztalra. Mint egy halott, gondolja Gertrud. Leoltja a lámpát. Leveszi a pongyoláját. A fehérneműre húzza a hálóingét. Lefekszik Lutz mellé, a közös takaró alá bújik. Úgy érzi, olyan közel van most a férjéhez, amilyen közel soha. Szeretné átölelni, de úgy sejt, hogy Lutz ezt most akkor sem kívánná, ha tudná, hogy nem szeretkezni akar.

Reggel fél hétkor ébrednek. Együtt készítik el a garzonkonyhában a reggelit.

Nem beszélnek.

Együtt mennek át a hálóhelyiségbe.

Gertrud Karl Lutz íróasztalának legalsó fiókjába teszi a kisasztalon hagyott dossziét.

Anyám mutatja a fotót, amin Gizi látható a Munkácsy Mihály utcában. Azt mondta, mondja anyám, hogy róla készült egy másik is, ezt nekem adja, mert te is rajta vagy, ott állsz a sor szélén.

A felsorakoztatottak mögött, a szemközti ház loggiáján látható az asszony, aki éppen egy zsömlébe harap.

FABRIZIO A HUSZADIK SZÁZAD HARCMEZEIN

A világ ideje és a megélt idő Sándor Iván Tengerikavics című könyvében

Proust írja egy helyen, hogy vannak az „igazi események” és ezekkel szemben létezik „a könyvek párlata keltette valóság”, de – és ezt már Sándor Iván teszi hozzá – „a valóság... gondolatban átszűrte valóságként is hiteles lehet”.¹ Régi dilemma, hogy a jelöltnivaló és a jelölés miként hozható összhangba, s a művelet vajon nem eleve halálra ítélte-e. Hiszen az emlékezés, az eltűnt idő megragadása is fikció, a szüntelen újrakezdés pedig fölismerése annak, hogy a fölidezésben semmi sem pontos, mivel eleve nem lehet az: „De hát mi ez? Emlékek? Az én történetem? Van történetem? Azt mesélem? Ez volna az én történetem elmesélése? Mivel rendelkeztem? Volt gyermekkorom. Nem mindenkinek volt. Ez ajándék? Ajándék. Volt ifjúságom. Nem mindenkinek volt. Mit tudhatok még meg magamról?

Jó volna nem írni tovább... Vagy ha tovább írja, úgy írni, hogy minden perccel elszöszmötölhessen. Milyen volt például a sátorban várni... Hogy lehet ezt negyvenkét évvel később leírni? Nem is tudom már, milyen volt. Elképzeltetek valamit arról, hogy milyen volt ott várni akkor, de ezt *most* képzelném el. Aki visszagondol, az egy másik ember. Miközben ugyanaz. Ki azonosítaná azt, amit 1995-ben leír arról, amit 1953-ban érzett? Csak ő maga. A kudarc be van építve a leírásba.” Sok regényíró ezen a ponton megremül. Ám Ottliktól Kertész Imréig (*A kudarc*) számtalan példa igazolja, hogy a fölismeret helyzet termékenyítő is lehet. A valóság dokumentumai is fikcionalizáltak, s az Én írott valóságát létrehozó retorikai-irodalmi technikák már ezt az „anyagot” hozzák működésbe. Hogy elszakadoznak a szálak, melyek a szöveget a szerző múltjához, életvilágához kötik, természetesen minden fikcionális szöveg létrejöttére jellemző. A *Tengerikavics*ban azonban nem egyszerűen a közvetlen élmények és tapasztalatok átalakulásáról és e folyamatnak a fikción belüli megmutatásáról van szó. Sándor Iván a fikcionalizálás romboló aspektusának fölmutatásával e küzdelemnek mintegy egzisztenciális érdekeltiséget ad. A hajdani képek, mozdulatok, jelenetek találkoznak azzal, amit *most* érez, ahogy *azokat* a képeket, jeleneteket, mozdulatokat látja, pontosabban elképzei. Az emlékező aztán odáig is eljut, hogy „a mozdulat elképzele *most* a jelenben ugyancsak hiábavaló”. Ám ez a reflektív mozzanat mégsem tagadja teljesen a szövegben konfigurálódó élet- és családtörténet előzetes tapasztalatainak közvetlenségét, azonosságát és rekonstruálhatóságát. Tagadja viszont a dolgok és történések körülhatároltságát és linearitását. Az 5. fejezetben Ottlikot idézi: „Minden megszakad, félbemarad, tépné ki magát belőlünk. Hát fordítsd el a fejed. Forduljunk el. Amikor a valóság széttépi folytonosságodat, iszonyattal és elborzadva fordítsd el a tekintetedet...”, „...de ne hagyd széttépni a folytonosságodat – írja Sándor Iván –; nem azért, mert az amúgy is vereségre ítéltnek (Rilke) ez az egyik győzelmi esélye (az ilyen viadalok meglehetősen mulatságosak), hanem azért, mert a folytonosságod hozzád tartozik, nélküle (nem egyszerűen nem vagy *az, aki*) alkalmatlan vagy rá, hogy a múltat élővé tedd, ami nélkül viszont semmit sem tudsz kezdeni a múlttal...”

¹ Sándor Iván: „Epilógus a *Tengerikavics*hoz”, in: *Séta holdfényben*, Szeged, 2004. 172.

Ha meg is szűnt az a hiedelmünk, miszerint egymás után történnek velünk a dolgok, a nem egymásutániságok, a fragmentumok azonban mégiscsak alakítanak bennünket. A *Tengerikavics* nyomozó munkájának ily módon nemcsak a „ki vagyok?“, hanem a „mi formált?“ a tétje. Az elbeszélés narratív identitást teremtő hatalma azt a belátást erősíti meg, hogy éppen a valós élet megfoghatatlansága miatt van szükségünk a fikció segítségére ahhoz, hogy „az élő tapasztalatot mintegy visszatekintve megszerezzük...“² Ez a visszatekintés száműz mindenféle linearitást, mivel a múlt homályba süllyedt részletei, az emlékek, értelmezések, reflexiók a szövegrétegek „cseppfolyósságát“ idézik elő. Az emlékezés vásznán folyamatosan jelennek meg a képek, de – mint némafilmvetítésen a műszaki hiba következtében – megszakadnak a képsorok, a közökbe újjak nyomulnak: „nem folyamatosan ugyan, hanem porrá zúzva minden kronológiát, cáfolva az idő sorbarendező képességét, évtizedek távolságában is egymáshoz kapcsolódva“. Az emlékező olyan tájakra halad, amelyeken talán a névtelennel foghat kezét. Sándor Iván regénypoétikájának is fontos mozgatórugója a vágyakozás, „ami a rejtett világ kitapintására ösztönöz“.³

Hogyan hozható közös horizont alá a személyes emlék és a közvetlenül nem ismertek emlékvilága? Simul-e (s ha igen, miképpen) a megnevezett és a meg nem nevezett? Sándor Iván az utóbbi megszólításában a próza nagy lehetőségét, kihívását látja. Hiszen akad, amivel évtizedekkel később sem lehet elszámolni: „Az emlékezésnek is vannak változatai. Van, ami folyamatosan benned marad, van, ami képpé változik, és a megszólításra előhívódik. A legmélyebben a meg nem mozdított emléktömbök élnek, és ezeknek gazdagabb a tartománya, mint amennyi összesűrűsödik bennük, ezek őrzik a megmagyarázhatatlan lényegét, tartják az idő oszlopait.“ Ebben a másféle, gazdagabb tartományban, ahol már az sem világos, mennyi az emlék s mennyi maga az emlékező, talán megtalálhatók a „névtelenül élő“ körülírásához szükséges szavak. Ezért mondja önmagáról (előbb harmadik személyben, majd hirtelen elsőbe váltva) az elbeszélő: „Úgy érezte, hogy kevesebbet mond el az emlékeiből, önmagáról, mint amennyi elmondható, de megértette, hogy ezt a leírás után érzi, annak többletnek a birtokában, hogy miközben ő maga megteremtí azt az önmagát, aki lejegyez, megjelenik a leírásban. Egy vagyok önmagammal, de ettől már más vagyok, önmagam befogadása megváltoztatja a befogadót, aki többet, mást lát, mert már az is emlék benne, hogy emlékezett.“ Így jön létre az imaginatív tér, amely évszázadnyi családtörténetet és életet befogadva az elbeszélő életét is jelenti.

Miért a folyamatos múltidézés? „A jelen, a jelenlét hitelesítése volna a hajtóerő?“ Inkább a szembenézésről és arról a fölismerésről van szó, hogy olyan korban él az elbeszélő, „amelyben nem szimptóma az irracionális erők jelenléte, hanem maga a létélmény. A jelenségekről lefoszlott a misztikum, mindaz, amivel találkozott, áttekinthető életmechanizmussá szerveződött, ő pedig pertuba került a valószerűtlenlennel.“ Lengyel Józsefről írja, de rokon létélményt érzékeltetve: „Egyedüli abban, hogy műveiben együtt jelenik meg a század infernójának »egyensúlyba billenő« két alapélménye, az Auschwitz-világ és a Gulag-világ; és egyedüli abban is, ahogy (mindhalálig) föltárja azt a nagy »századtitkot«, amelyben a szolidaritás, az egyenlőség, a szabadság eltiprását a szolidaritás, egyenlőség és szabadság maszkjában lehetett végrehajtani.“ Az életmű nagy témája, regények, esszék, drámák visszatérő gondolata ez. Hogyan hánthatók le a téveszmék, miként mutathatók meg a maszkok mögötti arcok? Átvilágítás, szembenézés – a történelemben sodródó és eleve vesztes ember egyedüli esélyei. Az a gondolat sem kizárólag a *Tengerikavics*ban fogalmazódik meg, amely históriánk karaktereként „a megoldatlanságok továbbhurcolására, a

² Ricoeur, Paul: „Az én és az elbeszélő azonosság“, in: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Bp. 1999. 403.

³ „Századvégi történet. Budai Katalin beszélget Sándor Ivánnal és Németh Gáborral a regényről“, *Alföld*, 1995., 12. sz., 41.

lezáratlanságra való hajlamot” jelöli meg. Az pedig egyenesen a történettudomány újabb törekvéseivel összhangban fogalmazódik meg, hogy a történelem mozgásáról olykor több tudható meg a felidézett érzésekből és eseményekből, jól dokumentált részletekből, önkényes nézőpontú memoárokból és régi levelekből, mint adatokból, évszámokból, nagyívű összefoglalásokból. Ember és történelem bonyolult összjátékában az író – a kortárs recepció találó megfogalmazását idézve – elsőként az érdekli, „hogy a történelem egyes eseményei milyen módon avatkoznak bele az egyén életébe. Nem arról beszél a szerző, hogy miként lehet meghatározni az én-t a történelem folyamatában, sokkal inkább ennek ellentettjéről, hogyan határozódik meg az én a történelem felől.”⁴ A 8. fejezet tanúsága szerint az elbeszélő hajdani énje 20. századi Fabrizióként bolyong a harcmezőkön. Fogalma sincs, hol jár, miközben azt hiszi, mindent ért, a korszakban és önmagában is eligazodik.

A *Tengerikavics* elbeszélő módszere az újfajta történelemfelfogás (minden tényrögzítésbe bele kell kalkulálni a szubjektivitást) és a régi emlékiratírói szemlélet messzemenő poétikai konzekvenciáira épül. Vukovics Sebő leírásában például a „mindig kiemelt helyen” található „teleobjektív lencsét” méltányolja; a sűrűsödési pontok kapnak így módon figyelmet, mialatt a kapcsolatok hálója sem vesz el. A mögöttünk lévő század konfeszcionális prózájának nagy öröksége a személyes és a történeti közös horizont alá vonása, a személyesből áthidalások kiépítése idegen létterekhez. Szeszélyes, búvópatakszerű kapcsolódásokban események, sorsok láthatatlan hálói fonódnak: „Felismerésük nélkül is egymás mellé rendeződnek az időkben, a térben látszólag összefűzhetetlen, ám a mélységekben mégis egymásról tudó érzések és események.” Ezek a távoli dolgok, emlékfoszlányok, hangulatok, gondolatok az elbeszélésben jelentős metaforizációs folyamatokat indítanak.

Miként a múltból újabb múltakba, úgy a magántörténetből a köztörténetbe is szüntelen átjárás nyílik. Az emlékirat, a családregény, a konfesszió műfaji kódjai működnek a fejezetek első felében. A második fél azonban minden esetben egy olyan szöveg(részlet), mely korábban már valamely Sándor Iván-esszé része volt. A doni katasztrófa tanulságairól *A föld alá vitt tények üzenetében* olvashattunk (1983), a légereket megjárt lengyel íróról, Tadeusz Borowskiról pedig a *Kelet-közép-európai kalandban* (1980). Vukovics Sebő visszaemlékezéseit *A memoárszindróma* (1982), a tiszaezlári pert a megjelenése óta több kiadást is megért *A vizsgálat iratai* (1973–1983) tárgyalta. Az ötödik fejezet saját levélrészletekbe montázsolt reflexióival a *Karácsonyi szövegrétegekben* (1993) találkoztunk. Noé és a Bárka példázata *A kelepce genezise és a tamil csónakosból jön* (*Karácsonyi szövegrétegek* című kötet, 1993), az 1952-es katonaévre való emlékezés a *Sűrű erdőből* (*Az idő füstjele* című kötet, 1986). Lengyel József naplójával *Az (al)világjárás fragmentumai* (1989), az '56-os emlékekkel *Az idő oszlopai* (1992), Sütő András Álomkommandójával *A tetthiány némasága. A kommandók százada és Erdély* (1987), az új kultúrkorszakba való „behatolás” dilemmáival az *Innen és túl* című esszé foglalkozott. Utóbbi *A századvég szellemi körképe* című gyűjtemény (1994) előszava volt. Az utolsó, tizenkettedik fejezet szakít a kettős szerkezettel. Az apai nagypapa halálával induló könyv az apai nagyszülők kiskunhalasi sírját fölkereső hős vonatútjával fejeződik be. Az elbeszélés – másféle időben – ugyanoda ér, ahonnan elindult. Miközben a Halasra induló és a Tiszaezlárra érkező vonat füstjének „egybekigyó-zása” „egy közössé formált emlékhorizont alá álmodott metaforát” is emlékül hagy.

Maga a szerző is fölteszi a kérdést: „De hát mi ez?” A szövegek csereberéje, régi szövegek új kontextusba helyezése mintha Mészöly Miklós *Hamisregényére* emlékeztetne. Mintha Sándor Iván is szeretné próbálgatni, hogyan hat másként és megint másként összerakva ugyanaz. A poétikailag különböző erőterekbe állított mű izgalma éppen abból ered, hogy az emléktörödékekkel, elinduló és megszakadó történetekkel dialogizáló

⁴ Décsi Tamás: „Puzzle. Sándor Iván: *Átváltozások kertje, Tengerikavics*”, *Jelenkor*, 1997. 11. sz., 1137.

esszébetétek különös műfaji ötvözetet teremtenek. Sem esszének, sem memoárnak nem tekinthető a *Tengerikavics*. „Ha kizárólag emlékirat lenne, akkor ez kimondatlanul azt sugallná – írja Földényi F. László –, hogy családtörténetek ma is éppúgy írhatók, mint a műfaj virágzása idején. A személyes és történelmi katasztrófák huszadik századi sorozata azonban ezt kétségessé tette. Természetesen minden családnak megvan a maga története. Ám a klasszikus irodalmi megoldás (legyen az akár egy család felvirágzásának, akár hanyatlásának története) olyan egységet, lekerekítettséget, azaz értelmet sugall, amely a család tagjainak eltérő sorsaitól függetlenül is működik, mintegy kívülről kormányozva azoknak az életét. Sándor Iván mintha egyfolytában ezt a sorsokat működtető és felügyelő értelmet keresné. Mégis, könyve nem más, mint annak dokumentuma, hogy a visszaemlékező... egy olyan, »térben, időben láthatatlan hálónak« a részese, amelyben »az akaratnak nincs szerepe, a talányok pedig feltárhatatlanok.«⁵ Innen a töredékesség, a mozaikosság, a végső soron restaurálhatatlan családtörténet, ami távolról családtörténetnek látszik. Ám jóval a családtörténet vége után vagyunk, s nemcsak azért, mert Nádas Péter nevezetes művét megírta. Különösen a huszadik század második felének írói ismerték fel, hogy a klasszikus családtörténet alól kihúzták a talajt, minthogy éppen az azt élettel, nevelődés, önépítés, művelődés és önképzés tűnt el.

Sándor Iván regényeiről esszéi nélkül nem lehet gondolkodni. A *Tengerikavics*ról sem. Sőt itt látható igazán, hogy a regény is ugyanarról szól, mivel ugyanaz az anyaga. Regény és esszé „filozófiája” is egyezik, s utóbbi jól érzékelhetően hipotetikus, sőt metaforikus érvényű, olyan fikciós jelleggel, ahogyan a regény jeleníti meg emberi viszonyokat, személyes jellegű külső és belső történéseket, impulzusokat, felismeréseket, vallomásokot, helyzetjelentéseket, témákat. Regény és esszé hasonló módon veszi szemügyre tárgyát, anélkül, hogy teljességében ragadná meg. A *Tengerikavics* szerzője – nemcsak ebben a művében – talán éppen a teljességükben megragadott, kiterjedésüket vesztő és fogalommal dermedő dolgoktól iszonyodik legjobban. Ez a könyv nem azért esszéregény, mert esszébetéteket találunk benne. A megközelítés egésze esszéisztikus – akármelyik szövegrétegről lett legyen szó. A narratív részek nem valamely külső, drámai történet megjelenítéséért nyújtanak élményt, hanem a történésekben is a mélyrétegek után kutató érdeklődés révén. Joggal állapította meg Poszler György: „a *Tengerikavics* című regény beépíti szerkezetébe a korszak esszéinek legfőbb gondolati hozamát”.⁶ A distancia és általánosítás kiemelt poétikai eszköze a harmadik személyű, néhol elsőbe váltó narráció. Távolsgáttartásnak és személyes érdeklődésnek különös feszültsége támad így. Az elbeszélő hangja kicsit a hős előtt jár, mivel annak életére fölülről, a „nyomozás” eredményei felől tekint. Az énforma azonban egyértelműen önéletrajzi, vallomásos jelleget kölcsönöz a szövegnek, jóllehet a regény lényeges pontokon tagadja a valóságos és az elképzelt megkülönböztetését, s a képzelet olykor egyenrangú az emlékezéssel.

Sándor Iván művében olyan laza narratív struktúra alakul ki, amely nagyon sokféle műfajt magában foglalhat. Az autográfia⁷ és regény keveredésével többféle szövegattitűd (fiktív, autografikus, tényszerű), narratív és nem narratív kifejezőmód (regény, önéletrajz, történetírás, illetve esszé) van egyszerre jelen a *Tengerikavics*-ban. Emlékezés, ön- és történelemértelmezés – a regény átjáróiban, labirintusaiban barangolunk, eldöntetlenül hagyva, melyik közülük az elsődleges. Mialatt nemcsak az elbeszélte történet értelmezésére, hanem a saját magyarázatot is felülvizsgáló önreflexivitásra is figyelniünk kell. Min-

⁵ Földényi F. László: „Az emlékek hálója”, *Élet és Irodalom*, 1996., nov. 8., 12.

⁶ Poszler György: „Műfajok határán. Sándor Iván két évtizede”, *Forrás*, 2000., 1. sz., 17.

⁷ H. Porter Abbott szerint az autográfia kifejezés bevezetésével az önéletrajz a regényhez hasonló szerepet tölthet be. Lásd: H. Porter Abbott: „Önéletrajz, autográfia, fikció: kísérlet a szövegtípusok osztályozására”, *Helikon*, 2002., 3. sz., 303.

den bizonytalansággal a szöveg eredendő dichotomikus jellege miatt érzékelhető a szüntelen el-lentézés és korrekció. Nem áll össze a családtörténet, de a mozaikok – szaggatottan és törésvonalakkal ugyan – mégiscsak körvonalazzák azt. A „ki vagyok én?” kérdésre nem adható egyértelmű válasz, a kérdés jogosultsága azonban aligha kétséges. A „nyomozás” áttekinthetetlennek, megfejthetetlennek mutatja ugyan a világot, ám az emlékező nem hiszi, hogy a létezés ténylegesen ilyen. Miként a cím is kettősséget takar: a kavics lekerekítettsége és teljessége egyfelől, a törések, repedések tektonikája másfelől.

A *Tengerikavics* epilógusában, melyet Sándor Iván már egy újabb regény, *A szefforiszi ösvény* írásszüneteiben vet papírra, az elbeszélői helyzetet azokhoz a Talmud-írókéhoz hasonlítja, akik „üresen hagyták nemcsak a sorok közötti, de a szövegalakzatok, a mondatöbök közötti helyeket is, hogy majd mások tölthessék ki a hiányokat a maguk sorsával, igéivel. Próbálom elképzelni, hogy ennek a szövegemnek is hasonló a tagolása és jönnek majd mások, akik rögzítik a mondataim közötti üres helyeken az életélményeiket.”⁸

⁸ „Epilógus a *Tengerikavics*hoz”, 172.

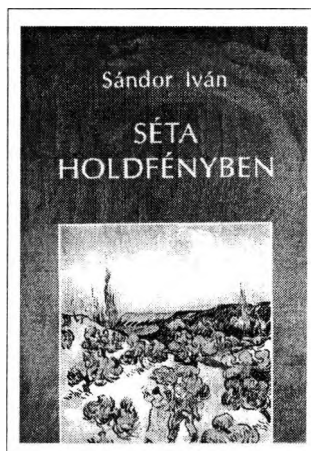
KILENC TÖLTŐTOLL, AVAGY A SÁNDOR IVÁN-ESSZÉ MIBENLÉTE

Sándor Iván: Séta holdfényben

Kezdjük azzal, amivel minden szerző kezd – azzal, amit az olvasó először kap meg egy könyvből (a szerző nevének kívül, amelyet vagy ismer, vagy sem), ezért veszi kézbe, és kezdi el olvasni vagy teszi vissza a polcra: kezdjük a címmel (és a címeikkel). Sándor Iván *Séta holdfényben* című esszéketének egyik érdekessége, sőt furcsasága az egyes írásokhoz kapcsolódó címadó gesztusban rejlik. Persze nem mindig szabályos esszékről van itt szó, ezt le kell szögeznünk mindjárt az elején (persze mi az, hogy szabályos esszé?), van itt sokféle zsánerű írás: riport, laudáció, levél, emlékezés, publicisztika, recenzió, napló, drámaelemzés, utószó, autobiográfia és szófukar portré, villanó dialógusokkal fűszerezve, valóságos szellemi és műfaji zsidvásár, de a végén mégis az az érzésünk támad, hogy az egész kötet igenis esszészzerű, sőt, hogy egyetlen nagyesszé az egész, ami talán a szerző gondolkodói konokságával, szívós kitartásával függhet össze, azzal, ahogyan makacsul újra meg újra nekiugrik a tárgyának. Éppen ez a kötet másik érdekessége: hogy ha olvasás közben netán széttartónak, entropikusnak, túl sokféle irányba tartónak is érezzük – de hiszen épp ez az egyik tárgya: a szellemi-politikai entrópia, mindazon körülmények és tények, amelyek manapság ugyancsak megnehezítik a tisztán végigvitt reflexiót hazánkban (és másutt), és ha valamely gyűjtőcím alatt egy-egy személy körül csoportosítja a különböző években (sőt: korszakokban) készült írásait (kockáztatva bizonyos ítéletek és idézetek egymáshoz közeli újrafelbukkanását, s ezáltal az írás szándékainak csupaszkodását), adott esetben eltérve a kronológiától, azzal vállalja a másutt szimptomaként ábrázolt világforma megjelenítését is. A másik tárgya viszont (stílusosan) az, hogy mit is nevezhetünk manapság egyáltalán esszének. Nos, mindeme önmaga elé gördített akadályok ellenére mégis bátran mondhatjuk, hogy ez a könyv igazi esszé az esszéről, egy Esszé-esszé: mert az egésznek határozottan van íve, és pedig esszé-íve, *a megélt gondolaté*, mely valahonnan tart valahová, biztos kiindulóponttal és szilárd fogódzkodókkal, ám szándékolatlan nyitott és sohasem utolsó célállomással. (A hegycsúcs sem a hegy vége.)

Anélkül, hogy magam megpróbálnám az esszét mint olyat definiálni, már most szögezzük le, hogy a Sándor Iván-esszé egyik fontos mozzanata, vonatkozása az esszé műfajával való jákobi viaskodás. Nem egyszerűen használ egy már létező önkifejezési formát, hanem szelíden, de állhatatosan megpróbálja azt a saját személyére szabni, és

Tiszatáj Könyvek
Tiszatáj Alapítvány
Szeged, 2004
409 oldal, 2750 Ft

ezen keresztül jutni el általánosabb érvényű műfaji meghatározásokhoz. Ez a szelídség kifejezetten megejtő egy olyan író esetében, aki nagyon kiélezett helyzetekben is éles és markáns álláspontot képvisel, ám anélkül a különben általánosan elterjedt harcias, konfrontatív, radikális, a másik álláspontját semmibe vevő vagy eleve érvénytelennek kiáltó attitűd nélkül, amelynek jelenkorbeli diagnózisát, ezt a „reálfantasztikumot”, hogy a szerző által felkarolt szóképet idézzem – többek között Bibó (és Poszler György) munkáira, megállapításaira hivatkozva és azokra reflektálva –, a könyv írásai olyan sokoldalúan kísérlik megalkotni. De vissza azokhoz a csodabogár címekhez.

Habár az egyes címek nemegyszer szikáran szárazak és férfiasak (*A tradíció birtokbavétele és meghaladása, Párhuzamosok találkozása, A másik magyar történelem* stb.), ám legalább annyiszor különösek, szokatlanok, mulatságosak, játékosak, teátrálisak (*Ha angolul vagy spanyolul ír... Soha!..., Dérynékn!, Nem Oidipusz, nem Antigóné, bizony Iszménénk a főalak; mi-ért?., A vak a szirt szélén (neni) a semmibe lép, Amit a „kocka” lebontása mögött megpillantunk* stb.), szándékoztan eltérnek a normától vagy attól, amit annak vélünk: szuverén írói kijelentések, író-mondatok, sőt majdhogynem önálló esszék maguk is. Nem egyszerűen tárgymegjelölő karakterük van, hanem félreismerhetetlen stílusuk: az író mintha olykor (zárójelekkel, idézőjelekkel, fura szórendekkel, meghökkentő ragokkal, allegorikus fogalmazásmóddal, betoldásokkal és váratlan ékezetekkel) játékosan megpróbálná a teljes esszé egész szemleli tartalmát belegyömöszölni a címbe, mint valami zip-fájlba, azaz – mint azt a számítógép rejtelseiben valamennyire járatos olvasó tudja – egy tömörített fájlba, amelyet azután ki lehet bontani, szép magyarsággal „ánzippolni” lehet, elég csak rákattintani az egérrel.

Jó, jó, az sohasem árt, ha egy cím érdekes, de a cím Sándor Ivánnál legtöbbször nem csupán felhívja a figyelmünket arra, hogy miről is lesz szó az esszében, hanem közli már – figyelmes olvasójával – a szerző meglehetősen komplex végkövetkeztetésének irányát is. Mivel nem csak mondanivalójához, de írói karaktere lényegéhez is hozzátartozik, hogy bármily határozottan mond is ki a maga számára fontos igazságokat, bármily egyértelműen közöl is jól megtámasztott megfigyeléseket, bármily egyenes léptekkel ered is sejtései nyomába, bármily karakánul csatlakozik egy tisztán körülhatárolt világnézethez és értékrendhez, bármily pontos definíciókra törekszik is, végső soron nem állítja azt, hogy esszéi bármilyen kérdésre végleges feleletet szándékoznának adni. Sőt.

Ezzel azonban még nem ragadtuk meg a sándori esszé (vagy legalábbis a *Séta holdfényben*-kötet esszéinek) specifikumát. Úgyhogy nézzük csak meg közelebbről a kötet címadó írását, mely jellemző módon egyben a kötet záródarabja, annak is az alcímét, amelyről ugyan sok minden elmondható, csak az nem, hogy egyszerű és keresetlen: *A modernizmus és posztmodernizmus utániségében botladozó Én nyomában, egy Van Gogh-festmény máig vezető ösvényein* (és vegyük hozzá rögtön még az esszé két utolsó fejezetének alcímét: *A magyar kultúra ldő-Tér szerkezetének specifikuma: a függés tragédiája és a fáziskésésből való kitörés koncertója*, illetve: *Hol vannak az ösvények és kik sétálnak rajta a mai regény erdejében?*).

Fogjuk rövidre: aki rendelkezik kis filhallással, nem tudja nem kiérezni az íróniát és öniróniát az egymáshoz préselt szavakban, a szokatlan síkok egymásba kapcsolásában (ahogyan Madáchot a „függés tragédiája”, Bibót a „fáziskésés” és Bartókot a „concerto” szóval idézi be – a zeneszerző az egész könyvön át Bibó társaságában afféle iránytű, Déli- és Északi-sark, személyes súlyával, mondataival és egész életművével is példázat arra a fajta magyarságra, amelyet Sándor elfogad és követendőnek talál, de ez itt sohasem pusztán általánosság, mert Adornóig és Tallián Tiborig nyúló idézetekkel kiköveztett tūpontos elemzését kapjuk annak a belső pályának, amelyen át Bartók művészetébe integrálni tudta mindkét világot, a romantikus attitűdtől jutva el – a Semmit is integrálni tudó – egyetemes hangzásvilágig). Öniróniára vallanak a különben aggályos stilisztá feltűnően játékos szóalkotásai. Rokonszenves vonás szerzőnkben az igazság keresése közben saját szemé-

lyének és műveinek sohasem túlzó paradigmatis használata (nem lép a mű és interpretátorai közé): ahogyan a Bak Imre-esszéiben felbukkan *A szefforiszi ösvény* mint a festőt inspiráló forrás, vagy ahogyan a *Drága Liv* mint példa előkerül a *Bűcsű a mítoszoktól, avagy az új terek szemrevételezése* című, Füzi Lászlóval párbeszélő esszéjében: „Az volt a szándékom, hogy a *Liv* regénytere olyan tér formáját öltse, amelynek – miközben még benne – egyre inkább *utána* vagyunk.” (371. o.) De az a feszült kíváncsiság és érdeklődés is, amellyel az őt elemző Poszler György műveit vizontelemzi, mutatja, hogy a kölcsönösség nem egyszerűen udvarias gesztus, hanem egy olyan mély barátság jegyében történik, amelyet személyes találkozások leírásai is színeznék – miként Kertész Imre vagy Vekerdi László esetében egy presszóhelyszín leírása, avagy egy barna zakóé, netán egy ezt rögzítő dedikáció beidézése –, ami a benne szünet nélkül munkálkodó regényíró jelenlétére vall). De ne tévedjünk, Sándor sohasem tolszkiz előre, hanem mindig természetes érvénnyel használja regényeinek létezését, életrajzának eseményeit saját felismerései illusztrálására, mert ezekben sohasem valamilyen kérkedő tudományosság, hanem a legszemélyesebb tudás nyilvánul meg. Másrészt a címadásban megfigyelhető fogalmi és képi, már-már allegorikus besűritettségek olyan olvasókat feltételez, akik rendelkeznek a megfelelő kulcsokkal, akik rá vannak hangolódva erre a kategóriarendszerre. Jelentem, a Google-keresőprogram összesen 69-szer találta meg az „utániság” szót, ami nem azt jelenti ugyan, hogy mindösszesen ennyiszor írták le Magyarországon az elmúlt időben szakfolyóiratokban, de utal arra, hogy használata nem terjedt el túlzottan, s mivel az utániság a „posztmodernizmus” szó magyarítása, ezért jelen használata csak ironikusan képzelhető el (a „posztmodernizmus utánisága”, azaz „poszt” a négyzetben), bár Sándor Iván fogalomtárában mégis az egyik centrális kategória. „Túl a hetvenen néha meglepődöm azon, hogy az egy-két-három nemzedékkel fiatalabbak milyen nehezen élik át azt, hogy sok mindennek végérvényesen *utána* vagyunk.” (361. o.) De ugyanilyen sajtáságon használt kategóriája esszéinek a „visszabontás” (287. o.), ami talán a dekonstrukció magyarítása, és a „kupolamozdítás” (273. o.) vagy a „kormérgezés” (90. o.) vagy a „szubverzív” (54. o.), ez utóbbi legalábbis abban az értelemben, ahogyan ő használja, először Paál Istvánról szóló tanulmányában.

De kukkantsunk csak bele a záróesszé utolsó néhány bekezdésébe, melyet egy maratoni futó kissé elfulladt megrögzésének is érzékelhetünk:

„Hol az ösvény? Ki sétál rajta? – teszi fel a kérdést a mottónkban idézett huszonegyedik századi író. Sok ösvény van, s más-más »újjal« mutatunk a botorkáló utas(ok)ra feleli a regény.” (405. o.) – ezzel a bekezdéssel fordul tehát a célegyenesbe a kötet utolsó esszéje, s ezek az igen talányos mondatok, ezek a bucskázások, irányváltások, szójátékos tündérkedések nem csak iróniára, de szeméremre is vallanak. Vajon ki lehet ez a bizonyos XXI. századi szerző, akit „mottónk”-ban idéztünk? Gyanúnk szerint maga Sándor Iván. A mondat értelme két bekezdéssel korábról és néhány mondattal későbből fejthető meg: „Az ötvenes-hatvanas évek rosszemlékű »fősodor« kanonizálási tipológiáját, a nyolcvanas-kilencvenes években – szerencsére más esztétikai értékelvek alapján, de – uniformizmusában követő kánonképzések helyén előtérbe kerül az ahány *mérvadó* író, annyi – egymáshoz nem sorolható – *mérvadó* regény elve.” (404. o.) Tehát az esszék sorában kinyíló nyitott világtérlemezés lehetővé teszi a kánonon kívülre szorultak érvényességének állítását is (ez bonyolult hadművelet, de nem csupán szerzőnknek fontos, habár érezhető az okos, higgyétek meg, a szenvedély, a személyes érintettség is, hanem mindenkinek, aki önnön világképe elfogulatlan nyitottságában érdekelt). „Meggokkázatom...”, írja pár mondattal később, hogy „...túl vagyunk azon a két évtizedes korszakon, amelyben az irodalmi köztudat két nagy(szerű) regény kontextusában vélte csak értelmezhetőnek a regényutakat... Azt azonban nem gondolhatjuk, hogy gogoli köpenyek is lettek volna, amelyből két évtized regényei kibújtak. Ha a recepció figyelmes, innovatív, szuverén, ak-

kor arra mutathat rá, hogy (istenem, a felsorolások!; ki marad ki már megint?) Kertész, Bartis, Bodor, Darvasi, Grendel, Háy, Krasznahorkai, Márton, Pályi, Rakovszky, Szilágyi, Tar, Závada regényeire inkább hatott a kortárs dél-amerikai-portugál, osztrák-német, olasz regény.” (405. o.) A zárójelbe vetett „istenem, a felsorolások!; ki marad ki már megint?” önironikus feljajdulásában megint az írásjelek váratlan elszaporodása arra vall, hogy a szerző számára lényeges dologról van szó. Sebeket osztani vagy gyógyítani, az itt a kérdés.

A „regényutak” kifejezéssel a Van Gogh-festmény különös, a képből kivezető ösvé-nyeire utal itt, mintegy az alkonyi, holdfényes tájban derengő utakból festék- és fény-pászmákból desztillált fogalomként, s ugyanígy épül be különböző pontokon a könyvbe a Badacsony északi lejtőjének bazaltsziklás tája is, hogy a szemünk láttára változzon egy ember személyes – és szemérmes – fogalomrendszerévé: itt például megcsodálhatjuk a borozótárs miniportróját („Üveg boráért cserébe nyáron kaszál, tetejéz, valaha nem gondoltam volna, hogy egyszer szívesen poharakok a sopronkőhidai fegyház hajdani fegy-őrével. Az idő átcsap rajtunk, a hegy egymásnak szorít”, 145. o.) – megint a regényíró al-kot figurából gondolatot. És még különös görög drámaelemzésébe is beleszűrődik kontrapunktként a badacsonyi fény: Iszméné figurája, ez a sápadt, rendszeren háttérbe szo- ruló alak, mint a hiány és beteljesületlenség megtestesülése az író megfogalmazásában valóban alkonyati fényvel sugározza be a központi figurát, Oidipuszt. Szép, ahogyan a világlátásból, létérzékelésből beszűrődő valóságos és teljesen anyagszerű fényben vehet- jük szemügyre Hamletet, Iszméné, Oidipuszt.

Esszé, de memoáresszé, helykereső és helykijelölő esszé és regényíró esszé és fogalom- alkotó esszé és az esszéíró sebezhetőségének, kockázatvállalásának felmutatása esszé és az ország, a haza dolgainak az emlékezet szubjektivitásával átítatott hallatlanul felelősségtel- jes szemügyre vétele esszé (hogy magam is szavakat alkossak a szerző tiszteletére).

Nem akarom megkerülni, melyik írást tartom a kissé lazán szerkesztett kötet legfonto- sabbjának, mert ezzel tudok valami lényegeset mondani a könyvről és Sándor Iván nagy- szerű szellemi (és emberi) teljesítményéről is. A *Szemközt a Saturnus tekintetével (Földényi F. László)* című írás ugyan a négyszáz oldalas könyv első negyedébe esik, de a legfontosabb pillére annak. A kiinduló tézis így szól: „Földényi F. László hónapokig nézte Goya *Saturnus*ának íróasztalára helyezett reprodukcióját.” (94. o.) Ez a (szerzőnkével rokon) áll- hatatosság persze a Goya-esszé Sándor Iván által okkal olyan magasra értékelt végkövet- keztetéseinek ismeretében érdekes. Számára a kortárs esztéták és esszéisták között Földényi alkotta az elmúlt évtizedekben a legkiemelkedőbbet. Földényi mind közül a leg- érzékenyebb (miközben állandóan visszakerdezz saját magára), s ezt ítéleteiben is képes megfogalmazni. Ez csupán a csodálat és nagybecsülés kifejezése lenne, ám több is törté- nik ebben az esszében. Földényi egy (sőt két) nagyon konkrét paradigmát is ajándékoz Sán- dor Ivánnak, elsősorban Sophie Calle alakjában. A második ilyen paradigma az a Kertész Imréről az utóbbi időkben leírt és Sándor Iván szerint az egyik legfontosabb mondat (324. o.). S Kertész sem véletlenül bukkan fel oly sok ponton a könyvben, annak a Sándoréval ro- kon tartásnak, világnézetnek a példázataként, amely a megérdemelt világsiker pecsétjét is hordozza. Rokon gondolkodó és nemzedéktárs, nagy regényíró – szemben az installáció- és concept-művész Sophie Calle-lal (és a negyed évszázaddal fiatalabb Földényi F. László- val). Ha Schubertről elmondhatjuk, hogy sokat tanult Debussytól, akkor Van Goghról is el- mondhatjuk, hogy tanult Sophie Calle-tól, és Jókai vagy Móricz pedig Sándor Ivántól. Azonban a legmegejtőbb – és Sándor Iván alkatát legjobban érzékeltető mondata ennek az esszének mégis a következő: „Amikor figyelmesebben követtem, meg kellett értenem, hogy tévedtem.” Az, hogy a szemünk láttára képes átértékelni világképét. Hogy ennek az önátértékelésnek finom kezű analízisét adja. Hogy világképe sohasem megcsontosodott.

Ez csak egy módon lehetséges – és ezért jelentkezik újra meg újra a könyvben, ezért kopogtat be állandóan Sándor személyes lényé az esszé tereibe –, ha közszemlére teszi

nem csupán munkáját, hanem lényét, gondolkodásmódját mindenestül – ami egyébként nem kockázatmentes dolog, nem lévén filozófus (ami fogalomalkotásán érződik is), és hogy nagyon sokféle korszakon át kellett megőriznie és felépítenie integritását. Meglepő módon a hatvanas-hetvenes évekből beidézett írások részletei egy tökéletesen vállalható világképet – és stílust – mutatnak: úgy látszik Sándor Ivánnak nem volt a szőlásszabadságra szüksége, hogy Pilinszkyról vagy Mészölyről kortársként tisztán tudjon fogalmazni. (Erről jut eszembe, hogy amikor letettem egyszer a könyvet, a hátlapon szereplő kiadó nevét *Tiszta táj*-nak olvastam, talán nem véletlenül.) Sőt: éppen Németh László *Galilei*-drámájának elemzésekor mutat rá, hogy a cenzúra körülményei lehetővé tették – paradoxon, de igaz – a mű kijavítását. A cenzúra körülményei adott esetben nem a mellébeszélésre, hanem a tisztább fogalmazásra kényszerítettek.

Hogy a személyesség miként süt át a tanulmány oldalain, azt két idézet tükröszerep egybevetésével is érzékeltethetjük. A számára annyira fontos és oly közeli Csoóri *Nappali hold* tanulmányára muszáj volt reflektálnia. Idézi Csoóri saját mondatait saját helyzetéről: „Az igazi ok az én összeroncsolódott balszerencsés életem volt. Az irodalom árbockosarából kizuhant élet, amelyet jó két esztendeje a kerítőnői képességekkel megáldott politika ejtett hatalmába.” (236. o.) A trükkös óvatossággal végigelemzett (a Fortinbras-problematikából kiinduló) *Hamlet*-esszé végén pedig ezt olvashatjuk: „A bukás, a vég (a Személyiségé, a Szellemé) akkor következik be, amikor Hamletből, a »wittenbergemberből« a küzdelem, az elégtétel-keresés, a bosszú kényszerűségében »hierarchia-ember« lesz. Amikor átveszi a hatalmi harc módszertanát, felizzítja magában a »trónkövetelőt«, s ezzel olyan küzdőterep törvényeinek veti alá magát, amelyben az ő korábbi léttörvényei *nem* érvényesülhetnek.” (281. o.)

És végül a legszemélyesebb történet: a Komlós Aladáré. Idézek a *Tanítványi staféta* című írásból: „Harmadikos gimnazisták vagyunk, tizenhárom évesek... Kérem, mondja, olvastam a pályamunkákat, néhányan egész ügyes dolgokat írtak, de van itt egy novella, naiv, naiv, csakhogy feltűnően erős képek is vannak benne, figyelemre méltó mondatok, mintha nem is közületek írta volna valaki... / Mondja a jeligét. / Felállok az utolsó előtti padban: Tanár úr, kérem, én írtam. / Járkál. Nem hiszi. Tudod mit, mondja végre, gyere ki, olvasd fel. / Próbára akar tenni? Ég az arcom. Olvasok a tábla előtt. Befejezem. Messziről hallom: hát, a tiéd, valóban... / Ő az első, aki annak alapján azonosít önmagammal, amit írtam.” (11. o.) És az ikervariáns (figyeljünk az emlékezet öntudatlan módosításaira, az anekdotikus gondolkodásmód gazdagságára): „»Egy egész jó írást találtam, de más írhatta, valaki, aki idősebb nálatok...«, mondta Komlós. Felálltam, eldadogtam, hogy enyém az írás. / »Mondd el a tartalmát nagyon gyorsan...« / Mit is válaszoltam? Talán valamit arról, hogy amit leírtam, azt más szavakkal nem tudom elmesélni. »Próbáld csak...«, nevetett kímélet nélkül. Mondani kezdtem az első sorokat, lassan, tagoltan, szó szerint, mint aki előtte írja újra a mondatokat, izgatott lett, rólam csorgott a veríték. »Hagyd, az a jó, ha csak leírni tudod...«, az ablakhoz ment, a szemközti házfalakat nézte, a plakátokat.” (141. o.) Melyik az igaz? Mindkettő. Emlék-esszé, anekdota-esszé, alkat-esszé.

Írásom címét a *Séta holdfényben* előszavából kölcsönöztem, a *Kilenc koffer* után szabadon. „Kilenc tollam van. Mindegyiket használom. Talán ez is segít abban, hogy az maradhattam, aki évtizedek óta fogja ugyanazokat a régi, még régebbi, meg az újabb tollakat” – írta szerzőnk 2003 októberében.

Isten éltesse.

(Azért egy ilyen formátumú író esetében talán hasznos lett volna névmutatót biggyeszteni a könyv végére. S az sem lett volna baj, ha az írások végén vagy a tartalomjegyzékben az első közlés helyét is megadja a szerkesztő. Aki kijavíthatta volna a szép számú melléütést és sajtóhibákat is. De ne legyünk ünneprontóak. Még egyszer: Isten éltesen, Iván. Kézcsókom Iszménének.)

HÉTKÖZNAPI HALÁLKOZÁSOK

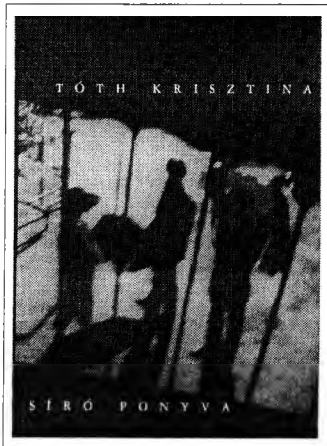
Tóth Krisztina: *Síró ponyva*

Tóth Krisztina költészete felkavaróan érzelmgazdag líra. Rafináltan az, de a rafinéria nem a versek váltakozó érzelmi hőfokának adagolásában rejlik, hanem abban a magabiztos mesterségbeli tudásban, amelynek látványos alakulását az immár ötkötetes költő eddigi életművéből összeválogatott *Porhó* (2001) című könyve mutatta meg számunkra a legplasztikusabban. Közismert tény, hogy Tóth Krisztina azon ritka kortárs versírók egyike, akiknek lírája nemcsak szűk irodalmi közegben szerzett elismerést (nívós és gazdag recepció, szakmai díjak), de ismertté és kedvelté vált szélesebb olvasói körben is. A költészetéről írott kritikák – köztük a legkörültekintőbb Jász Attila kislexikon-szerű pályaképe („Fonalvezetés”, *Jelenkor*, 2003/12.) – egybehangzóan értékelik és elemzik a Tóth Krisztina-versekben rendre meghatározó képszerű versnyelvet, a gyakorta alkalmazott dalforma egyszerűségét szétfeszítő drámai intenzitást és ellenpontosító iróniát, a nyugatos, illetve újholdas költészeti hagyományhoz való laza kapcsolódást. Keresztury Tibor *Az árnyékember*-ről írott recenziójában (*Kételyek kora*, Magvető, 2002., 251.) azonban kiemeli, hogy a költőnek az előbb említett líratradícióhoz való viszonyát éppenséggel bizonyos viaskodás jellemzi: „a lírai pontosság feladhatatlan igényének, s a klasszikus szépségű, kerekded megfogalmazhatóság felismert kudarcának feszültsége” válik a legmeghatározóbb érzelmi tónussá az 1997-ben megjelent kötetben. Hasonlóan dinamikus és termékeny belső ellenműködésről beszél Margócsy István a *Porhóról* írt kritikájában a dal-műfaj megújítása kapcsán: „[Tóth Krisztina] versei egyszerre őrzik és mutatják fel a XIX. századi késő romantikus dalformának szép kereteit, éles, a személyiségre és a nyelvhasználatra irányuló kritikus pillantásának ihletettségét” (*Hajóvonták találkozása*, Palatinus, 2003., 176.).

A két idézetből is jól látszik, s előbb *Az árnyékember* című kötet, de a *Porhó* válogatása már radikálisan tanúsította, hogy az *Őszi kabátlobogás* (1989) és *A beszélgetés fonala* (1995) óvatosabb és simulékonyabban szkeptikus versbeszéde részévé vált a költő szá-

mára, részint jól megdolgozható alpanyaggá. Korántsem gondolom, hogy valamiféle „érés” folyamatát kellene kiolvasnunk a kötetek eddigi sorából, sokkal inkább a „felhasználás”, a költői eszköztár kiaknázásának izgalmas lehetőségeit. Nem utolsósorban azokat az utakat, amelyek a korábban intenzív képi látásmódtól az extenzív képes-beszéd felé vezették ezt a poétikát. A legelső kötet eufónikus, metaforikus címétől eljutni az öniro-nikusan metaforikus *Síró ponyváig*.

Tóth Krisztina sok szálon kötődik a vadonatúj és régebbi lírikusokhoz, s épp e sok szál gubancaiból látszik, hogy milyen karakteresen különbözik is tőlük. Szó esett

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2004
76 oldal, 1290 Ft

már az újholdas, s közvetve a nyugatos költészeti hagyományról mint Tóth Krisztina költészetében inspiratív szemléletmódról, s arról, hogy a kilencvenes években miként alakul számára is, sok kortársához hasonlóan, megkerülhetetlen, de emésztendő, feldolgozandó líraanyaggá ez az irodalomtörténeti monumentum. A költő nyilatkozataiban gyakran említi, ha nem is épp mesterként, de számára fontos alkotóként Vas Istvánt, Kormos Istvánt, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándort, Lator Lászlót, Várady Szabolcsot, de a *Síró ponyva* verseiből félreérthetetlenül kiderül, hogy döntő hatást gyakorolhatott a szerzőre Orbán Ottó és Petri György lírája is. Az 1994-ben megjelent *Csipesszel a lángot* című kötetet forgatva, amely a legfiatalabb író- és költőnemzedékről kívánt számot adni a legfiatalabb kritikusemzedék pályaképeiből, láthatjuk, Tóth Krisztina a legfiatalabb szerző, olyan költőtársak között, mint Parti Nagy Lajos, Kemény István vagy Visky András. S ha folytatjuk a névsorolvasást, akkor a költővel készített interjúkból az derül ki, hogy az előbb említettek mellett Mesterházi Mónika, Szabó T. Anna, Schein Gábor, Imreh András, Lackfi János, Szlukovényi Katalin és G. István László (akik egyike sem szerepelt még a *Csipesz*-kötetben) sokat emlegetett pályatársak. Mégis nehéz volna az itt említettek között összekötő nyilatkat húzni, legfeljebb párhuzamosokat. A fiatalok közé sorolható szerzők irodalmi közelsége, vagyis konkrét poétikai hatása kevésbé jellemzi Tóth Krisztina verseit, leginkább talán Szabó T. Anna „rögzítés-technikájá”-ban fedezhetőek fel rokon vonások, míg az Orbán, Petri, Várady költészetéhez való vonzódás a *Síró ponyva* olykor mélységesen drámai nyelvi és egzisztenciális nonchalance-ában ismerhető fel. Ha pedig a kötetben megidézett költőket és verseket vesszük sorra, Arany Jánostól Poe-n és a francia szürrealistákon át Kosztolányiig, láthatjuk, Tóth Krisztina mintha közelebb került volna a kortárs magyar költészet egyik domináns vonulatához, nevezetesen ahhoz a poétikához, amely a költészeti hagyományt játékosan, variatív módon olvassa rá saját műveire. A két legszembetűnőbb példa erre a kötetből a borzongatóan jó, *Őszi sanszok* című Verlaine-palimpszeszt, illetve a Kosztolányi *Dezső Boldog, szomorú dalára írt, Várady Szabolcsot köszöntő Készenléti dal*.

Az új kötet borítójára emelt versrészletből azonnal az első értelmezését kapjuk a címnek: egy teherautó rakterét borító ponyváról esik szó, amelynek készítője vagy a cégtulajdonos feltehetően a *Síró* névre hallgat. A három ciklusban 8+16+16 verset olvasva kiderül, hogy a talált tárgy persze inkább a ponyvaregényre hajaz, s ha nem is a *Pulp Fiction* című kultikus film fog eszünkbe jutni, de különösen az első ciklusról Antonioni filmjeinek világa, a nagyvárosi terekben és társaságokban forgó, magányos nőalakok, Monica Vitti és Jeanne Moreau szomorúan szép figurái. Az a szemlélődő lírai alany, aki mindig is jelen volt Tóth Krisztina verseiben, ezúttal jobban figyel belülré, a hétköznapi dolgokra és történésekre, Valéryvel szólva: „Az ember azzal tölti idejét, hogy végtelen számú végtelenül jelentéktelen csip-csup bajaival törődik.” Az újabb versek beszélőjének figyelme határozottabb reflexióval társul a *Síró ponyva*-ban, mint valaha, bár ez a kötet nemcsak időben, de tematikusan és hangoltságában is közel áll a *Porhó* új verseihez. A látványból eredő felidézéstechnika ezúttal is gyakori verselem, de a kötetből epizodikusan kirajzolódó történet(ek), illetve a megélt történet(ek)re való emlékezés aktusa vagy, mint az utolsó ciklusban, a holt költőket szólító, megidéző dikció többször lesz indító mozzanata az egyes költeményeknek. Olykor provokatív: „Mégis mit hittél, meddig tarthat ez még?” (*Remíz I.*); máskor súlyosan szenttelen: „Hideg, hideg. Átmelegedni nem bír...” (*Angyali üdvözlét III.*); vagy reménytelenül esendő: „Különben: amikor elköltöztél, egy évig / nem tisztítottam ablakot” (*Fény, viszony*)...

A kötet három ciklusát valójában három szerep három története hálózta át. Amint a metaforikus kötet cím utalásából is kiderül, legkontúrosabban egy szerelem narratívája épül fel, amelyben nemcsak a (feltehetően) női beszélő (lírai én) figurája teremődik meg, hanem a partneré is; vagy máskor éppenséggel megfordul a versbeli én pozíciója, s jól azonosíthatóan férfigangot hallunk („Minek a fagy, úgylis nagy a segged. / Ott az a nő:

lehetnél olyan is, ha.” – *Hányszor könyörögtem*). Megjelenik olykor az anya-figura (kettő is), illetve az anya-gyermek viszony; a *Film Színház Muzsika* című versben a beszélő gyermekkori enteriőrt idéz fel („Hogy hosszú lábú, karcsú nővé / váljak majd, azt szeretted volna. / Miközben én a leckét írtam, ő a tévét / bámulta...”); a *Készenléti dal* alkalmi leltárában pedig eltűnődve az elmúláson „felsoroltam (ugye érted?), / hogy van egy gyerekem, élni így ok / legalább egy...”. Végül a könyv utolsó ciklusában a versbeli beszélő költészerepben szólítja meg az elődöket, s a későbbiekben még visszatérünk arra, hogy ez a maszk nem csupán a versíró éni „tiszteletköre”, hanem valóban az alkalom kiaknázása, hogy arról beszéljen: „fogja magát az Én, / és a sötétlő félút erdején / ha már túljutott, visszanezi, honnan // hová is ért (...)” (*Diaporáma*). Fontosnak tartom kiemelni, hogy az említett szerepek rajzolta narratívák, noha a szerelmi kapcsolat a vezérfonal a kötetben, nem külön-külön, lineáris történetet megrajzolva jelennek meg a verseskötet ciklusaiban, hanem a hullámmozgások rezonanciájához hasonlóan bukkannak elő és merülnek el. Mindegyik narratívában alapvetően benne rejlik a dialógus lehetősége, amely nemcsak a megszólítás retorikai formájában nyilvánul meg (ami már ismert beszédhelyzet Tóth Krisztina költészetéből), hanem a Másik szereplő megjelenítésének gesztusában is. A beszélő(k) és megszólított(ak) korántsem olyan pontos körvonalakkal ellátott figurák, az egyes verseket olvasva folyton elbizonytalanodunk, ki is épp a lírai alany, s ki a megszólított. Az olvasó sem kerülhet ki a fenti szereplői körből, s nem csupán annak a nyilvánvaló hatásnak a következtében, amit a költemények impulzív, nagyon is ismerős érzelmi-indulati ereje vált ki belőle, de éppen a beszélő és megszólított figurák meghatározatlansága következtében sem. Ebben az értelemben is sokkal provokatívabb a *Síró ponyva*, mint a *Porhó* hasonló tematikájú versei.

A provokáció a kötet több szintjén jellegadó aktus. Ha a könyvön leghangsúlyosabban végighúzó szerelmi történet elbeszélését követjük, láthatjuk, hogy az első ciklusban (*Macabre*) szürreális képekben idéződnek meg egy kapcsolat eseményei, utólagos jelentéssel/jelentőséggel felruházott pillanatai, mégpedig – egy kivételtől eltekintve – tizenhat soros triptichonokban. A nyolc, háromteteles vers messzebből, mintegy fátyolosan láttatja a viszonyt, hosszú versekben, központozás nélküli, áthajló mondatokból, de mindenekelőtt képekből építkezve: „a lomblyukaktól áttört / függöny mögött a neonfényű hold állt, / de már fent volt a nap is, égitestek / találtakoztak félálomban az égen”. (*Lesz macska is III.*) A látvány azonban nem eksztatikus élmény ebben a lírában, hanem pontosság-élmény, mindvégig Mája fátylával takart jelenség, amelyben a fátyol mögött egy megragadott pillanatra megnyílik valami jelentés-jelenés. Ennek a ciklusnak jellemző motívumai az *átom, alvás, éjszaka, csillag, gyertyafény*. A legutolsó vers, a *Cizellált meteor* című, az első rész emblematisz záródarabja, amelynek mottója egy szürrealista közmondás, s az egyes szakaszokban olyan költőkkel kezd párbeszédbe a versek beszélője, mint *Möszjő Breton, Desnos és Soupault*, akik egyszersmind a Tóth Krisztina számára poétikai jelentőséggel bíró francia szürrealizmus mértékadó alakjai. (S hogy a szürrealisták nyelvszemlélete, játékosága a kötet egész poétikai, nyelvi világában megjelenik, erre még vissza kell térnünk).

Az *Ikre*k helycseréjében, azaz a kötet második ciklusában olvasható darabok jó része már a kihunytt szerelmi láz utáni. Szerkezetükben egyszerűbb formákra épülnek, a költőtől immár megszokott rímes, dallamos sorokra, amelyek nyelve ugyanakkor finoman provokatív. Ezúttal a szarkasztikus irónia válik inkább versszerező elemmé, mintsem a kép; a megélt események feletti reflexivitás uralja a versbeszédet. Ennek a beszédmódnak legjellemzőbb megnyilvánulása a *Most viszik, most viszik*:

„Ne vidd el, kérlek,
a függönyt, amit együtt,
és vidd el, kérlek,

az ágyat, amin együtt,
de hagyd meg, kérlek,
a képet, ahol együtt,
– meg a létrát, mert nem érem fel
ésszel, hogy most viszik
az ágyat.”

Az *Őszi kabátlobogás* „szerelmi búcsú”-verseitől radikálisan különböznek a *Síró ponyva* fanyar dallamai. Ez a változás vagy változatosság eredhet akár valamely élettörténeti fordulatból, a *Porhóban* és az új kötetben is tematizált életkori változásokból (lásd *Hajdu-blues; Készenléti dal*), sokkal inkább tartom azonban poétikai fejleménynek. Hiszen a már említett szerep-narratívákat, tehát a teljes kötet nyelvezetét alapvetően jellemzi a versbeli megnyilatkozás iránti ambivalens viszony. Valós epizódokat elbeszélni, felidézni a nyelv által, hogy az „emlékszem” (*Sanzon* – kiem. tőlem – N. B.; az „emlékszem”, úgy tűnik, fontos belső rím ebben a lírában, gondoljunk csak a *Porhó*-kötet *Néz* című versére) ne csak a látványt hívja pontosan elő, de rögzítsen valamit a megélt érzelmekből. „Amit érzéseinktől nyerünk, nem maga a »külvilág« – hanem az, amiből megteremtjük magunknak a »külvilágot«” – Valéry kijelentése pontosan jellemzi a világteremtésnek Tóth Krisztina költészetére oly jellemző módszerét.

A *Síró ponyva*ban csekély nyoma van a korábbi esztétikai fegyelmezettségeknek és elfojtottságnak, helyette a történések súlyát ellenpontosandó könnyed szólamváltások, vállvonogató játékosság uralja a versbeszédet, a fokozás és a visszavétel váltakozó ritmusában. E fesztelen, játékos metafizika mögött komoly egzisztenciális kérdések hangzanak fel („várunk arra, hogy mi lesz akkor / mint a gyümölcsök arany lében, / ha a kamrába nyit az aggkor, / és mint penész vagy dér [lehet / választani] fejünkre piszkol” – *Készenléti dal*). Ily módon nem csupán az érzelmek, szenvedélyek elmúlása feletti keserű belátásra vonatkoznak itt a „szerelmi költészet nehézségei”, de a hétköznapi „halálkozások”, a mindennapi veszteségek válnak egzisztenciális súlyú problémákká. Lehetetlen nem észrevennünk, hogy ebben a kötetben az idő faggatása zajlik, a lírai alany(ok) személyes történetének olyan vetületeiben, mint a szerelmi és családi kapcsolatok változékonyasága, a test biológiai változásai, s persze a lélek állapotai, s végül a költészethez/nyelvhez mint a dolgok kimondásához való viszony. Nem állíthatjuk, hogy ezek a témák ne lettek volna éppenséggel az előző, a *Porhó*-kötet tárgyai is, de érzékelhetjük az elmozdulást valamiféle nyersebb, tudatosabb reflexió irányába. Ahogy Tóth Krisztina egy interjúban mondta: „az embert mindig ugyanaz foglalkoztatja, csak másképp: újabb és újabb képeket, más helyzeteket tesz meg hordozónak, ám az érzelmi-indulati háttér nem változik” („Címzett ismeretlen”, Lackfi János beszélgetése, *Új Forrás*, 2003/4.). A korábbi kötetekre jellemző tárgyias szemléletmód perspektívája változott, részben személyközelibb lett, részben az olyan hangsúlyosan megjelenő motívumokkal, mint *csillagpázsit, úrangyalok, neconfényű hold, holdárnyék, égitestek*, metafizikai távlatokat is nyitott, nem függetlenül a kötetnek azon tematikus vonatkozásától, amely az idő múlását teszi tárgyává. Mindenekelőtt az *Őszi kék* című harmadik ciklusban, amelyben első pillantásra mintha ajánlott, alkalmi versek volnának, közelebbről szemlélve azonban valamennyi vers súlypontjában – legyen az emlékezés a fiatalon elhunyt költőtársra, *hommage* vagy születésnap-i köszöntő – a *Kábelkútya* metaforája áll:

„lóg a falból a halál
elvarratlan vezeték
nem lesz úgy mint soha már
ha elalszol soha még”

A Tóth Krisztina verseit korábban is jellemző enigmatikusság a *Síró ponyvában* nemcsak a képszerű metaforákban rejlik, hanem az egyre gyakoribb elliptikus mondatokban. Utaltunk már korábban arra a hatásra, amelyet a francia szürrealista költészet gyakorolt a műfordítóként is igényesen dolgozó költőre. De sem térben, sem időben nem kell ilyen messzire mennünk a szemantikai „szabálysértések” kapcsán, gondoljunk csak Tandori Dezső vagy Bertók László poétikai eszközeire. Álljon itt néhány példa ezen nyelvkritikai szemlélet gyakorlati alkalmazására. Az elhagyott morfémák, a központozás hiánya:

„Nem akartam hogy ősz legyen megint itt
egy hosszú szál inkább ki kéne húzni
harminchárom éves vagyok pedig mit
kéne tennünk mondd ki kéne húzni
de meddig még szeretsz és úgy öregszem
ahogy a kert apránként észrevétlen
csak most nem hogy a fejem az öledben
fekszik a nád ledőlt sohase értem
tetten még az időt amikor szint vált
épp a levél (...)”

(Balaton, II.);

– a szemantikai csonkolás, a jelentést variálhatóvá tevő enjambement-ok:

„Megint túlmentünk, jobbra kellett
volna letérni, sose tudtam
a jó irányt, hisz álmodtam, tudod,
hogy mint a porszívóba tévedt hangya, jártam
egyedül
csak a fény
mutatta messze, jobbra kellett
volna használni, elmúlt, de tudod,
most már bármerre, jobbra fordul,
hazavezet,
az összes út.”

(Térkép);

– a frázisok új jelentésekkel való felruházása („Messziről jött mondat azt mond, amit akar” – *Őszi kék*); egyszerű hangcserék, félrehallás vagy „félreolvasás”: „Valahol már halálkoztunk, azt hiszem” (*A Síró ponyva dala*); „talált papíron így olvastam én is / megvakulásnak a megalkuvást – // (...) Én élveztem, felelted, / de így hangzott: én *elveztem* (...)” (*Ikrek helycseréje*).

A jelentés elbizonytalanítása, a látvány anyaggá sűrűsödése, a súlytalan nehézkedés, a múlt pillanat megragadása, hétköznapi halálkozások – számos paradoxon, melyekre a *Síró ponyva* olvasója felszabadultan és/vagy keserűen rezonál. Ebben az egyszerre mélyen érzelmes, minuciózusan figyelmes, de vagány és merész verseskötetben kivételes költői világ nyílik meg előttünk, melynek titokzatossága olykor sejthető, olykor ismeretlen mélységek feltárására ösztönöz:

„és tényleg, ott a papíralagút
mélyén valami folyton imbolyog:
elteszünk ezt-azt a lapok közé,
lepréselni a véletleneket”

(Az egérről)

„A történetek fonala”

Magdalena Tulli: *Vörösbén*

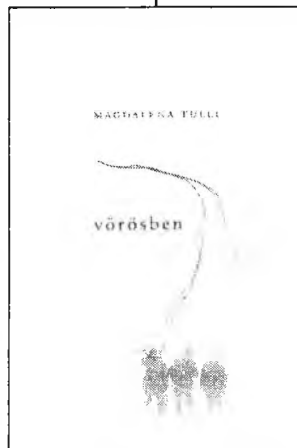
„Annak, aki már mindenhol volt és mindent látott, utoljára el kell utaznia Sçiegibe.” Magdalena Tulli regényének első mondata fókuszba helyez egy várost, melynek térideje nemcsak a benne élő, a várost „használó” fiktív alakok életútjában idéz elő buktatókat és döccenőket, hanem az imperatívusznak engedelmeskedő, a Sçiegi szövegterébe belépő olvasónak is végig meglepetéseket okoz. A regény három egyenlő részre oszlik, háromszor kezdődik el a történet, háromszor jelölődik ki játéktérül Sçiegi, és az olvasó legalább háromszor teszi fel a kérdést: hol is járunk tulajdonképpen? Bár az utcák és a lakók tekintetében egységes városkép körvonalazódik, topográfiailag a három szöveg-egység eltérő éghajlati övet, fekvést, domborzati adottságot állapít meg. A fejezetek Sçiegi képzeletbeli kapuján belül az invitálás, a megérkezés és a távozás aktusa által szerveződnek. A város elhagyása azonban nem könnyű feladat. A mindent elpusztító tűz ellenére ugyanis az emlékezet hézagaiban ismételtelen egy azonosságban is különböző város körvonalai rajzolódnak ki.

„Mindenesetre a történetmondás időművellet, varázslat, amely megváltoztatja az idő folyását, összevonja vagy kitágítja az időt.” Italo Calvino amerikai előadásában hangzik el ez a mondat, és ugyanitt beszél a gyorsaságról mint a következő évtizedek számára megmentendő fontos

irodalmi értékről is. Calvino nemcsak azért fontos Tulli regényének szempontjából, mert a mindig abbamaradó, majd újratekintendő történetmesélésnek mégiscsak ő az első számú mestere, hanem mert a gyorsaság Tulli regényének is az egyik legszembetűnőbb poétikai sajátossága. Ezen az alig százhatvan oldalon az olvasó úgy siklik tova, mint egy kitaposott nyomon csúszó szán. Tulli gondoskodik róla, hogy végig lendületben maradjunk. A terjedelme alapján kisregénynek is nevezhető

könyvben saga-méretű szereplőgárda vonul fel, az üzleti és magánéleti összeomlások gyakran alig néhány mondaton belül játszódhatnak le. Ez a gyors tempó az oka annak, hogy a szereplőknek nincs pszichológiai karakterük (Tulli eredeti szakmáját tekintve pszichológus!), a szövegteret vázlatos, szinte papírmászerű figurák népesítik be. Az események sodrása elsősorban az olvasói figyelmet teszteli. Ha egy percre elkalandozunk, már el is veszítettük a fonalat. Néhány mondat átugrása egy-egy szereplői sors fontos momentumának elszalasztását is jelentheti.

A regény egyik központi problémája az idő emberek feletti hatalmának és a hatalom idejének viszonya. A város aktuális előljárói, akik rendre a nagyvállalatok tulajdonosai is, az idő megzabolozását, óraművek általi felügyeletét is feladatuknak érzik. A karórak mint a személyes és kollektív idő

Fordította Körner Gábor
Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2004
165 oldal, 1690 Ft

feletti uralom eszközei fontos szerepet játszanak Tulli regényében. Az események kiszámíthatóságában, a történeti idő egyenletes folyásában Sebastian Loom lányának, Emilkának az esete jelenti az első komolyabb döccenőt. A lány annak ellenére, hogy szíve megáll, nem hajlandó meghalni. A családi sírbolt helyett francia szerelmes regények olvasásába temetkezik.

Az élet természetes rendjének felborulása, a személyes életidő kizökkenése az elbeszélés idejét, a történetek elbeszélhetőségének módját is meghatározza. A pillanatnyi fennakadásokat, megtorpanásokat a szöveg úgy látja megoldhatónak, hogy három különböző, mégis azonos nevű helyszínre telepíti át a történetet. Először ez a változó topográfiajú város hívja játékba az olvasót. Iránytű helyett kézbe kapjuk az elmúlt század megszakadó, majd mindig újrászövődő történeteinek fonálát, mely azonban ahelyett, hogy a tájékozódásunkat segítené, ismeretlen vidékekre csalogat. Az olvasó pedig feladatul kapja, hogy korábbi helyismeretét felülírva az új környezetben is ismerősen fogadja a regény szereplőit.

A körkörös, ismétlődések uralta természeti időbe – mely egyben a város ideje is – a huszadik század történelmi eseményei töréseket, fennakadásokat okoznak. Sçiegi lakói, akik a csillagok állását, a felhők vonulását szem előtt tartva figyelik saját életeseményeiket, a város falain kívüli történeteket a személyes sorsukból kiindulva, azzal összefüggésben értelmezik. A tragikus történelmi események Tulli regényében a személyesbe ágyazódva, a privát szférán átszűrődve jelennek meg. Bár Sçiegiiben nincs háború (a parancsnok az első adandó alkalommal német kézre adja a várost), a szövegbe a háborúra utaló finom jelzések szövődnek. Ahogy a Madame lányai előtt a katonák felvonulnak, majd „elhullanak” – a háborús seregszemle rituáléjának megidézése egy nyilvános ház kulisszái között. A második nagy világháború Sçiegiiben a vállalatok csendes átalakulása előzi meg: a Loom és Fiából fegyvergyár lesz, Neumann utcai hangos-

beszélőket kezd gyártani, és „megváltozott a hópehely formája, amellyel a Strobbel és Slotzki cég jelölte termékeit. A négy kar attól kezdve derékszögben megtört, akárcsak a Slotzki által nem kímélt fonalzók.”(87.)

Sçiegi, ez a széthulló, majd mindig újrarendeződő mitikus város tehát magába gyűjti és megjeleníti az elmúlt század nagy történelmi átrendeződéseit. Tulli regényét e finom, rejtett történelmi utalások mellett az a könnyed hangvétel is érdekessé teszi, mellyel a huszadik század közösségi történetei egy fikciós szövegvilágon átszűrődve az olvasó elé tárulnak. A könnyű, levegős mondatok által, melyekkel a regény háborúról, a háború utáni általános nyomorról, személyes és közösségi tragédiákról beszél, a *Vörösben* a haški, hrabali adomázó, anekdotázó hangvételnek is emlékeztetvé válik.

Tulli városát nemcsak a zárt, ám a külvilág történéseit magába sűrítő játéktér emlékezteti García Márquez Macondójára. A magány és elszigeteltség tünete erős fonalként szövök át a *Vörösben* regényalakjainak életét is. A Buendiákhhoz hasonlóan az ismétlődő személynév a Loom-dinasztiában az idő körforgásának, önmagába hajlásának jelölőjévé válik: „A Loomok későn házasodtak. Feleségeik egy-egy fiút szültek nekik, akit mindig Sebastiannak neveztek el. Mindegyik képes volt a kellő pillanatban az előző helyére lépni, mégpedig olyan észrevétlenül, hogy Sebastian Loom mint egy és ugyanaz a személy élt az emberek emlékezetében.”(10.) A sçiegi tanácsos fia, Kazimierz – a macondói Rebecához hasonlóan – álmatlanságban szenved, a romlás jelét rejtélyes módon később Emilka fia is magán hordozza. Tulli városában időközönként cirkuszosok bukkanak föl, ám míg a macondói mutatványosok a falu lakóit technikai újdonságokkal szórakoztatják, Orlando, a Sçiegiiben fellépő művész már előadása elején leesik a kötélről, és azonnal szörnyethal. A jég pedig, mely Macondo lakói számára a legnagyobb szenzációt jelenti,

Szciegiben olvadásnak indul, és a város pusztulásának folyamatát indítja el.

A már bevált világirodalmi toposzok utánzásának veszélyét ügyesen kikerülve Tulli regénye mintha a magány századik évének történetét írná újra és újra. Egy olyan időszakot választva háttérül, ahol a felejtés mechanizmusa már olajozottan működik. A közösség tagjai a saját városuk/világuk korábbi történeteire sem nagyon emlékeznek. A város éppen a felejtésnek engedelmességgel „vándorolhat”, és viheti a hátán lakóit egyik történelmi korszakból és földrajzi környezetből a másikba.

A címadó *vörös* Tulli regényében a hagyományos szimbolika alapján az élet, a vér, a szerelem, a vágy színeként értelmeződik, emellett összekapcsolódik olyan fogalmakkal is, mint az emlékezés és a felejtés. Stefánia vörös hímzőfonalának foszlányai a háborúban is rátalálnak a szciegi katonákra, az otthon maradtakon kívül az élet rövidségére és a halál bizonyosságára is emlékeztetnek. A Loomgyárban dolgozó varrónők élete nem más,

mint olcsó fonál a háború durva szövetségében. A könnyen szakadó életfonál bizonyos esetben azonban túlzottan tartósnak bizonyul. A tifuszos halottak az élet természetes rendje ellen lázadva nem hajlandók állapotukhoz mértelenül viselkedni, haláluk után is tovább folytatják mindennapos tevékenységeiket.

„Annak, aki már mindenhol volt és mindent látott, utoljára el kell utaznia Szciegibe.” A regény első mondata, mely fókuszba helyez egy várost, egy kérdést fogalmaz meg az olvasóban. Mit nyújt Szciegi, amit a „mindenhol” és „minden” élménye nem adhat meg? A válasz a regény maga. Bár az elődök tapasztalatai elfelejtődnek, a folytonosság múlt és jelen között sokszor megszakad, a születés és pusztulás körforgásáról hírt adó történetek elpusztíthatatlanságában azért még bízhatunk. Magdalena Tulli könyvének végén Szciegi kulisszáit vörös lángok borítják el, a város históriája mégis túléli a pusztulást. A tenger hullámai helyett ismét fehér hóbuckákba írható Szciegi története. Körbe-körbe.

Dupla csavar

Ingo Schulze: *Szimpla sztorik*

Amilyen nagy reményekkel vágtam bele a fiatal német szerző második, most magyarul is megjelent könyvébe, olyan csalódottan tettem le. Reményeimnek s csalódásomnak több oka van, de egyre vezethetőek vissza: a felfokozott várakozásra.

Az egyik könyvészeti: a Gondolat „Világirodalmi sorozata” az eddig megjelent kötetekkel szavatolja a minőséget, a forma pedig egyszerűen ragyogó.

Felfokozott várakozásom másik – és fontosabb – eredője, hogy ebben a sorozatban jelent meg Schulze első könyve, *A boldogság 33 pillanata*, az író szentpétervári élményeinek foglalata, amelyben szinte orosz(os)abb volt egy orosz írónál – engem leginkább az egy ideig szintén szentpétervári Szergej Dovlatovra emlékeztetett, aki végül New Yorkba emigrált, s az ottani orosz és zsidó kolóniáról írt kötete mellé tudom elhelyezni *A boldogság...-ot*. Szentpétervár, oroszok, örültek, éppen átalakuló világ, rendszerváltás, piálások, nők – ezt egyszerűen nem lehetett elrontani, a német író ragyogóan látott, majd írt.

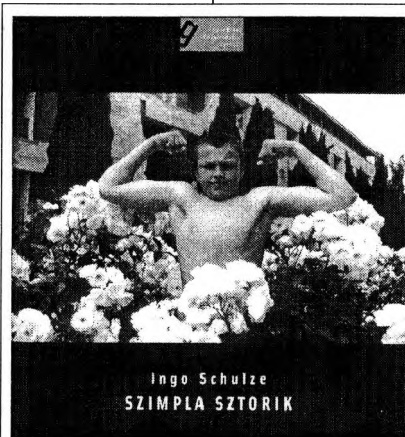
A Dovlatovval való párhuzam azért is merülhetne fel joggal, mert a *Szimpla sztorik* jó részét Schulze New Yorkban írta meg (illetve itt játszódó történet is akad). Talán ez az egyik probléma. A kötet alcí-

me ugyanis: *A keletnémet vidék regénye*. És ami érdekesnek tűnhetett a nagy vízen túl, nem biztos, hogy az lett volna otthon is.

De vissza a reményekhez, hiszen pont az alcím csigázza fel a végsőkéig érdeklődésünket, mintegy jelzi, Schulze megy tovább a *boldogság* útján, s mi is újfent boldogok lehetünk: vérbő humorral megírt, színes kis történeteket ígér egy világról, a keletnémet kisváros, a vidék világáról a kilencvenes évek első éveiből. És így vagy úgy, ez a világ a mi világunk is, kicsit majd szociós lesz, gondoljuk, ironiával telített „valóságirodalom”, esetleg majd nosztalgiazhathatunk, mert ki ne emlékezne vissza szívesen legalább egy bajszos endekásra, amint a Balatonon sört iszik, zokniban és szandálban, még a fordulat után is.

Esterházy Péter előszava után pedig, ízlését ismerve, egyenesen azt várhatjuk, hogy a fellegekben fogunk majd járni, mert úgy jellemzi a művet, mint „a rendszerváltás azon könyvét, melyet Magyarországon egyikünk sem írt meg ilyen teljesen, életszerűen, ideológiátlanul, vidáman, mélabúsan, szikáran, drámaian, drámaiatlanul”.

S ha átlapozzuk a kötetet, látjuk, a huszonkilenc fejezet előtt ott áll a pár tőmondatban összefoglalt tartalom, ami Ottlik

Gondolat Világirodalmi Sorozat
Fordította Nádori Lídia
Gondolat Kiadó
Budapest, 2004
390 oldal, 2890 Ft

Iskolá...-ját juttatta eszembe, és rögtön Schulze tiszthelyettes urat – *A boldogság...* után úgy éreztem, a Schulze név úgymond rehabilitálódott az irodalomban...

Mindenesetre hozzáfűzném, magam is oka lehetek annak, hogy végül egyszerűen unalmasnak tartom a kötetet, *szimplának*. Az elvárásaim miatt tehát magamat is okolhatom, de talán Ciorannak is igaza lehet, aki így írt erről: „Egy író, akit azért kell olvasnom, hogy írjak róla, *el van rontva* a számomra. Az igazi olvasás naiv, öncélú. Csak az ilyen olvasás szerez örömet. Hogy sajnálom a kritikusokat!” *A boldogság...*-ot nem azért olvastam, hogy majd írjak is róla, ezt viszont igen – Cioran most joggal sajnálhatja engem.

De térjünk a lényegre. Esterházy ravasz szerkesztőnek nevezi Schulzét a *Szimpla sztorik* kapcsán. A huszonkilenc fejezet mindegyike ugyanis akár különálló novellaként is megállhatja a helyét, alapvetően életképekről van itt szó, olyan történetekről, amelyek helyszíne zömmel egy kelet-thringiai kisváros, illetve olyan emberek történetei, akik vagy innen mennek el valahová, vagy ide jönnek. Én azonban nem nevezném ravasz szerkesztésnek azt, amikor a szerző oly sok szereplőt vonultat fel – végül kiderül, majd’ mindenki valamilyen kapcsolatban áll vagy volt egymással (kocsnalátás, munkatárs, besúgó stb.) –, hogy az olvasó már akkor megzavarodik, amikor másodszer találkozik valamelyikükkel. E tekintetben a szerkesztés nem olvasóbarát (de legalábbis az én névmemóriám rossz): akad, aki hol vezetéknevén, hol keresztnévén, hol becenevén jelenik meg, és egyáltalán nem könnyű kibogozni, ki kinek a kicsodája. Ráadásul folyamatosan változik az én-elbeszélő személye is, így még furcsább szövevé válik a szöveg. (Nem számoltam meg, de úgy harmincra saccolom a főbb szereplők számát.) Meglehet, hogy ötletnek kiváló, ám mindez mégsem fokozza a rejtélyt, illetőleg a kíváncsiságot, hogy akkor végül kivel mi is fog történni. A *Szimpla sztorik*-ban túlon túl sok a dupla csavar. Persze ha ravasz szerkesztésen azt értjük, hogy fo-

lyamatosan vissza kell lapoznunk a korábbi történetekhez, s ha az író célja is ez volt, akkor visszavonom a fenti kitétel.

Ingo Schulze e kötetét – vagyis nevezük regénynek, németkönyvnek, ahogyan fordítója, Nádori Lídia mondta – véleményem szerint túlírtta, ellentétben oroszregényével (ha minden igaz, Schulze most egy NDK-regényt ír, és már ötszáz oldalnál tart...). A kevesebb több (lett volna), idézhetjük fel a minimalista esztétika alapkielentését. Már csak azért is, mert Esterházy előszavában megjegyzi: „Ez a szöveg sokat tanult az amerikaiaktól, Cheever, Carver, de inkább egy lazított, soft Carver, a szöveg nem *hajt* a minimalizmusra, jön az magától.” Am ezzel sem tudok egyezni. Hiszen a szimpla sztorik egy része egyáltalán nem szimpla, a cselekmény nem sovány, az elbeszélés nem látszólag szenttelen – miképpen John Barth emelte ki az amerikai minimalista próza néhány stílusjegyét épp az emlegetett Carver kapcsán is egy írásában. A minimalizmus kétségtelenül tetten érhető pár fejezetben (a legtipikusabb és legunalmasabb egy borz elgázolásáról szól), és különösen a párbeszédekben – számomra azonban semmilyen esztétikai élményt nem nyújtottak azok az akár oldalakon át folyó dialógusok, melyekben a beszélők hümmögnek, köszönnek, becenevükön szólítják meg egymást, hogy végül pár szóban többször elbeszéljenek a másik mellett (Carverék után meg főleg nem tekinthető ez stílusbravúrnak és innovációnak). Esetleg talán rátérnek valami témára, de ez mégsem a *Ponyvaregény*, ahol a semmitmondó párbeszéd mögött ott a kép.

Szóval nem a *Ponyvaregény* jutott eszembe bizonyos esetekben, mint Esterházyinak, hanem a *Good bye, Lenin* című (kelet)német sikerfilm, amely ironikusan, de az NDK-nosztalgiaira is építve dolgozza fel a német rendszerváltást – de ott is több lett volna a kevesebb. Akár a filmben, amely úgy az NDK-tárgykultúra, mint az új, már ismét közös NSZK-s, kapitalista mindennapi kultúra bemutatására is koncentrált, Schulzénál is sorban jönnek az egykori szocialista és az új dolgok: sajnos ezek emlege-

tésétől még nem a rendszerváltás könyve ez. Ahogyan az is túlon túl klisészerű, ahogyan tipikus alakok egész sorát vonultatja fel, mintegy áttekintését adva annak, milyen sorsok alakultak ki a német egyesítés, a többpárti demokrácia és a kapitalizmus bevezetése után. Szomorkodó boltoslány, az első nyugati turistaútra indulók, a nyugatról érkező biznismen, a munkanélkülivé válók sora, a létbizonytalanságot megízlelő családok, harmadik világból érkező emigráns, részeges író, az egykori iskolaigazgató, akit most múltja miatt szekálnak, New Yorkban nyaraló fiatalok, céges bulik alakjai, korrupt hivatalnokok, boldog és boldogtalan szerelmesek, stasisok, veszedő szomszédok, vendéglőt reklámozó szendvicsemberek.

De éppen a jobban sikerült fejezetei miatt érdemes mégis kezünkbe venni a *Szimpla sztorikat*, amelyek pont a fenti okok miatt érdekesekek olykor. Mert akármilyen ismerősnek tűnik is, mondjuk, éppen a *Good bye, Lenin*ből, Schulze különálló történeteiből végül például összeáll egy család sorsa – az apa nyugatra emigrált, fia most találkozik vele először, és kiderülnek a családi dráma részletei. Összeáll az iskolaigazgató története is, aki hajdan egy olvasói levélben arról írt, hogy „a provokátoroknak nincs kegyelem” – aztán a tüntetések során megkapja a magáét: „Meurernek nincs kegyelem.” A rendszerváltás után viszont önként felmondott, így akart megbánást tanúsítani, de rosszul tette: éppen a felmon-

dás miatt hiszik azt, hogy stasis volt, noha „csak” párttag. Ez már tényleg a keletnémet vidék rendszerváltásának *regénye*, s Schulze éppen akkor a legjobb, amikor nem szimpla sztorit akar írni. S mondanom sem kell, a mi vidékünkön is mennyire aktuálisak még e kérdések, ha nem is feltétlenül irodalmilag.

Hasonlóképpen jól megformált Enrico Friedrich alakja, illetve története: a részeges írónak nincs munkája, de a legfőbb problémája mégis az, hogy „már nincs több problémája, amiből regényt vagy verset írhatna, semmi igazi problémája”. Igaz, kár, hogy ezek után Schulze a zoknikról kezd írni, bár végül kiderül, Enrico még a nevét is megváltoztatja, regényt ír a beszédes *Hallgatás* címmel, végül öngyilkos lesz, pontosabban csak sejtjük ezt, mert voltaképpen a fejére esik, amikor a betegállomány megszerzése miatt újfent lábát akarja törni.

S amikor ilyen tragikomikus alakokról, abszurd esetekről ír Schulze, igazán elemében is van. Ez azonban még mindig kevés ahhoz, hogy a *Szimpla sztorik* mint egész különös irodalmi élményt nyújtson számunkra. Marad újfent a remény és a várakozás, hogy készülő NDK-regénye *A boldogság 33 pillanatát* követi, s mi újra boldogok lehetünk. S marad a tanulság, hogy „a rendszerváltás regényét” nem feltétlenül kell megírni, nem feltétlenül kell egyfajta szociografizáló és minimalista (?) hozzáállással felmarkolni e nagy témát – *a kicsi is lehet elég nagy*.

Nyitott világok

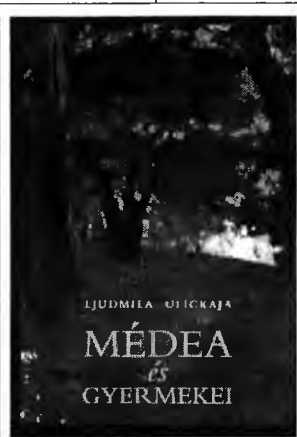
Ljudmila Ulickaja: Médea és gyermekei; Kukockij esetei

Ljudmila Ulickaja regényeire talán még a fentinel is jobban illene a *Nyitott mű* cím, ha az nem lenne már foglalt, és ezzel nem adna okot számos félreértésre. Ulickaja regényei az egymásba fonódó sorsok szövedékeként bemutatott élet lezáratlanságának, az egyetlen elv, motívum mentén való elrendezés lehetetlenségének, az állandó, feltartóztatatlan változásnak az élményét adják.

Persze nem leírják, elbeszélnek ezt az élményt, hanem furcsa kifelé nyitó befejezésükkel, (gondosan megszerkesztett) szerkesztetlenségükkel teszik érzékletessé. Ez a szerkesztetlenség, aránytalanság első látásra Ulickaja fogyatékságának is tűnhet, mint ahogy – a könyvek világában előrehaladva – meggyőződésemmé vált, hogy az író megte-remtett szereplői akarátának engedve hagyja, hogy a történet kitérőket tegyen, elidőzzön egy-egy részletnél, új alakok szülessenek, és a befejezés némileg véletlenszerűen, az eredeti arányokat eltorzítva tegyen pontot a sok irányba nyitott cselekmény végére. De ez egyáltalán nem baj, sőt: ez válik a szavakkal elbeszélte sorsok szavakkal kifejezhetetlen tanulságává.

Különösen igaz ez – erényként is, buktatóként is – a *Médea és gyermekeire*. Ez a regény a sokgyerekes családban született, ámde gyermektelen Médeáról, és testvére-iből, unokaöccseiből, -húgaiból, valamint azok gyermekeiből, unokáiból álló nagy

családjáról szól, annak egyes tagjairól, azok viszonyairól, sorsokról. Mindezt egyetlen nyár eseményeiből kibontva. Hiszen Médea az egyetlen a szélrózsa minden irányába szétszóródott rokonságból, aki a Krímben maradt, és itt, a Fekete-tengertől nem messze fekvő házában látja vendégül nyaranként a „gyermekeit”, s figyeli őket szótlantul: a visszatérő családi vonásokat, a generációk különbözőségét, családi drámaikat.

Fordította V. Gilbert Edit és
Goretity József
Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2003
298 oldal, 1990 Ft

Bár a borító rendkívül szép és vonzó kiállítású, bosszantóan semmi köze nincs a regényhez, ami annál is inkább szemet szúr, mert Ulickaja könyvében óriási szerepet játszik a természet. A szikkadt, poros, illatozó, kabócák cirregésétől hangos mediterrán táj, a fantasztikus sziklák, a vakító napfény és az állandóan változó tenger élménye. Nemcsak élmény ez, hanem jelkép: a változó örökkévalóságé, ami mellett eltörpülnek a szereplők mulandó sorsfordulatai, és részévé válnak egy tágabb, mindig visszatérő állandóságnak, amelyben

mindig vannak fiatalok, szerelmek, fájdalmak, gyerekek és öregek. Médea alakja, belesimulása a természet rendjébe, csendes megfigyelései is ezt a néma belátást testesítik meg. Hasonló háttérrel, felsőbb értelmet sejtet ebben a regényben a természet, mint a *Kukockij eseteiben* a Jelena számára megnyíló misztikus „közbülső világ”.

De elkanyarodtunk a sokfelé ágazó, nyitott szerkezet kérdéséről. Mert Médea

alakja és a krimi nyaralás elbeszélése csak csokorba fogja a sok szereplőt és történeteket. A regény, eleinte úgy látszik, arányosan az egész rokonság, valamennyiük múltjának, összefüggéseiknek, kapcsolataiknak a felvázolására vállalkozik, miközben a – térben és időben sokfelé ágazó, majd az egész Szovjetuniót behálózó, és a század elejétől nagyjából a hetvenes évekig terjedő – sorsok háttérében a történelem is kibontakozik. (A történelem ábrázolása rendkívül érdekfeszítő vonása Ulickaja regényeinek: különösen igaz ez a *Médea és gyermekeire*, amely már-már apolitikusnak mondható, de éppen ez teszi lehetővé, hogy a politikai vélemény ne torzítsa, ne tegye illusztrációszerűvé az élet ábrázolását. Hiszen a sorsok alakulásán úgyszólván a kor uralkodik, s ez a hétköznapokra, a nem politizáló emberekre, sőt a táj változásaira lebontott történelem nagyon izgalmas.) Ez az arányosság, az egyik családtagról a másikra pásztázó elbeszélői szólam azonban a regény folyamán megbomlik. A nyár története, ezen belül is a furcsa, tragédiába torokolló szerelmi háromszög elbeszélése eluralkodik a kiterjedt család tagjainak, sorsainak elbeszélésén, az örök változás és visszatérés érzékeltetésén, ami éppen a sokféle élet hasonlóságain keresztül szólal meg. Az egyszeri sors, az egyszeri szenvedély és halál lesz a regény csúcspontja, amire a többiek sorsának alakulását csak epilogusszerűen fűzi hozzá az író.

Persze annak is megvan az oka, hogy pontosan ennek a két unokatestvérnek, Nyikának és Másának, illetve a velük kapcsolatba kerülő férfiaknak a sorsa kerül előtérbe a regényben. Az ő lelki rokonaik, Jelena és Tánya (ezúttal mint anya és leánya) a női főszereplői Ulickaja másik nemrégiben megjelent regényének, a *Kukockij eseteinek*. Ez a két nőtípus, személyiségük titka, az ő sorsuk, nézőpontjuk által elbeszélhető világtapasztalás visszatérően foglalkoztatja az írókat. Mása és Jelena a végletekig érzékenyek, sérülékenyek, a hétköznapi tapasztalaton túli belső világra is nyitottak. Az életútjuk – a konkrét események különbözősége ellenére is – hason-

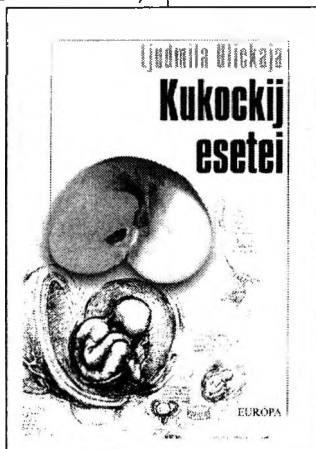
ló ívet fut be: mindketten a való világban tapasztalható, az érzelmeikben megmutatózó áthidalhatatlan ellentmondások áldozatai lesznek. Mását a *Médea és gyermekeiben* a férjével megtapasztalt intellektuális összhang és a nyáron megismert Butonovval átélt érzéki szerelem kettőssége örli fel, amit tovább fokoz, hogy vívódásában egyetlen bizalmasának tartott unokatestvéréről, Nyikáról kiderül, hogy vetélytárs. Ez a számára megoldhatatlan helyzet kergeti öngyilkosságba. Jelena a *Kukockij eseteiben* ugyan nem lesz öngyilkos, de a családi ellentétek elől ő is menekül, mégpedig az emlékezetvesztésbe: „Vannak bizonyos életrészek, amiket mintha a víz mosott volna el... Ilyen kopár folt keletkezett ott, ahol árulást hajtottam végre. Emlékszem még rá, de csak mint tényre.”

Másrésről ott áll a tehetséges, kötöttségeket elutasító, a maga útját kereső, nőieségét férfiasan vállaló Nyika a *Médcá-ból* és Tánya a *Kukockij-ból*. Az ő életüket az engedelmesség és a szabadság dilemmája, a lázadás dinamikája határozza meg, amely az életmódjukban, viselkedésükben éppúgy megmutatkozik, mint szabadságukban: „Nyika viszont kedvenc elfoglaltságának, a csábítás csipkefinomságú, szemmel láthatatlan művészetének hódolt... Nyika lelki szükséglete, majdhogynem szellemi tápláléka volt ez, és nem létezett számára magasabb rendű pillanat, mint amikor magára irányította egy férfi figyelmét, áthatolt azon a férfiakra jellemző általános szokáson, hogy csak saját, mélyben zajló életükkel törődjenek.” Csakhogy míg Nyika már kész személyiségként áll elénk, addig Tánya egész életútját végigkísérhetjük. Kezdve a szüleivel soha összeütközésbe nem kerülő kislány első, iskolai konfliktusától: „Életében először ütközött Tánya idegen erőbe, erőszakba, ha még a legenyhébb formájába is... Ettől a pillanattól világossá vált: ahhoz, hogy ugyanúgy boldog legyen, mint azelőtt, meggyőződéssel kell vallania, hogy éppen ő maga akarja azt, amit a felnőttek követelnek tőle.” Hogy aztán éppen az engedelmisséggel szembeni lázadás legyen az a vízvonal, ami felnőtte avatja,

és ahonnan elindul öntörvényű sorsát alakítani. Ebben a keresésben azonban, akár csak Nyika számára, a szabadosság, a szerelem ugyancsak meghatározó lesz.

Nem tudom, leírtam-e már, hogy ezek a regények mennyire nőiesek. Nem a harcoss (és férfias) feminizmus értelmében, épp ellenkezőleg: nőiességüket vállalva. A tematikájukban, az általuk felsorakoztatott változatos nőfigurákban és női sorsokban, de még az apró megfigyeléseikben is: ahogy Médea megállapítja magában, hogy az egyes családi generációknak mennyire más és más a jellegük, jellemük. Vagy amint figyeli nyárról nyárra a család tagjai, a barátok, szomszédok között létrejövő csendes, néha titkolt kapcsolatokat, szövődő szerelmeket – anélkül, hogy szóvá tenné, közbeavatkozna. Vagy a *Kukockij*-ban például a női szereplők jelleme, változása és külleme, ruhája közötti összefüggések finom leírása. Ha a hagyományos „férfias” irodalomban a nők által eljátszható szerepek sokkal behatároltabbak, mint a férfiakéi, itt a férfisorsok lesznek – színességük ellenére is – a nőknek alárendeltek. Ennek a női világnak – ahol a szerelem keresése, az érzékenység, a gyerek és a terhesség vagy éppen a gyermektelenség és az abortusz, az öregség és a gondoskodás olyan nagy szerepet játszik – az egymást kiegészítő, emblemikus figurái az érzékeny, befelé forduló, gyöngye Jelena és Mása, illetve a lázadó, útkereső, csábító Nyika és Tánya. De hasonlóan központi szerephez jut a hagyományokban gyökerező, hallgatag, egyszerre alázatos és konok öregasszony-bölcsesség is: ez jut szóhoz Médea természetközelségében, csöndes megfigyeléseiben, dolgosságában, de földhözragadtabb, primitívebb formában Kukockijék házi mindenesében, Vasziliszában is.

Ezekben a szereplőkben és sorsukban valami szavakkal kimondhatatlan tapasztalat próbál körvonalazódni. Különösen hangsúlyos ez a kifejezési kényszer, a bírközés a kimondhatatlansággal a nőies, érzékeny Mása, illetve Jelena esetében, mondhatni, ez életük egyik fő motívuma. Mindkét regényben ők azok az alakok, akiket leginkább belülről ábrázol az író: mert tetteik, küllemük, szavaik csak kis részben jellemzik őket, annál inkább gondolataik, álmaik, látomásaik, menekülésük a valóság ellentmondásaiból egy álomvilágba, betegségbe, az emlékezetvesztésbe, illetve az öngyilkosságba. Ők azok, akik ezt a kifejezhetetlent megpróbálják szavakba önteni – Nyika verseket ír, Jelena naplót –, hogy aztán szembesüljenek ezeknek az élményeknek a kimondhatatlanságával: „Jelena néha szeretne volna elmondani férjének a

Fordította V. Gilbert Edit
és Goretity József
Európa Könyvkiadó
Budapest, 2003
562 oldal, 2300 Ft

világ rajzolhatóságáról szóló elképzeléseit, az álmait, amiket időről időre álmodott: a világon minden – a szavak, a betegségek, sőt még a zene is – a rajzolatukkal jelennek meg... De nem, nem, ezt lehetetlenség leírni...” Az ő alakjuk teszi lehetővé, hogy a személyiség, a kifejezés határait járja körül Ulickaja regényeiben: a *Médeában* az örökre nyomot hagyó, gyerekkori traumától, a már-már elviselhetetlen szenvedélyen, a depresszió át az öngyilkosságig; a *Kukockij*-ban pedig az emlékezet elvesztésének lelki okait, állomásait, egészen a látszólag teljes leépülésig.

Ennek a kísérletnek része az utóbbi regényben Jelena látomásának leírása, amit az emlékezetvesztés idején él át. Ebben a lélektani indítatású belső nézőpont ötvöződik a kollektív, szimbolikus értelmű elbeszéléssel. Noha sok összefüggésben ez a rész is illeszkedik a regény szövetébe: Jelena korábbi álmainak motívumai, gondolatai, életének archetipusokká mereví-

tett szereplői, az őt foglalkoztató kérdések, az élet, a halál, a születés jelképes ábrázolásai, képei fellelhetők benne, sőt a családtagok későbbi sorsa is, egészében mégis szervesen és kísérletjellegű marad, különösen a regény többi részének élettel telítettsége, a szereplők ábrázolásának mélysége mellett.

De a regények férfi szereplői is többé-kevésbé függvényei az őket körülvevő nőknek: apák, férjek, szeretők. Különösen feltűnő ez a *Kukockij esetiben*, ahol a címszereplő, akinek életében a regény sokféle szála összeér, férfi ugyan, de nőgyógyász, aki hivatását a nőknek, a női problémáknak szenteli, és akinek magánélete is négy nő között zajlik. A további férfiak már mind e négy nő körül rendeződnek el, kivéve Kukockij barátját, a genetikus Ilja Goldberget. (Az is jellemző ezeknek a regényeknek a világára, női látásmódjára, hogy a politika – nem beszédes háttérként, életkörülményként, hanem közvetlenül – egyedül e két férfi szereplő életében jelenik meg: Kukockij harca az abortusz engedélyezéséért, a hűségnyilatkozatok előli menekülése az alkoholizmusba, a zseniális, ám izgága Goldberg állandó összeütközései a hatalommal, internálásai és végül disszidálása Amerikába. Mennyire más ez, mint Vasziliszta tapasztalatai az őt fiatal korában befogadó zárda felosztatásáról, Toma elkeseredése a nagy Sztálin halálán – a tömeghisztéria lecsapódása, a Médea családtagjait a szélrózsa minden irányába szétszóró történelmi viharok ábrázolása.) Annak, hogy Kukockij nőgyógyász, más szempontból is jelentősége van. A regények látásmódjának nőiessége mellett külön fejezetet lehetne szentelni az orvos nézőpontjának. (A *Médeának* is megvan a maga orvos szereplője, Alik, aki, akárcsak Kukockij Jelenának, a törékeny Másának a férje.) Maga Ulickaja is genetikus civilben, és az, amit – nem orvosként, hanem íróként – az emberi test és elme működéséről, az átöröklésről és egyáltalán, az embert működő mechanizmusként tekintő orvos és az életéről, haláláról gondolkodó ember párbeszédéről mond, megjelenít, már önmagá-

ban is elég lenne, hogy érdekessé tegye a könyveit. Az ember és az orvos, illetve a kutató konfliktusa lesz például a Tánya lázadását elindító momentum, Kukockij harca az abortusz engedélyezéséért pedig a családi boldogságukat feldúló esemény. A kétféle szempont: a nőé és az orvosé egyaránt azt eredményezi, hogy a hétköznapi életben, a gyakorlatban feloldódnak, közvetlen közelségbe kerülnek a tudományos problémák és az örök filozófiai és etikai kérdések.

Ez a regény másként nyitott, mint a *Médea és gyermekei*, és ebben a nyitottságban talán szerepe van az életet egyetlen organikus egységként, születés, halál és újabb születés folyamatában szemlélő orvos nézőpontjának is. Nincsenek egyetlen időbeli vagy térbeli csomópont köré gyűjtve alakjai és történetei, épp ezért a sokféle sors, ami hol csak részben, egy-egy vetületében, lezáratlanul, hol mélységében, egészében, hol egyetlen meghatározó fordulatában jelenik meg, nem kelti az aránytalanság, szerkesztetlenség benyomását, hanem azt az elemi tapasztalatot fogalmazza meg, hogy az életről szóló regény lezárhatatlan, szükségszerűen nyitott, egyetlen kérdésre, egyetlen emberre nem felfűzhető. Ahogy a regény egész felépítése, a főszereplők egyes életszakaszainak nem egyetlen, hanem több történetbe rendezése is azt sugallja, hogy az élet sem rendezhető egyetlen elbeszéléssé. Ennek mintegy szimbolikus megjelenítése az utolsó, epilógusszerű fejezet, amelynek hőse Tánya időközben felnövekedett lánya, Zsenya. Az ő születésével fejeződik be a regény, jelképesen nem lezárva a cselekményt, hanem megnyitva a jövő felé. Hasonló – bár kevésbé hangsúlyos – a *Médea* epilógusa is, amely azzal fejeződik be, de nem zárul le, hogy a médeai hagyomány, a krími élet, a család összefogása követőre talált.

Stílszerűen ilyen nyitott befejezést fűzhetünk ennek a recenzióknak a végéhez is: ugyanis épp a napokban jelent meg Ulickaja egy újabb kötete magyarul, *Életművésznők* címmel. Úgyszintén sok számból, sok női sorsból összefűzött regény. Jó olvasást!

Fordítás és kultúra

A fordítás mint kulturális praxis

„A kultúra vagy civilizáció, tág etnográfiai értelemben véve, az a komplex egész, melybe belefoglaltatik a tudás, a hiedelemvilág, a művészetek, az erkölcs, a jog, a szokások, valamint minden olyan képesség és szokásszerű viselkedés, amelyet az ember a társadalom tagjaként sajátít el.” Edward Tylor 19. századi kultúradefiníciója csak egy a kötet által említett több mint százhatvanegy meghatározásból. A kultúrát egy másik – kortárs – meghatározása pedig olyan identitásbiztosító tudáskomplexumként írja le, amely szimbolikus formákban tárgyasul. Ahogy Clifford Geertz mondja, a kultúra jelentést hordozó szimbólumok szervezett rendszere, az antropológia pedig az az értelmező tudomány, amelyben a kultúra a szövegek együttese.

A fordítás mint kulturális praxis című kötet szerzők egy-egy metszetét mutatja be. Hét szerző (Talal Asad, Ulf Hannerz, Tim Ingold, Wolf Lepenies, Tejaswini Niranjana, Mahasweta Sengupta, Sherry Simon) tanulmányainak egy kötetbe válogatását a kulturális antropológia, az irodalomelmélet, a szociológia, illetve a *gender studies* területeiről a fordítás „kulturális” megközelítésének szemléletbeli rokonsága köti össze.

„Modern világunk” aktuális kérdései: a kultúra, a multikulturalizmus, a fordítás, az etnicitás, a globalizáció, a nyelv és az identitás körül forognak. E témák fontos szerepet játsza-

nak nemcsak a politikai hétköznapjainkban, de egyre gyakrabban fordulnak elő a szakirodalomban, és nem utolsósorban a társadalomtudomány, az irodalomtudomány, a szociológia, és a kulturális antropológia tárgykörében. Az utóbbi években igazi diskurzív robbanás játszódott le a kultúrák fordítása körül. Felerősödött annak a tudata, hogy a kultúrák különbségeit világszerte fenn kell tartani. E kötet szerzői tanulmányaikban a kultúrák érintkezésének és a kulturális megértésnek a kérdéseit tárgyalják, nagyobb hangsúlyt szánva a fordításnak, a fordíthatóság problémájának a művészetben, a tudományban és a politikában.

A fordításelmélet korszerű megközelítése elválaszthatatlan a kultúra fogalmának értelmezésétől. A fordítás nemcsak a másik kultúra közvetítésének a metaforája és megoldandó nyelvi probléma, hanem ennél bonyolultabb. A szövegek mélyszemantikája (Ricoeur) új világlátást hoz létre, a szövegek egy lehetséges világról beszélnek. Ennek a világnak a dimenziói éppen a szöveg révén válnak ismertté. A modern szövegek megértését illetően történeti, kulturális megértés nélkül még a filológus se lehet eredményes. Megállapítható, hogy az irodal-

mi szövegekben, így a kortárs magyar irodalomban is nagyon sok a szimbolikus információforrás, amelyek a valóság modelljei, kulturális minták. Ezek a kulturális

A fordítás mint kulturális praxis

Jelenkor

Válogatta N. Kovács Tímea
Sensus füzetek
Jelenkor Kiadó
Pécs, 2004
244 oldal, 1200 Ft

minták jelentéseket hoznak létre, ugyanis objektív fogalmakat alkotnak a társadalmi valóságról. Ha nem vesszük észre és nem fogjuk fel a szimbólumok működési szándékát, ezeket a rejtett információkat, amelyekben valami új föltérképezésének a lehetősége rejlik, valami adottnak a képletes elvonatkoztatása, és ha nem tudunk elvonatkoztatni, akkor nem tudjuk megérteni a szövegek üzenetét. Ki kell tudni bontani a nyilvánvaló jelekből azt, ami úgy tűnik, hogy rejtetten bennük van. „A kultúra értelmezése mint a *-ról* és a *-nak* modelljei közti kölcsönös átvitel szimbolikus működése nagyon sokoldalú regisztert kíván meg” – fejti ki Iser. Némely műalkotás (gondoljunk a *Harmonia caelestisre* és a *Javított kiadásra*) esztétikai minősége olyan vonalon mozog, amelyet nagy mértékben a kulturális hovatartozás határoz meg, amelyet csupán e kultúra megismerési lehetőségeitől függően lehet megérteni.

E kötetben az olvasó fordításokról szóló fordításokat talál. A könyv két nagyobb részre tagolódik. Az első a *Határok és kultúrák*, a másik a *Hatalom, identitás, szöveg* címet viseli. Maguk a szerzők is különböző (angol, svéd, arab, indiai, német) kultúrákból származnak, legtöbbször azonban ugyanazokra a szerzőkre hivatkozik, ugyanazokat a szövegrészeket idézi. (A kötet szerkesztési [gondatlansága? szabadsága?] szempontjából érdemes az „ahány fordító, annyi fordítás” mondást megemlítenem. A kötetben két különböző tanulmányban fordul elő ugyanaz a tylori kultúraredefinió, magyarra két fordító ültette át, így két különböző magyar fordítása is van.) A látásmód, a gondolkodás pluralitása talán még átfogóbb képet adna a kultúra-fordítás tematikájában mozgó gondolkodásról, ha a fordítás hermeneutikai elméletének legalább egy képviselője is szerepelne a válogatásban. Itt a szövegekben máskülönbén sokat emlegetett George Steinerre, Jean-Rene Ladmirára, Fritz Paepkére vagy Radegundis Stolzéra gondolok.

A *Kultúrák fordíthatósága* című első tanulmányban Wolf Lepenies német antropológus a művészetek, a tudományok és a

politika területéről válogatott példákkal szemlélteti a mai világot, amelyben problémává vált a kultúrák fordíthatósága. Európát a lefordított kultúrák kontinenseként mutatja be. Kifejti, hogy Európa ugyan az imperializmus és a kolonializmus kontinense, ennek minden következményével együtt, mégis a szellem birodalmának tekintti, amely intellektuális és társadalmi erénytette az idegen megértését.

Tim Ingold tanulmánya két eltérő kultúraredefiniót állít egymás mellé: Tylorét, aki a civilizáció szinonimájaként vezette be a „kultúra” terminust, és Lowie-ét, aki a kultúrában az élet- és a gondolkodásmódok véletlenszerűen kialakult változatoságát látta. Ez utóbbi a kultúra kifejezést a „múlttól örökségül kapott”, passzívan birtokba vett *hagyomány* értelmében használja, és szerinte annyiféle hagyomány létezik, amennyit különböző együttélő közösségek hordoznak. Ingold rámutat, hogy a kultúra civilizáció és hagyomány értelmében vett felfogása a szakmában a mai napig vitatott, ugyanakkor bírálja a nyugati kultúra mint „a kultúrák kultúrája” megnevezést is, mivel ez esetben a nyugati kultúra nem lehet egyenértékű azokkal a „más kultúrákkal”, melyeket az antropológusok tanulmányozni kívánnak. Kifejti, miként is lehetséges a jelentésrendszerekből álló kultúrát megtapasztalva elsajátítani, ha a tapasztalat csak a kultúra révén bír jelentéssel. Ugyanis az antropológus olyan idegen kulturális közösségbe érkezik, melynek tagjai teljesen más nyelvet beszélnek, és világuk egy még ismeretlen fogalmi rend alapján szerveződik. Ha az emberi létezés feltételezi, hogy valamilyen kultúrához tartozunk, ha minden valóságos ember valóságos világban él, akkor ez a világ a benne élés során nyilvánul meg a számára. A kultúrák tagjait a mentális reprezentációk közösen birtokolt rendszere egyesíti, mely „öröklött, vagy a múltból származik”. Az egyén személyes identitása a társadalmi folyamatok egészében elfoglalt sajátos helyzetére reflektálva formálódik meg. Az Ingold által idézett George H. Mead szerint „a közös-

ségben való részvétel nem veszélyezteti az egyén specifikusságát: épp ellenkezőleg, az emberek azért tudják magukat a másiktól megkülönböztetni, mert egyazon társas világban vesznek részt, és az egymással fenntartott kapcsolatok közös mezejében mozognak”.

Ulf Hannerz *Gondolatok a globális világról* című tanulmányában az antropológiát a kulturális fordítás eszméjeként értelmezi. A kultúrák közötti megértés olyan problémává vál(ha)t(ott), amellyel folyamatosan találkozunk mindennapi életünkben. George Steinert mint az egyik legnevesebb, a nyelvvel, fordítással és kultúrával foglalkozó kutatót idézve fejt ki Hannerz, hogy „az emberek különböző szimbolikus képességei eltérő viszonyban állnak a kulturális különbségekkel, s nem biztos, hogy a fordítás eszméje, amely igen szorosan kapcsolódik a nyelvi kommunikáció sajátos minőségéhez, minden olyan esetben hasznos metafora lenne, amikor más szimbolikus közegeken belül megértésről vagy meg nem értésről van szó”.

Számos, a fordítás tárgykörében mostanában született tanulmány a tisztán formális és lingvisztikai megközelítéssel szemben a kultúra és a történelem szerepét hangsúlyozza. A „kultúrák fordítása” kifejezés az ötvenes évektől kezdődően lett a társadalomantropológia sajátos feladata. Ezen elv szerint nem maguknak a nyelvi elemeknek a fordítása a feladat, hanem azoknak a „gondolkodásmódoknak”, amelyek ezekben a nyelvi elemekben megtestesülnek. Az irányzat egyik képviselője Talal Asad, aki tanulmányában Ernest Gellner funkcionista antropológus idegen társadalmak diskurzusainak értelmezési és fordítási problémáiról szóló esszéjét elemzi. A kritikai észrevételek (ez dominál a szövegben) mellett csupán egy pozitív állítást igyekezett megfogalmazni, amely „a nyelvek egyenlőtlenségére” vonatkozik, azaz a domináns és az alárendelt társadalmak nyelvei közötti aszimmetrikus viszonyokra utal. Az antropológus „fordítása” nem mondatról mondatra történő absztrakt átírás – mondja –, hanem

annak az eredménye, hogy kutatása során „megtanul egy másik életformát élni” és egy másik nyelvet beszélni. A jó fordító arra törekszik, hogy egy idegen diskurzus struktúráját a saját nyelvének határain belül reprodukálja. Asad az antropológus és a nyelvész fordításában a fontos különbséget abban látja, hogy „míg az utóbbi közvetlenül szembesül a tanulmányozott társadalomban létrehozott, konkrét diskurzuselemmel, mely diskurzus ez után válik szöveggé, addig az előbbinek a diskurzust már eleve kulturális szöveggé kell megalkotnia, a különböző tevékenységekben *implicit* benne rejlő jelentések figyelembevételével”.

Tejaswini Niranjának a kötetben szereplő írása megvilágítja, hogy a hagyományos nyelvek közti fordítás mint a népek közti szakadék áthidalását szolgáló nemes feladat, azaz a humanisztikus vállalkozás koncepciója ma az antropológusok számára kultúráközi fordításként definiálódik. Tanulmányában ennek a két diskurzusnak: a fordításelméletnek és a humanizmusnak a fordítással kapcsolatos vitáit tárgyalja. A fordítás hagyományos elméleteiből, ahol a megfelelés és a hűség fogalmai uralkodnak, kiemel néhány olyan szempontot, melyek révén bemutatja a szöveg, a szerző és a jelentés közötti kapcsolódás korábbi koncepcióját. A legfontosabb rögeszme – mondja Steiner nyomán – a „pontos, szó szerinti és pontatlan fordítás, a szabadság és a szolgaság, a hűség és az árulás ellentéteiben ölt testet”. A horatiusi és a cicerói értelmezői tradíciót követő szerzők is a fenti megfelelés mellett érveltek, míg mások „a művészi *altitudó*-t szorgalmazták a fordításban”. Továbbá olyan kérdéseket érint, mint a fordításban rejtőző igazság nyelvének benjamini koncepciója, „a tolerálhatatlan szószerintiség és a hamis szabadság szélsőségei”, „az eltúlzott szabadság és az eltúlzott szolgaság”. Írásában nagy hangsúlyt fektet a posztstrukturalista irodalomelmélet által inspirált etnográfusok sugallatára, mely szerint a kulturális fordítás irodalmi eljárásokkal él. Az irodalmi fo-

lyamatok nemcsak az írást, hanem az etnográfiai olvasását is befolyásolják: „A kulturális fordítások konstruált természetének megmutatja, hogy a fordítás mindig *létrehoz*, ahelyett, hogy visszatükrözné, vagy utánozná az eredetét.”

Sherry Simon írásában azt mutatja be, hogy miképp tudják befolyásolni a kultúra és a kulturális identitás változó határai a fordítás gyakorlatát és koncepcióit. Ezt legfőképp Gayatri Spivak elméleti munkái és fordítói gyakorlata mentén vizsgálja, akinél a nemi szerep és a kulturális identitás kettős kontextusában történik a kulturális átvitel. Mivel a szövegek kultúrába ágyazottan léteznek, működésbe hozzák az implicit kulturális jelentéseket, a fordítóknak érteniük kell az eredeti szöveg kultúráját. A dilemmák megoldása nem a szótárakban lelhető fel, „a fordítóknak folyamatosan dönteniük kell a nyelv által hordozott kulturális jelentéseket illetően, és meg kell ítélniük, hogy a két különböző világ, melyben ezek a jelentések honosak, milyen mértékig tekinthetők »azonosnak«”. Spivak Brooke-Rose regénye kapcsán igyekszik ábrázolni a kortárs fordító portréját. Minden személy világát diskurzusok sokasága, napjaink nemzeti kultúráinak egyre nagyobb pluralitása befolyásolja, ugyanakkor ez a „nyelvi sokszorozódás” magában hordozza a meg nem értés veszélyét is. „Vajon meg tudja-e érteni minden egyes olvasó a referenciáknak azt a teljes univerzumát, melyet, mondjuk, Salman Rushdie egy regénye tartalmaz?” – kérdezi Simon. Ez a kérdés is mutatja, hogy a fordítás-effektusok mennyire jelentős szerepet játszanak a kortárs művészet alkotóelemeként. Mivel az egymással nem összeegyeztethető idiómák találkozásában nem lehet a jelentéshez közvetlenül hozzáférni, a nyelv részben áthatolhatatlanná válik, s csupán lehetséges jelentéseket sugall: „A fordításról alkotott elképzelésünket megváltoztatta az a tény, hogy azokat a világokat, melyek között hidat kíván ácsolni, már átjárta a pluralitás, *már eleve* átítatta őket a fordítás logikája.” Ezért definiálják Homi Bhabha és Spivak a

fordítást a kulturális különbség bizonytalan pólusai közötti nehéz, soha véget nem érő tranzakcióként.

A fordítás manipuláció is lehet. Mahasweta Sengupta Rabindranath Tagore Nobel-díjas író saját műveiről készített fordításain keresztül mutatja be, miképp manipulálta őket a költő annak érdekében, hogy azok megfeleljenek a Kelet – az angolul beszélő nyugati világ által – ismert képének. A képek létrehozzák a forrásnyelvi kultúra olyan identitását, amelyek a célnyelvi kultúra számára a forrásnyelvi kultúrát reprezentálják. A manipuláció abban mutatkozik meg, hogy az uralkodó hatalom diskurzív paraméterei határozzák meg azoknak a szövegeknek a diskurzusba való bekerülését, amelyek illeszkednek a Másikról létrehozott korábbi elképzeléshez. Így a fordítások megte-remtenek egy kulturális sztereotípiát. Ez a tendencia ma is létezik. Rendkívül nehéz a kulturálisan meghatározott konnotációjú képek fordítása, hiszen a mű egy másik diskurzív világba kíván belépni, ugyanakkor mégsem akarunk a fordított művek által létrehozott kulturális sztereotípiák foglyai maradni.

A különféle kultúrák termékeiből összeálló szövegek sokfélesége az olvasóban gyűlik egybe. A különbségeket csupán az foghatja fel, aki nyitott a másság iránt, akinek elvárása megnyílik a lehetséges világok sokrétűségére. E kötet tanulmányait végigolvasva még nagyobb betekintésünk lehet más életmódokra, mentalitásokra, kultúrákra, irodalmakra. Ezen írások rámutatnak továbbá a kultúra fordításának és a fordítás kultúrájának szükségességére globalizációs világunkban, amelyben Sherry Simon szavaival, „a kultúra globalizációja végső soron azt jelenti, hogy mindannyian »lefordított« világokban élünk, hogy a tudás általunk elfoglalt terei különböző helyekről származó gondolatokból és stílusokból rakódnak össze, hogy a transznacionális kommunikációs folyamatok és a gyakori migráció révén minden kulturális szintér keresztütlátható, találkozóhelyé alakul”.